Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
11 B
20

A

VTRAQVE CICERONIS RHETO/ RICA HOC VOLVMINE CLAVDVNTVR.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

5.15.A.26

68. 11. B. 20

NICOLAVS ANGELIVS BVCINENSIS AD PHILIPPVM STROZAM PRO RHETORICIS CICERONIS AD HERENNIVM.

APPORTO *tibi muneri Philippe Stroza rhetoricē Ciceronis ad Herēnium nouam, ideſt recognitam, deterſam, nitidam, Librariorum enim deprauatione & temporum uitio Cicero in his libris à ſeipſo per mendas ita ſenſim abierat, in deformitatem, uix iam ut ſuorū pleriſq; agnoſceretur, Incelebres uero lectionis eius quibus macularū fœditas diuinæ eloquētiæ uultum ſubtraxit, titulum huius operis ſubdititium eſſe contendunt, & auctoris inopes, Virginio uel Cornificio cuidam, quem penitus non norunt, quod maxime rideas, leuiſſima quadam, immo nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quamobrem tam bonas dicendi rationis præcæptiōes ſummi opificis artificio ſurripiant, diſcas. Primum aiūt Quintilianum cum ſuas inſtitutiones oratorias, crebris orationum Ciceronis, & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herennium nusq̄ citaſſe utiq; citaturum, ſi Ciceronis eſſe ſciuiſſet. Tum Plutarchum in Ciceronis uita ēnumeratione uoluminum, quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuiſſe, Nec Hermeſtem quendam, de quo in illis fit mentio inter præcæptores, per*

quos Cicero profecerit nominaſſe. Deinde legi quadã in his quæ de oratore ad Quintum Fratrem libris magnopere repugnãt, nec eſſe ferendum quenquam ſibi in ſuis ſcriptis diſſentire. Dicendi poſtremo figuram multo humiliorem, ac ſicciorem cognoſci diſputant, q̃ quæ Ciceronis ſublimitatem, atq; opulentiam referat. His tenuibus conie cturis, hoc opus à ſuo parente per inſcitiam reuulſum Cornificio, aut Virginio, nec id q̃dem ſibi ſi reuiuiſcant aſſerturis ridicule addicũt. Verum exigui eſt negocij, tam eſt aperta ueritas, horum refellere pueriles opiniones. Primo loco aiunt Ciceronis opus, ideo non eſſe, ꝙ nusquam à Quintiliano citetur quaſi ſit neceſſe ea omnia ſuo auctore ſpoliari, quæ à Quintiliano non citẽtur, quod ſi ita eſt nullius opus eſſe relinquitur, quod nemini ſua citatione Quintilianus adiudicet. Locis tamen non paucis, horum librorum uerbis, et ſententijs uſus, eos Ciceronis eſſe grandem coniecturam facit. Eius enim libro primo, de elocutiõis uirtutibus uerba hæc ſunt. Vſitatis tutius utimur, noua nõ ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recæpta ſunt, modicam laudem afferunt orationi, repudiata etiam in iocos exeunt. Audẽdum tamẽ, nãq; ut Cicero ait etiã quæ primo dura uiſa ſunt, uſu molliuntur. Cicero in præfatione libri quarti rhetoricorũ hunc ſenſum his uerbis expreſſit. Quæ enim res apud noſtros nõ erant, earum rerum nomina nõ poterant eſſe uſitata, ergo hæc aſperiora primo uideãtur neceſſe eſt. Eiuſdem libro nono de uerborum coloribus. Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Car-

thaginenſes. Qui ſunt qui bellum crudeliſſime geſſe/
runt? Carthaginenſes. Qui ſunt qui Italiam deforma/
uerunt? Carthaginenſes. Qui ſunt qui ſibi ignoſci po/
ſtulant? Carthaginenſes. Exemplum hoc eſt Cice/
ronis rhetoricorum quarto, de complexione. Ibidem
Amari iucundum eſt, ſi curetur, ne quid inſit amari
Auium dulcedo ad auiū ducit. Sic Cicero in Rheto/
ricis de traductione, Nec obſtat ꝙ Quintilianus ſubiū
xerit paulo poſt, Cornificius hanc traductionem uo/
cat. Nam ea quæ iocandi cauſa ferebantur in ore uul/
gi obuia erant exemplis pluribus ſcriptoribus. Plenus
eſt hoc loco Quintilianus exemplis, quibus utitur eti/
am Cicero de uerborum figuris. Quod autem hanc
rhetoricen inter cætera. M. Tullij uolumina negant à
Plutarcho enumerari, infirmiſſimum ſanè eſt. Quid?
ſi Plutarchi memoriam in tanto librorum numero,
fugit, cuius negligentia ſuper Ciceronis rebus nemini
uel mediocriter erudito obſcura eſt, prœterijt nāq; &
alia multa. Quid? ſi conſulto tacuit, ne ſummi orato/
ris, alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tā
familiari deformaret. Quid? ſi ea uerba apud quem le
gerūt Plutar. deſunt, multa enim in omnibus ſcripto
ribus, & deeſſe, et ſupereſſe paſſim intelligimus, qua
le hoc ipſum quod aiunt de Hermeſte, nā in uetuſtiſſi/
mis ac fideliſſimis codicibus, quorum plurimos legen
dos ſumma diligentia curauimus, nullum Herme/
ſtē inueniēt. Leonardus. n. Aretinus ſummæ eruditio/
nis uir hoc opuſculū cæteris Ciceronis uoluminibus
procul dubio ānumerat, ubi in ea re Plutar. latinum

facit. De quo id acceptum oſtenditur. Indignũ tertio loco clamitant, & nullo animo ferendum in ſuis ſcriptis ſibi quenquam diſſentire. Fateor ego indignum ſi loco, tempore, uolumine eodem ſibi quiſquam diſſentiat, aut de uniformi ſcientia. Hic uero, non de numeris, aut de terræ menſuris, non de ratione ſyderum agitur, ſed ea de arte, de qua mira eſt ſcriptorum traditionis uarietas, qua cauſa Quintili. ſe opus ſuum ſuſcepiſſe ſcribit, ut inter auctores tam uarios, quid putet ſequendum doceat, quin peripatheticis nullus eſt datus labor durior, q̃ conari, ne dogmatis princeps ſibi ipſi in ſuis libris repugnare uideatur. Quæro hoc loco an libros de inuentione et partitiones ad filium Ciceronis eſſe negent, quod in ijs pariter multa uerbis mutatis, quædam in pauciores ſpecies, aut plures partita, alia ita diſſidentia ab illo diuino de oratore opere legent, ut utrunq; diuerſa cognoſcant. Alium ſcriptorem alio loco Cicero ſecutus eſt. Nec enim unus eſt ad perſuadendum callis, nec ſemita eadem, ſed quauis ratione quis apposite ad perſuaſionem dixit, is nimirum functus officio oratoris fuerit. Formam poſtremo dicendi haud eſſe Ciceroni ſimilem contendunt, quo equidem multo ſum equior illis, q̃ in cæteris. Ego enim ipſe nonnunquam uix in his libris Ciceronis uultum agnoſcebam, adeo erant uocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia uitio temporum, & librarioꝝ culpa inuerſa, & deprauata, nec ſuus orationi numerus aſſurgebat, nec uerus ille nitor plurimis in locis renidebat. At nunc opera

noſtra diſiecta magna ex parte nebula iam propemo-dum aperta eſt ſua Ciceroni facies; iam nulla ibi figuræ tenuitas, aut exilitas apparet, ſed nuda, uenuſta, pura uerborum caſtitas, ingenioſiſſima ac lucidiſſima docendi breuitas maxima præceptionũ uirtus, omnibus in genijs præterq̃ unius Cice. erepta ubique cernitur. His, opinor, ſatis diluimus aduerſariorum argumentationes, nunc adiumenta noſtra confirmemus, ac ueritatem ipſam, quæ eſt luce meridiana clarior, paucis tueamur, qua in re omittimus omnem antiquitatem, cuius maieſtati & in fabuloſis ſemper fuit habita multa fides, quæ ſola grauiſſimo ſuo teſtimonio aſſerit Ciceroni opus; cuius titulum ab eo acceptum ſeruat adhuc ad noſtra tempora incolumem, nec in tam lõga ſæculorum fluxura inuentus eſt, qui aut ei ademerit, aut de ea re quicquã ſe dubitare ſcripſerit. Dicant hoc loco iſti ſi poſſunt, quæ cauſa hominẽ quiſquis ille fuit impulerit, ut titulum auctori ſuo ereptum, Cice. adſcripſerit, uel qua id ratione in tot uoluminibus ſparſum, facere potuerit. Omitto plurimos & grauiſſimos teſtes, Leonardum Aretinum annumerantem hãc rhetoricen, ut dictum eſt, inter alios Cice. libros, Trapezũtium primo rhetoricorũ citantẽ Cice. ad Herẽnium, Priſc. libro tertio de ſuperlatiuo & libro decimo de præteritis, ſæpius confirmantem artem ſuam uerbis Cice. ad Herennium. Hieronymũ doctrina & antiquitate grauiſſimum, & alios permultos, quorum tenui teſtimonio multo difficiliorem cauſam apud ſeueriſſimos iudices tenerem. Quis obſe-

cro eſt tam hebes, & ut græci aiunt ἀναίσθητος, *qui primis ſtatim operis uerbis* Cic. *non agnoſcat? cuius plurimam operam defendendis amicorum negocijs, periculisq; uerſatam multis in locis legimus, quod in præfatione* Tuſcul*anarum ſcribit, &* Philippica. *ij. his uerbis.* Omne *enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorũ, periculis propulſandis elaboratum eſt, & alibi ſæpius.* Atqui *pro foribus* Ci*ce. adſtare diximus, ingredere bone lector limen, circunſpice, totus tibi* Cice. *aperta facie ad ſummam tegulam, niſi diſſimules paſſim occurrit, equidem nõ grauarer proferre plurimos ubiq; locos eiſdem uerbis, cũ cæteris de facultate oratoria ſcriptis, tum præcipue de inuẽtione libris communes, ut manifeſtum appareat, hic familiarius perfeciſſe, quod ibi* Cicero *iuuenili calore ambitioſius incohauerat.* O *ridiculũ hominum genus tanta ne ille iſtorum* Cornificius *uerborum infœlicitate laborauit, ut ſuam artem alienis uerbis ueſtiuerit? moturus maiores riſus, q̃ cornicula* Horatiana *furtiuis nudata coloribus, ſi repetat* Cicero*, quod ibi ſuum eſt, nam nihil ibi relinquetur* Cornificio*, præter furti infamiam, quod ſuum ſit.* Verum *ne in ſcyrpo nodum inueniri poſſe arguat defenſio noſtra, ipſe* Cicero *aduerſus iſtiusmodi calumniam, & plagiariorum iniurias, nullius omnino patrocinio indiget, ſui enim eſt acerrimus defenſor, & ſibiipſe multis in locis inconuincibilis teſtis.* Nam *primo ad* Herennium *ſic ſcriptum reliquit.* Adhuc *quæ dicta ſunt arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus,* Niſi *quia*

de inſinuationibus noua excogitauimus, quod eas ſo
li nos præter cæteros in tria tempora diuiſimus, ut pla
nè certam uiam, & perſpicuam rationem exordio-
rum haberemus. Et libro primo de inuentione tripar-
tita eſt inſinuatio his uerbis. Inſinuatione igitur uten-
dum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut
ante diximus, cum animus auditoris infrſtus eſt. Id
autem tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa
cauſa quædam turpitudo, aut ſi ab his qui ante dixe-
runt, iam quiddam auditori perſuaſum uidetur, aut
ſi eo tempore locus direndi datur, cum iam illi quos
audire oportet defrſſi ſunt audiẽdo. Quod ſi ſe ſolum
præter cæteros inſinuationem in tria tempora diuiſiſ-
ſe profitetur, & eſt inſinuatio utrobique in tria tem-
pora diuiſa utriuſque rhetorices eundem fuiſſe aucto-
rem neceſſe eſt, Hic profecto nihil eſt ꝙ quiſquam am
plius dubitet, aut ꝙ iſti citra ſui riſum calumniẽtur.
Planius adhuc hoc ipſum præfatione libri quarti, ad
Herennium facit his uerbis. Poſtremo hæc quoq; res
nos ducit ad hanc rationem, quod nomina rerũ græca
quæ conuertimus, eà remota ſunt à conſuetudine, quæ
enim res apud noſtros non erant, earũ rerum nomina
nõ poterant eſſe uſitata, ergo hæc aſperiora primo ui-
deantur neceſſe eſt, idq; fiet rei non noſtra difficultate
σχηματα. i. uerboꝝ ſententiarũq; lumina, quæ latinis
uocabulis antea caruerant à ſe conuerſa eſſe teſtatur, q̃
& hic, & in tertio de oratore Romana ciuitate ab eo
donari manifrſtiſſimũ eſt, qđ à Cice. alius ſcribere nul
lo modo potuit. Inſup pollicetur tertij libri initio ſe de

republica, req; militari ſcripturum, quod utrunq; poſtea præſtitit. Vereor ne prudētioribus rideat, ꝙ in ſole lucernam afferre laborem, quid iſtorum cæcitati clarius proferri poteſt? Libro enim primo nequid cuiquā addubitatiōis reliqui faceret, inquit Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ. xxx. pondo uaſorum argentorum dato, quæ uolet, quam hic calumniam iſti comminiſcātur, equidem non uideo, præterea cætera ſi deſint argumenta, unum illud euidentiſſimum eſt, quo ſolo claret, eos libros eſſe nobis à Cic. relictos, cuius ſi non conceſſerint manu, ætate tamen ſcriptos figura in ijs dicendi cæcis clariſſimum facit. Nam ſi ueterū monumenta repetas, triplicem præcipue doctiſſimorum hominum fœturam, uaria eloquentiæ, & figura, & uultu Romanis illuxiſſe cōperies, unam Lælij, & Scipionis ferè ætate qua poſt Liuium Andronicum plurimi, & poetæ, et oratores floruerunt ſumma eloquētiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij ſuperſtes eſt adhuc illa eloquij uenerāda maieſtas. Alteram omnium temporum fœliciſſimam Iulio, et Auguſto imperatore, qua ætate clariſſima oratorum, & Poetarum, & hiſtoricorum lumina floruerunt. Tertiam ſub gente Flauia Cæſarea, ſed tum dicendi genus mutatum animaduertimus quale eſt utriuſque Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorum ſcriptorum eius ætatis. Faciem uero elocutionis huius uoluminis dicendi formæ, tum primæ, tum tertiæ fœturæ diſſimilem, ſi inſpicias, cognoſces. At ſimillimā ſecundæ fœturæ, qua naſcitur Cic. fœliciſſimo dicēdi

generi cognoſces. Quod ſi hãc argumentationẽ tenui conie͏ctura colligi dicas, nec quæ eam de ratione dicendi præceptionẽ à Cice. ideo compoſitã cõfirmet, hoc certe uel ſi duriſſimæ ceruicis & inauditæ peruicaciæ ſis, negare nullo modo potes, neceſſe eſſe operis auctorem aut ante Cice. tempora, aut cum Cicerone ſimul, aut poſt fuiſſe, eum ante Cice. ætatem ſcripſiſſe negant exempla eorum, quæ proferuntur in iis libris, ut Cæpionis, & Lu. Caſſij, & aliorum quos cum Cice. uixiſſe maniſeſtiſſimum eſt. Infra Ciceronem hos libros æditos non fuiſſe indicat, non modo dicendi figura, nihil à figura ſecundæ fœturæ immutata, quam ſemper cum tẽporibus immutatam fuiſſe cernimus & ꝙ nullum ibi hiſtoriæ, aut exempli ueſtigium citra ætatem Ciceronis progreditur, ſed id quod mox ſubiungam planum facit. Relinquitur ergo, ut operis auctor cum Cice. uixerit, & eum, iam grandem, ideſt, ubi eloquentiæ ſplendore, & multis ſuis ſcriptis uniuerſo orbi factus fuerit illuſtris norit, cum Terentiam eius uxorem, & liberos, ſuperiore exemplo norit; quod cũ ita ſit, cur in præfatione libri quarti, ubi docet ad comparandam eloquentiam, exempla eſſe ſumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, Ciceronem, Virgilium, Horatium, ne plures commemorem linguæ noſtræ lumina utiq; tacet. An ſi diis placet melioribus relictis, quos ſibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoſcant hic apte Ciceronẽ, qui de ſe, ut decuit pudenter tacuit, & magnos poetas cæteroſq;

ſcriptores, qui mox à ſe claruerunt noſſe non dum po-tuit. Quare garrire iſti deſinant, & ad melioris iudi-cij ſanitatem iam redeant, nec poſt tot ſaecula tam graues teſtes, firmiſſimas coniecturas, ualidiſſima ar-gumenta fraudent Cice. hac tantula induſtriae glo-riola, nec litem inſuper de Ca. Herennio intendant qui cum ſibi Cice. in fine operis cognationem fuiſſe ſcri-bit, de quo meminit Sal. auctore Gel. libro nono no-ctium atticarum, & pro Marco Caelio Cice. ſcribit Lu. Herennium ſibi eſſe familiarem. Fueram adhuc pluribus haec Philippe Strozza confirmaturus, ſed ſciebam te duce, cui dicata uolumus, in hominũ ma-nus exitura, ea enim ſi eruditiſſimo iudicio tuo pro-baueris, mecumq; ſenſeris ſententia tua mille erunt mi-hi grauiſſimi teſtes, unus enim es qui omni bono-rum genere cumulatiſſimus polleas. Omitto Strozzae domus ſplendorem, qui multis iam ſaeculis omni-um oculis, uirtute ſua affulſit, omitto ſummas opes, quarum munificentia plurimis praeſidio ſemper fuit, omitto magnificentiſſimas aedes, hoſpitalitatis nobi-litate, illuſtres. Quibus certe Italia tota omnium iudi-cio, non ſpectat meliores, neq; ſumptuoſiores, praete-reo aegregias tuas corporis dotes, partim labore, ac ſumma continentia quaeſitas, partim naturae benigni-tate tributas, quas ad ſummam laudem, ad prome-rendam hominum gratiam, à prima pueritia per-petuo contuliſti, Illa uero in primis admiramur om-nes, quae ſunt multo his meliora ſummi iudicij tui gra-uitatem, ingenij magnitudinem, egregiam Romana

G

græcæq; linguæ eruditionem, multiplicem bonarum artium ſcientiam, ſolertem rerum perſpicientiam, fidem, conſtantiam, altitudinem animi ſummam modeſtiam, morum facilitatem, humanitatem ſingularem. Vt iure optimo Leo Pontif. Maximus accerrimus ingeniorum penſitator & iudex, te ex omnibus unum ex fratre nepti præſtantiſſimæ puellæ, uirum ſumma cum dote iunxerit. Vale Reipublicæ noſtræ ornamentum, ac uiue tuis fœlix, uicturus, & poſteritati clarus.

H

Notatio eorum quæ in Rhetoricis ad Herennium leguntur ſcitu digniſſima.

A

ABſoluta. b.7. a.113.
Abſumptiua. b.7.
Abuſio. b.55.
Abutor. b.55.103.
Abſolutio. b.79.
Adiunctio. b.52.
Adnotatio. a.49.
Admirabile genus. b.74.
Adiunctū negotio. b.81.
Aduerſum. a.95.
Ad demonſtrandam uitæ integritatem quid ualeat Nota. b.105.
Aduentitia pecunia. a.102.
Affectio quid. a.81.
Amplificatio. b.32.
Ampliuagæ. a.35.
Amicum nominari. b.50.
Ambiguum. a.124.
Amphictionas. b.113.
Anceps genus. b.79.
Animale exemplū. a.100.
Approbatio. a.11. b.88.
Aperta narratio. a.78.
Approbatum. a.84.
Argumentū. b.4.11.77.
Ars. b.1.
Argumenta. b.17.
Argumentationum uitia. b.18.
Architector. b.35.
Articulus. a.48.
Ariſtoteles. b.69.
Argumentum neceſſarium aut probabile. a.83.
Argumentatio, qd ſit. a.83.
Argumentatio. b.90.
Aſſumptio. a.11. b.88.
Aſſumptiua. b.72.
Aſſumptionis approbatio. b.88.
Aſſumptiua. a.113.
Attentio unde paretur. b.2.
Auditu parui extimet. b.22
Auditu cōmodum. b.47.

B

BArbariſmus. a.44
Beneuolētia unde paretur. b.2. a.75
Bipartito. a.117.

BB

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Breuitas unde. b.4.77.
Breuitas. b.65.
Cauſa. a.70.
Caſus. a.81.b.1.8.
Conſequens. b.11.
Conſtitutio. a.6.
Coniecturalis. a.6.
Conceſſio. a.16.
Comparatio. b.15.a.8.
Conſecutio. b.11.
Confirmatio. a.2.b.17.
Confutatio. a.2.
Concluſio. a.2.a.24
Collatio. a.11.
Complexio. b.17.
Cōplexio uitioſa. a.24.
Contentio. b.30.
Gohortatio. b.32.
Conqueſtio. b.32.a.98.
Compoſitio. b.44.
Conuerſio. a.45.
Complexio. a.45.
Contrarium. b.47.
Continuatio. a.48.
Compar. b.48.
Cōmoneo cum genetiuo. b.50.
Correctio. b.51.
Coniunctio. b.52.
Conduplicatio. b.52.
Commutatio. a.53.
Concluſio. b.53.
Circuitio. b.54.
Cōmoratio. a.6.
Contentio. a.61.
Conſtitutio. b.70.
Coniecturalis. a.77.
Conceſſio. b.72.
Comparatio. a.73.
Controuerſia. b.73.
Concluſio. b.74.a.96.
Concinnitudo. b.76.
Conſilium. a.81.
Cōmune tempus. a.82.
Contrarium. b.82.
Conſecutio. b.82.
Complexio. a.83.b.88.
Credibile. a.84.
Comparabile. a.84.
Collatio. a.84.
Commune. a.94.
Controuerſum. b.94.
Contrarium. b.94.
Copiæ. b.100.
Coniectura unde. b.102.
Clodius. b.104.
Cæcilius. b.104.
Conſecutio. a.107.
C.Flamminius. a.109.
Conſuetudo. b.112.

Comparatio. a.114.
Conceſſio. b.118.
κρινόμενον. b.8.

D

DEuocari. b.10.
Deliberatiua cauſa. a.26.
Demonſtratio. b.32.a.66.
Denominatio. a.54.
Deſcriptio. a.58.
Demonſtratiuum. b.69.
Deliberatiuum. b.69.
Deprecatio. b.120.
Diſpoſitio. b.1.a.30.b.70.
Diffinitio. b.14.a.51.
Diuiſio. a.2.b.5.b.58.
Dilucíditas. a.5.
Diſiunctio. a.52.
Diſſolutio. b.53.
Diſtributio. a.56.
Diminutio. b.57.
Diffinitiua cõſtitutio. a.109.
Digreſſio. b.95.
Diuerſores. a.101.
Diſparatum. b.8 2
Docilitas unde. b.2.b.75
Dolus. b.26.
Dubium. a.2.
Dubitatio. a.57.

E

EFfictio. a.63.
Elocutio. b.1.70.
Elegantia. a.44.
Enumeratio uitioſa. b.82.
Epodos. b.2.
Ἐπιχειρήματα. a.10.
Ἐπίλογοι. a.24.
Exercitatio. b.1.
Exordium. b.2.
Ex contrarijs legibus. b.6.
Ex ſcripto & ſentẽtia. a.6.
Ex ambiguo. b.6.
Ex tranſlatione. a.7.
Exornatio uitioſa. b.23.
Exornatio. b.17.
Explanatio. a.44.
Exclamatio. a.46.
Expeditio. a.53.
Expolitio. b.59.
Exemplum. b.62.a.84.
Exordium. b.74.76.
Exordij uitia. b.76.
Ex perſona. b.104.
Ex facto. b.106.
Ex contrarijs legibus conſtat controuerſia. b.128.

F

Fabula. b.4.
Fabula quid. b.77.
Falſum qd ſit. b.54.
Factum. a.102.
Facultas & poteſtas differunt. b.103.
Firmamentum. b.8.a.74.
Figurae dicendi. b.41.
Figurarum uitia. b.43.
Finis. b.69.
Fortuna. b.16.
Fortitudo. b.26.
Fortunae attributa. a.81.
Fregellae. a.46.
Fregellani. a.71.

G

Genera cauſarum. b.1.a.2.
Geſtus. b.33.
Genera cauſarū. b.69.74.
Generalis. a.71.
Genus. b.79.82.
Generum cauſarum finis. b.101.
Gradatio. a.51.
Gratia. b.112.

H

Habitus. b.104. a.81.
Hermagoras. a.70.
Helenae ſimulacrum. b.99.
Hiſtoria quid. b.4.77.
Honeſtum & humile genus. a.2.
Honeſtum. b.74.

I

Iocatio. b.31.
Iudicatio. b.8.a.74.
Iuridicialis abſoluta. b.7.a.13.
Ius ex quibus partibus conſtet. a.15.
Iuſtitia. b.26.
Iuridicialis. b.72.
Iudicatum. a.84.
Iudiciale genus. a.113.
Iuridicialis cauſa. b.121.
Imitatio. b.1.
Imprudentia. b.16.118.
Imago. a.63.84.76.
Impulſio. b.102.
Inuentio. b.1.70.

Inſinuatio & principiũ. a.3.
Inſinuatio ubi. b.2.
Inſtans. b.11.
Interpretatio. b.52.
Interrogatio. b.46.
Intellectio. b.55.
Integratur. b.76.
Inductio quid. b.84.
Inconſtans. a.95.
Indignatio quæ infra amplificatio nũcupatur. b.96.
Intentio. a.109.
Iſocrates. b.100.

L

Laudabile. b.27.
Laus. b.28.
Lachryma nihil citius areſcit. Nota. a.99.
Legitima. a.6.
Leges contrariæ. a.14.
Leue. a.94.
Licentia. b.56.
Loci communes. a.12.108.
Loci coniecturæ. a.102.
Loci infirmandæ impulſionis. a.104.
Loci ratiocinationis. a.104
Locorum duo genera. a.109.
Locorum communium genera. a.113.

M

Maturiſſimus. b.47.
Memoria. b.1.a.34.b.70.
Mentiones. b.26.
Membrum. a.48.
Menſtruus. b.81.
Miſericordia unde cõmoueatur. a.25.
Modeſtia. b.26.
Mollitudo in dicendo. a.32.
Motus. b.33.
Modus. a.82.
Mutius. b.104.

N

Narratio. a.2.4.74.77.
Naturæ attributa. b.80.
Neceſſitudo. b.16.

Nex in nominatiuo. b.49.
Negocialis. b.72.
Neceſſitudo. a.119.
Nominatio. a.54.
Notatio. a.63.
Nouatur. b.76.
Nominis appellatione qd ueniat. b 104.

O

OBſcurum genus cauſæ. b.74.
Occaſio. a.11.82.
Occupatio. a.52.
Officium. b.9.69.
Officium oratoris. b.i.
Offenſum. b.94.
Ornamenta oratoris. a.44
Orationes. a.81.

P

PAcuuius. a.95.
Partes principij & inſinuationis. a.4.
Partes oratoris. b.i
Partitio. b.70.74.a.74.
Paucitas. b.79.
Pars. b.79.82.
Permiſſio. a.53.
Permutatio. b.55.
Per cum ſuperlatiuo. a.55.
Peroratum. a.79.
Potius potiſſimum. b.73.
Poetria. a.81.
Purgatio. b.72.118.
Publicum. a.82.
Publicor. a.119.
Pronunciatio. b.i.70.
Proemium. b.2.
Principium. b.2.a.75.
Præteritum. b.11.
Probabile. a.10.b.83.
Prudentia. b.26.
Pronominatio. a.54.
Probabilis. b.78.
Prudentiæ ratio, et imprudentiæ. a.82.
Propoſitio. b.88.
Præiudicium. a.iii.b.122.
Premij ratio. a.122.
Præſtitui. b.124.

R

RAtio. b.8.
Ratiocinatio. a.7.b.46.a.86
Rationis confirmatio. b.17.

Redemptor. a.ii9.
Remotio criminis. a.ii7.
b.72.
Relatio criminis. a.115.
Religio. b.ii2.
Rectum. b.26.
Repetitio. a.45.
Repono. b.51.
Rhetorica latine artificioſa eloquentia. a.69.
Reprehenſio. a.91.
Remotum. a.94.
Recuperatorium iudicium a.111.

S

Sectio. a.93.
Sermo. a.32.
Sententia. a.47.
Sermocinatio. b.64.
Secundarium. b.103.
Similiter cadens. b.48.
Similiter definens. a.49.
Similitudo. b.61.
Significatio. b.65.
Sylua. b.80.
Singulare tempus. a.82.
Similitudo. b.83.
Simile. b.83.
Signum. b.83.
Sylociſmi partes. b.86.
Solecíſmus. a.44.
Subiectio. a.50.
Superlatio. a.55.
Superſedendum. a.78.
Scripti ꝯtrouerſia. a.123.
Scriptum & uox. a.13.
Scitu opus. a.78.
Scripti et ſententiæ contro- uerſiæ. a.124.
Spatium. a.ii.
Spes. b.ii.
Studium quid ſit. a.81.

T

Tempus. a.ii.
Terentius. a.80.
Thebæ. b.128.
Tyſias princeps rhetorices. b.100.
Turpe. b.94.
Tranſlatio. a.8.16.b.55.
Tragediæ Ennij. a.40.
Traductio. b.45.
Tranſitio. b.51.
Tranſgreſſio. b.54.
Traſlatiua. a.71.

V

VEri ſimilitudo.	a.5.
Vitia exordij.	a.4.
Vis.	a.26.
Vultus.	b.33.
Vnæ ſimilitudines.	b.35.
Victui attributa.	a.81.
Vulgare.	a.94.

Z

Zeuſis eracleotes.	b.99.

Præterea nota ꝙ char.29.b.eſt mēda educatus tota pueritia in uimperatione furit, lege tota pueritia fuerit in uimperatione.

FINIS.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM. LIBER PRIMVS.

TSI negocijs familiaribus impediti, uix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id ipſum, qđ datur otij, libētius in philoſophia conſumere conſueuimus, tamē tua nos Cai Herēnni uolūtas commouit, ut de ratione dicendi conſcriberemus, ne aut tua cauſa noluiſſe, aut fugiſſe nos laborem putares, et eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus, quod te non ſine cauſa uelle cognoſcere rhetoricam intelligebamus, nō enim in ſe parum fructus habet copia dicendi, et commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quæ græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſere, reliquimus, nā illi, ne parum multa ſciſſe putarentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu uideretur, nos autem ea, quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus, nō enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti uenimus ad ſcribendum, quemadmodum cæteri, ſed, ut induſtria noſtra tuæ morem geramus uoluntati. Nunc, ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus, ſed, ſi te unum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuare, ut intelligas hanc rationē præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

DE ORATORIS OFFICIO.

ORatoris officium, eſt de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum ciuilem moribus, ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorũ, quoad eius fieri poterit. Tria ſuntt genera cauſarum, quæ recipere debet orator, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum, eſt, quod tribuitur ad alicuius certæ perſonæ laudem aut uituperatiõem.

Deliberatiuum eſt in conſultatione, quod habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionẽ cum defenſione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus, deinde, quomodo has cauſas tractari conueniat oſtendemus. Oportet igitur ineſſe oratore inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam pronuntiationem. Inuentio, eſt excogitatio rerum uerarum, aut ueriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum, quæ demonſtrat, quid quibus locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum uerborum, et ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, eſt firma animi rerum, & uerborum & diſpoſitionis præceptio. Pronuntiatio, eſt uocis, uultus, geſtus moderatio cum uenuſtate. Hæc omnia tribus rebus aſſequi poterimus, arte imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam uiam, rationemq; dicendi. Imitatio, eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo ualeamus eſſe. Exercitatio, eſt aſſiduus uſus, conſuetudoq; dicendi. Quoniam igitur demon-

ſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quaſq; res habere conueniret, nunc quemadmodum ad orationẽ poſſint officia oratoris accõmodari, dicendũ uidetur.

DE INVENTIONE.

INuentio in ſex partes orationis conſumitur, exordium, narrationem, diuiſiõem, confirmationem, confutationem, cõcluſionem. Exordium, eſt principium orationis, per quod animus auditoris, uel iudicis cõſtituitur, uel apparatur ad audiẽdum. Narratio, eſt rerum geſtarum, aut perinde ut geſtarum expoſitio. Diuiſio, eſt, per quam aperimus, quid conueniat, quid in controuerſia ſit, per quam exponimus, quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratiõe. Cõfutatio eſt cõtrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus oratiõis. Nunc, qm̃ unà cũ oratoris officijs, quo res cognitu facilior eſſet, producti ſumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rõnem accõmodaremus, de exordio primũ dicẽdum uidetur. CAVSA poſita, quo cõmodius exordiri poſſimus, genus cãæ eſt cõſiderandũ. Genera cauſarum ſunt. IIII. honeſtum, turpe, dubiũ, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab oĩbus defendẽdum uidetur, aut id oppugnamus, qđ ab oĩbus uidetur oppugnari debere, ut pro uiro forti contra parricidã. Turpe genus cãæ intelligitur, cũ aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubiũ genus eſt, cũ habet in ſe cã & honeſtatis, et turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contempta res ante aſ

ſertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum ratio/nem ad cauſæ genus accommodari. Exordiorũ duo ſunt genera, Principium, quod græce προοίμιον appellatur, & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium eſt, cum ſtatim auditoris animũ nobis idoneũ reddimus ad audiẽdum. Id ita ſumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere poſſimus. Si ge/nus cauſæ dubium habebimus, à beneuolẽtia principiũ cõſtituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile genus erit cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe cauſæ genus erit, inſinuatione utendum eſt, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti fuerimus, qua re aduerſarios criminando beneuolentiam captare poſſimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Si uti nolemus, à lege, à ſcriptura, ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniã igi/tur docilem, attentum, beneuolum habere auditorẽ uolumus, quo modo quidq; confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus, nam docilis eſt is, qui attente uult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur, nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis uerba facturos, aut de ijs, quæ ad remp. pertineant, aut ad eos ipſos, qui audiẽt, aut ad deorum immortalium religionem; & ſi rogabimus, ut attente audiant, & ſi numero exponemus res, quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus.

à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officiũ ſine arrogantia laudabimus, aut in rempu. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos, qui audiunt, aliquid referemus dum hæc omnia ad eam ipſam rẽ, qua de agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem, & ſi orabimus, ut nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus in alijs, nos ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus, ſi uim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, cliẽtelas, hoſpitium, ſodalitatem, affinitates aduerſariorum proferemus, & his adiumentis magis, q̃ ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiã, ignauiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorũ proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorũ fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus, & ſi, quæ de ijs exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. TRIA ſunt tẽpora, quibus principio uti nõ poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda, aut cũ turpem cãm habemus, hoc eſt, cũ ipſa res aĩum auditoris à nobis alienat, aut

cum animus auditoris perſuaſus eſſe uidetur ab ijs, qui ante cōtra dixerunt, aut cū defeſſus eſt audiendo eos, qui ante dixerunt. Si cauſa turpitudinē habebit, exordiri poterimus his rationibus, rem, non hominem, hominē, non rem ſpectari oportere, non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab aduerſarijs, & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde rem cum diu auxerimus, nihil ſimile à nobis factum oſtēdemus, aut aliquoꝝ iudicium de ſimili cauſa, aut de eadē, aut de minori, aut de maiori, proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinem conferemus. Item, ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus, interiectiōe uerborum.

Si perſuaſus fuerit auditor, ideſt, ſi oratio aduerſarioꝝ fidem fecerit auditoribus (neq;.n.non facile ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcij, quibus rebus fides fieri ſoleat). Ergo ſi fidē factam putabimus, his rebus nos inſinuabimus ad cauſam, de eo, qđ aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum pararint, primū nos dicturos pollicebimur, aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur, quid potiſſimū dicamus, aut cui loco primum reſpōdeamus cum admiratione. Si defeſſi erūt audiendo exordiri poterimus ab aliqua re, quæ riſum mouere poſſit ab apo. ogo fabula ueriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione, ambiguo, ſuſpitione, irriſiōe, ſtultitia, exuperatione, collatione, adiectione, abiectiōe, litterarum mutatione, præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, uerſu, aut ab alicuius interpellatione, aut arriſiōe, ſi promiſerimus aliter ac parati fue/

rimus, nos eſſe dicturos, nos non eodem mõ, ut cæteri ſo leant, uerba facturos, q̄d alij ſoleant, quid nos facturi ſu mus, breuiter exponemus. Inter inſinuationẽ, & prin cipium hoc intereſt, principium hmõi debet eſſe, ut ſta tim apertis rõnibus, quibus præſcripſimus, aut beneuo lum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorẽ, at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, ut occulte per diſſimula tionem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendi opere uenire poſſimus. Ve rum hæ tres utilitates, tametſi in tota oratione ſunt cõ parandæ, hoc eſt, ut auditores ſeſe perpetuo nobis atten tos, dociles, beneuolos præbeant, tamen id per exordi um cauſæ maxime cõparandum eſt. Nunc, ne quan do uitioſo exordio utamur, quæ uitia uitanda ſunt, doce bo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, ut lenis ſit ſer mo, & uſitata uerbo℞ conſuetudo, ut non apparata ora tio eſſe uideatur. VITIOSVM exordiũ eſt, q̄d in plures cauſas poteſt accomodari, quod uulgare dicitur. Item uitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius põt uti, quod cõe appellatur. Item illud, quo leuiter cõmu tato aduerſarius ex ꝯtrario poterit uti. Itẽ uitioſum eſt, quod nimiũ apparate, cõpoſitum eſt, aut nimium lon gum eſt, et quod non ex ipſa cã natum uidetur, quod ſe paratũ uocatur in quo & trãſlatum cõcluditur, ut pro prie cohæreat cum narratione, & quod neq; beneuolũ, neq; docilem, neq; attentum facit auditorẽ. De exordio ſatis dictum eſt. Deinceps ad narrationem tranſeamus.

DE NARRATIONE.

NARRAtionũ tria ſunt genera. Vnũ eſt quod exponimus rem geſtã, et unũq͂dq; trahimus

ad utilitatem noſtram uincẽdi cauſa, quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudiciũm futurum eſt. Alterum genus eſt narrationis, quod intercurrit nonnunq̃, aut ſi dei, aut criminatiõis, aut trãſitiõis, aut alicuius appa ratiõis, uel laudatiõis cã. Tertiũ genus eſt id, qđ à cau ſa ciuili remotum eſt, in quo tamẽ exerceri cõuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tracta re poſſimus. Eius narratiõis duo ſunt genera, unum, quod in negotijs, alterum, quod in perſonis poſitũ eſt.

Id, quod in negotiorum expoſitione poſitum eſt, treis habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabu la eſt, quæ neq; ueras, neq; ueriſimiles ↄtinet res, ut eæ, quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt geſta res, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt fi cta res, quæ tamen fieri potuit. uelut argumenta comœ diarum. Illud genus narratiõis, quod in perſonis po ſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorũ diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metũ, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulatiõem, miſericordiã, rerum uarietates, fortunæ commutatiõem, inſperatum incõmodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum re rum, uerum hæc in exercendo tranſigentur. Illud, qđ ad ueritatem pertinet, quõ tractari conueniat, aperie mus. Treis res conuenit habere, narrationẽ, ut breuis, ut lucida, ut ueriſimilis ſit, q̃ quĩ fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi incipiemus narrare, un de neceſſe erit, ſi nõ ab ultimo initio repetere uolemus, & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus, & ſi non ad extremũ, ſed uſq; eò, quo opus erit, proſeq̃mur

& ſi tranſitionibus nullis utemur, & ſi non deerrabi-mus ab eo, quod cœperimus exponere, & ſi exitus re-rum ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus, quod genus, ſi dicam; me ex prouincia rediſſe, profectum quoq; in prouinci-am intelligatur. & omnino non modo id, quod obeſt, ſed etiam id, quod neq; obeſt, neq; iuuat, ſatius eſt præ-terire, & ne bis, aut ſæpius idem dicamus, cauẽdum eſt, etiam ne id, quod ſupra ſemel diximus, deinceps di-camus, hoc modo. Athenis Megarum ueſperi aduenit Simo, *ubi* aduenit Megarum, *inſidias fecit uirgini, in-ſidias poſtq̃ fecit uirgini, uim in loco attulit.* Rem *di-lucide narrabimus, ſi ut qcquid primũ geſtum erit, ita primũ expõemus, & rerum, ac temporum ordinẽ ſer-uabimus, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebũ-tur.* Hic *erit conſiderandũ, neqd pertubate, nequid con-torte, nequid ambigue, nequid noue dicamus, nequã in aliam rem tranſeamus, ne ab ultimo repetamus, ne lon-ge proſequamur, neqd qđ ad rem pertineat, præterea-mus, et ſi ſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt, nam quo breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior nar-ratio fiet.* Veriſimilis *narratio erit, ſi, ut mos, ut opinio ut natura poſtulat, dicemus, ſi ſpatia temporum, perſo-narum dignitates, conſilioꝝ rõnes, locoꝝ opportunita-tes conſta bũt, ne refelli poſſit, aut temporis parũ fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum nõ fuiſſe, aut hoĩes ipſos facere, aut pati nõ potuiſſe.* Si uera res erit, *nihilominus hæc omnia narrando ſunt ſeruanda, nam ſæpe ueritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem non poteſt face-re.* Sin *erunt ficta, eo magis erũt ſeruanda.* De his

rebus caute confligendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuiſſe.

Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi ꝯſtare cum cæteris artis ſcriptoribus, niſi qa de inſinuatiõibus noua excogitauimus, qđ eas ſoli nos præter cæteros in tria tempora diuiſimus, ut plane certam uiam, & perſpicuam rõnem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquũ eſt, qm̃ de rerum inuẽtione diſputandũ eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officiũ, dabimus operã, ut nihil minus induſtriæ, q̃ rei utilitas poſtulabit, quæſiſſe uideamur, ſi prius pauca de cauſarũ diuiſione dixerimus.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM *diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primũ, perorata narratione debemus aperire, qd nobis cõueniat cũ aduerſarijs, ſi utilia erunt nobis ea, quæ conuenient, quid in controuerſia relinquatur, hoc mõ. Interfectam eſſe ab Oreſte matrem conuenit mihi cum aduerſarijs, iure fecerit, & licuerit ne facere, id eſt in ꝯtrouerſia. Itẽ è contrario. Agamẽnonẽ eſſe à Clytemneſtra occiſum cõfitentur, cũ id ita ſit, me ulciſci parentẽ negant oportuiſſe. Deinde cũ hoc fecerimus diſtributione uti debemus. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expoſitionem.*

Enumeratiõe utemur, cũ dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus, eam plerunq; trium partiũ numero ꝯtineri oportet, nam & periculoſum eſt, neqñ plus, minus ue dicamus, & ſuſpicionẽ afferet auditori meditationis, et artificij, q̃ res fidẽ abrogat oratori. Expoſitio eſt, cũ res, qbus de rebus dicturi ſumus, exponimus bre

niter, et absolute. Nunc ad confirmationẽ tranſeamus.

DE CONFIRMATIONE *& confutatione.*

TOTA *ſpes uincendi, ratioq́; perſuadẽdi poſita eſt in cõfirmatione & confutatione. N ã, cum argumenta noſtra expoſuerimus, contrariaq́; diſſoluerimus, abſolute nimirũ, munus oratoriũ confecerimus. Vtrũq; igitur facere poterimus, ſi ꝯſtitutionem cauſæ cognouerimus. Cauſarũ cõſtitutiones alij quattuor fecerunt, noſter doctor treis putauit eſſe; non ut de illoꝝ quicq̃ detraheret inuentione, ſed ut oſtẽderet id, quod oportuiſſet, ſimpliciter, ac ſingulari mõ docere, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Conſtitutiones itaq;, ut diximus, tres ſunt; Cõiecturalis, Legitima, Iuridicialis. Cõiecturalis eſt, cũ de facto controuerſia eſt, hoc mõ. Aiax in ſylua, poſtq̃ reſciuit, q̃ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit. Vlyſſes interuenit, occiſum ꝯſpicatur, è corpore telum cruentũ educit. Teucer interuenit, cũ fratrẽ occiſum, & inimicũ fratris cũ gladio cruẽto uidet, capitis arceſſit. Hic, qm̃ coniectura uerum quæritur, de facto erit ꝯtrouerſia; & ex eo ꝯſtitutio cauſæ cõiecturalis nominatur. Legitima eſt ꝯſtitutio, cũ ſcripto, aut ex ſcriptis aliqd ꝯtrouerſia naſcitur. Ea diuiditur in parteis ſex; ſcriptũ, & ſn̄iam, contrarias leges, ambiguũ, diffinitionẽ, tranſlationẽ, ratiocinationẽ. Ex ſcripto, et ſententia ꝯtrouerſia naſcitur, cum uidetur ſcriptoris uoluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo. Si lex ſit,*

quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim relique rint, omnia perdere, eorũ nauim, cæteraq́; eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerint in naui, magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, in ſcaphā conſcenderunt, præter unũ ægrotum, is propter morbũ exire, & fugere non potuit, caſu, & fortuitu nauis in portum incolumis delata eſt, illā ægrotus poſſidet, nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto, & ſententia. Ex contrarijs legibus controuerſia conſtat, cum alia lex iubet, aut permittit, alia uetat quidpiam fieri, hoc modo. Lex uetat eũ, qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in cōcione orationem habere. Altera lex iubet, augurē, in demortui locum qui petat in cōcione noiare. Augur quidā damnatus, de pecunijs repetundis, in demortui locũ qui petat noiauit: petitur ab eo mulcta. Conſtitutio legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas, aut plures ſententias ſignificat, hoc modo. Paterfamilias, cum filiũ hæredem faceret, teſtamento uaſa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ .xxx. pondo uaſorũ argenteorũ dato, quæ uolet. Poſt mortem eius uaſa pretioſa, & cælata magnifice, petit mulier: Tullius ſe quæ ipſe uolet in .xxx. pondo ei debere dicit. Cōſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex diffinitiōe cauſa conſtat, cum in ꝯtrouerſia eſt, quo noīe factum appelletur, ea eſt hmōi. Cũ Lucius Saturninus legem frumentariā de ſemiſſibus, & trientibus laturus eſſet, Cepio, qui per id tpis quæſtor urbanus erat, docuit ſenatum, ærarium pati nō poſſe largitionem tantam. Senatus decreuit, ſi eam legem ad po-

lum ferat, aduerſus Remp. uideri eũ facere. Saturninus ferre cœpit, collegæ eius intercedere, ille nihilominus cã ſtellam detulit. Cepio ut illum contra intercedẽtibus collegis aduerſus Remp. uidit ferre, cum uiris bonis im petum facit, pontes diſturbat, ciſtas deijcit, impedimen to eſt, quò ſecius feratur; accerſitur Cepio maieſtatis. Cõ ſtitutio eſt legitima ex diffinitione. Vocabulum enim diffinitur ipſum, cum q̃ritur, q̃d ſit minuere maieſtatẽ.

Ex tranſlatione controuerſia naſcitur, cum aut tẽpus differendum, aut accuſatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunque utimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudicijs tamen non nihil ea utimur, hoc modo. Siquis peculatus ac cuſatur, quod uaſa argentea publica de loco priuato di catur ſuſtuliſſe, poſſit dicere, cum diffinitiõe ſit uſus, q̃d ſit furtum, quid peculatus, ſecum furti agi, non pecula tur oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro uenit in iudicium, quod in priuata actio ne prætoriæ exceptiones fiunt, & à cauſa cadit is, qui non quemadmodũ oportet, egerit; & in publicis quæ ſtiõibus cauetur legibus, ut ante ſi reo cõmodum ſit, iu dicium de accuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare nec ne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, cum res ſine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs le gibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt hu iuſmodi. Lex, ſi furioſus exiſtet, agnatorum, genti liumq́; in eo pecuniaq́; eius poteſtas eſto, & lex. Qui parentem necaſſe iudicatus erit, ut is obuolutus, & ob ligatus culleo deuehatur in profluentem, & Lex. Pa

terfamilias, uti ſuper familia, pecunia ue ſua legauerit, ita ius eſto, & Lex. Si paterfamilias inteſtatus moriatur, familia, pecuniaq́; eius agnatorũ, gentiliumq́; eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe, ei dãnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, teſtamentum ipſo præſente cõſcribunt, teſtes rite affuerunt, de illo ſupplicium ſumitur. Ii, qui hæredes erant, teſtamento hæreditatem adeunt. Frater Malleoli minor, qui eũ oppugnauerat, in eius periculo, ſuam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, et tamen multæ afferuntur, è quibus rõcinatio naſcitur, quare potuerit, aut nõ potuerit iure teſtamentũ facere. Conſtitutio legitima ex rõcinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ cõſtitutionis oſtendimus, nunc de iuridiciali cõſtitutione dicamus. IVridicialis cõſtitutio eſt, cũ factum cõuenit, ſed iure, an iniuria factũ ſit, quæritur. Eius cõſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una absoluta, altera aſſumptiua nominatur. Abſoluta eſt, cum id ipſum, quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. Ea eſt huiuſmodi. Mimus quidã nominatim Accium poetam compellauit in ſcæna, cum eo Accius iniuriarũ agit, hic nihil aliud defendit, niſi licere noĩari eũ, cuius noie ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cũ per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex extrãria rẽ cõprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, cõceſſio, remotio criminis, trãſlatio criminis, cõparatio. Cõceſſio, eſt, cũ reus poſtulat ſibi ignoſci, ea diuiditur in purgationẽ, et depre-

cationem. Purgatio eſt, cũ conſulto negat ſe reus feciſſe.
Ea diuiditur in fortunam, imprudentiã, neceſſitudinẽ
Fortunã, ut Cepio ad tribunos pleb. de exercitus amiſ
ſione. Imprudentiã, ut ille qui de eo ſeruo qui dominũ
occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, ante q̃ ta
bulas teſtamenti aperuerit, cũ is ſeruus teſtamento ma-
numiſſus eſſet. Neceſſitudinem, ut ille qui ad diem cõ-
meatus non uenit, quod eũ aquæ niterclusiſſent. Depre
catio eſt, cũ & peccaſſe, & cõſulto feciſſe cõfitetur, &
tñ poſtulat, ut ſui miſereantur. Hoc, in iudicio non ferè
põt uſu uenire, niſi qñ pro eo dicimus, cuius multa re-
cte facta conſtant. Hoc modo in loco communi per am
plificationem iniÿciemus; quod ſi hoc feciſſet, tamen ei
pro priſtinis beneficiÿs ignoſci cõueniret, uerũ nihil po-
ſtulat ignoſci. Ergo in iudicium nõ uenit, at in ſenatũ,
aut ante imperatorem, aut in concilium talis cauſa
poteſt uenire. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat,
cum feciſſe nos nõ negamus, ſed aliorũ peccatis coactos
feciſſe dicimus, ut Oreſtes, cum ſe defendit, in matrẽ con
fert crimẽ. Ex remotione criminis cã cõſtat, cũ à nobis
nõ crimen, ſed culpã ipſam amouemus, et uel in hoiem
trãsferimus, uel in rem quampiã cõferimus. In hoiem
trãsfertur, ut ſi accuſetur is, q Publium Sulpitium ſe fate
tur occidiſſe, et id iuſſu cõſulũ defendat, et eos dicat nõ
mõ imperaſſe, ſed rõnem quoq; oſtendiſſe, quare id face-
re liceret. In rem confertur, ut ſi qs ex teſtamento, qđ face
re iuſſus ſit, ex plebiſcito uetetur. Ex cõparatione cã cõ
ſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrũ facere, et id, qđ
fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa hmõi. Caius Põ-
pilius, cũ à Gallis obſideretur, neq; effugere ullo modo

poſſet, uenit cum hoſtium ducibus in collocutionẽ, ita diſceſſit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret, ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, q̃ exercitũ, exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionũ partes ſint, uideor oſtendiſſe. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonſtrãdum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda ratio eſt. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, ut docendi cauſa in hac potiſſimum conſiſtamus. Oreſtes, cum confiteatur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit facti rationem, peruertit defenſionem, ergo affert eã, quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet, illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut oſtendi, rõ ea eſt, quæ continet defenſionem, ſine qua nec parua q̃dem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt, ideſt, quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defenſionis, de qua ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo. Cum uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, iure occidi, illa enim patrem meum occiderat, utetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamẽto accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur, oportet, quam nos iudicationem, græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituetur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſionis, hoc modo. Cum dicat Oreſtes, ſe patris ulciſcendi cauſa matrem occidiſſe,

rectum ne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occã di. Ergo hac ratione iudicationem reperire conuenit, re/ perta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus, et par tibus conſtitutionum hac uia iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione. Nã in ea nec ratio: quare fecerit quæritur: feciſſe enim negatur, nec fir mamentum exquiritur: quoniam non ſubeſt rõ, quare ex intentione, & ex infiatione iudicatio conſtituitur, hoc modo. Intentio, occidiſti Aiacem. Infiatio, non oc/ cidi. Iudicatio, occiderit ne. Ratio omnis utriuſq; ora/ tionis, ut ante dictum eſt, ad hanc iudicationem confe/ renda eſt, ſi plures erunt conſtitutiones, aut partes con/ ſtitutiõum, iudicationes quoq; plures erunt in una cã, ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulo dedimus operã, ut breuiter, & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam huius uo/ luminis magnitudo ſatis creuit, cõmodius eſt in altero libro de cæteris rebus deiceps exponere, nequa propter multitudinem litterarum poſſit animũ defatigatio re/ tardare, ſed ſiquo tardius hæc, quàm ſtudes, abſoluẽtur, cum rerum magnitudini, tum noſtris quoq; occupatio/ nibus aſſignare debebis. Verũtamen maturabimus, et quod noſtro negotio diminutum fuerit, exæquabimus induſtria, ut pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtu/ dio munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamur uolun tati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM. LIBER SECVNDVS.

IN primo Libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas oratorem recipere oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, et ea officia qua ratione facillime conſeq poſſet. Verum, quod neq; de oibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur, ita nobis placitũ eſt, ut ea, quæ difficillima eſſent, potiſſimum ſcriberemus. CAVſarũ tria ſunt genera, demonſtratiuũ, deliberatiuũ, iudiciale, multo difficillimum eſt iudiciale, ergo id primum abſoluemus, hoc et priore libro egimus, cũ de quinq; oratoris officijs tractaremus, quorũ inuentio & prima, & difficillima eſt, ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodũ abſoluta, ſed paruã partem eius in tertiũ uolumen trãsferemus. De ſex partibus orationis primũ ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus uerbis, q̃ neceſſe fuit, nec minus dilucide, q̃ te uelle exiſtimabamus, deinde coniunctim de confirmatione, & confutatione dicendum fuit, quare genera conſtitutionum, & earũ partes aperuimus, ex quo ſimul oſtendebatur, quomodo conſtitutionẽ, et partes conſtitutionis cauſa poſita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniſſet quã inuenta, curandũ eſt, ut oĩs ratio totius ora-

tionis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus, eē cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut ptes conſtitutionum accōmodarentur. Reliquū uidebatur eſſe, ut oſtenderemus, quæ rō poſſet inuentionis ad unā quāq; conſtitutionem, aut partem cōſtitutionis accōmodari. Et itē quas argumentationes, quas græci ἐπιχειρήματα appellāt, ſeq, et quales uitari oporteret, quoꝝ utrūq; pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum uti oporteat, qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primū ergo quæremus, quē admodum quāq; cām tractari conueniat, & nimirū coniecturalem, quæ prima quæq; difficillima eſt, potiſſimum conſideremus. IN *cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nuſquā uentum, aut abitū, nihil deniq; factū ſine cā putetur. Defenſoris narratio, ſimplicem, & dilucidā expoſitionem debet habere cū attenuatione ſuſpicionis. Huius conſtitutionis rō in ſex partes eſt diſtributa, probabile, collationē, ſignū, argumentū, conſecutionem, approbationem. Horū unūquodq; quid ualeat, aperiemus. Probabile eſt, p quod probatur reo expediſſe peccare, & à ſimili turpitudine hoīem nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cām, et in uitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium, cōmodorum ſpe, aut incōmodorum uitatione, ut cū quæritur, num quod cōmodum maleficio acquiſierit, nū honorem, num pecuniā, nū dominationē, nū aliq̄ cupiditatē aut amoris, aut hmōi libidinis quā uoluerit explere. Aut nū qđ incōmodū uitarit inimicitias, infamiā,*

dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij, in uitatiōe incommodi, formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, oēs, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quaeret, num quando uenerit in ſimilem ſuſpicionem, & in eo debebit eē occupatus, ut ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit, uita hominis poſſit accōmodari, hoc modo. Si dicet pecuniae cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe, ſi honoris, ambitioſum, ita poterit animi uitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par animi uitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare. demonſtret corruptorem, uel perfidioſum, ſi quomodo poterit, Deniq; aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminabit perſonam, deinde, qui illud fecerit tam nequiter, eundem hoc tam perperam feciſſe nō eſſe mirandum. Si uehementer caſtus, & integer exiſtimabatur aduerſarius, dicet, facta, non famam ſpectari oportere, illum ante occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum ab eo maleficiū nō abeſſe. Defenſor, primum demonſtrabit uitam integram, ſi poterit, id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiā, uim, perſuaſiōem, quibus de rebus uituperatio eorum, quae extra id crimen erunt, non debeat aſſignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, ut falſos ru

moreſ diſſipatoſ eſſe dicat de innocente, & utetur loco
cōi, rumoribus credi nō oportere. Sin nihil eorum fie/
ri poterit, utatur extrema defenſiōe, dicat, nō ſe de mori/
bus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorū
apud iudices dicere. Collatio *eſt, cum accuſator id, qđ*
aduerſarium feciſſe criminatur, alij nemini, niſi reo bo/
num fuiſſe demōſtrat, aut alium neminem potuiſſe per
ficere, niſi aduerſarium. aut eū ipſum alijs rationibus,
aut non potuiſſe, aut non æque cōmode potuiſſe, aut eū
fugiſſe alias rōnes commodiores propter cupiditatem.
Hoc loco *defenſor ut demōſtret, oportet, aut alijs quoq;*
bonū fuiſſe, aut alios quoq; id, quod ipſe inſimuletur, fa
cere potuiſſe. Signum *eſt, per quod oſtenditur idonea*
perficiendi facultas eſſe quæſita, id diuiditur in ptes ſex,
locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi,
ſpem cælandi. Locus, *quæritur, celebris, an deſertus?*
ſemper deſertus, an tum, cum id factū ſit, fuerit in eo lo/
co ſolitudo? ſacer an profanus? publicus, an priuatus fue
rit? cuiuſmodi loca attingant, num qui eſt paſſus perſpe
ctus, aut exauditus eſſe poſſit. Horū *quid reo, quid accu*
ſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi faci/
le quiuis cauſa poſita, poſſet iudicare. Initia. *n. inuētio/*
nis ab arte debent proficiſci, cætera facile comparabit
exercitatio. Tempus *ita quæritur, qua parte anni, qua*
hora, noctu, an interdiu, qua die, quota hora factum eē
dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium *ita conſide*
ratur, ſatis ne longum fuerit ad eam rem ne ſcierit ſatis
ad id perficiendum ſpatij futurum. Nam *parui refert*
ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id ante ſciri, &
rōne prouideri non potuit. Occaſio *quæritur, idonea*

ne fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi, quæ fuerit, ſpectabitur. Hoc mō, ſi quæ ſupradicta sūt ſigna, cōcurrerint, ſi præterea ex altera parte uires, pecunia, conſiliū, ſciētia, apparatio, ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudētia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe. Quare ſcire potuerit, utrū diffidendū, an cōfidendum fuerit. Spes celādi quæ fuerit, q̄ritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut ſeruis, aut utriſq;. Argumentū eſt, per q̄d res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpitione, id diuiditur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In præterito tempore oportet conſiderare, ubi fuerit, ubi uiſus ſit, quo cū uiſus ſit, num quid apparârit, num quē cōuenerit, num quid dixerit, num quē habuerit de cōſcijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quid in loco præter ɔſuetudinē fecerit, aut alieno tempore. In inſtanti tpe quæritur, num uiſus ſit, cum faciebat, nū qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus, aut deniq; num q̄d aliquo ſenſu perceptū ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtu, nā quiuis horum ſenſus pōt conflare ſuſpitiōem.

In conſequenti tempore ſpectabitur, num q̄d re tranſacta, relictum ſit, quod indicet, aut factū eſſe maleficiū, aut à quo ſit factum. Factum eſſe, hoc modo, ſi tumore, & liuore decoloratum corpus eſt mortui, ſignificat eū ueneno necatum, à quo factum ſit, hoc mō, ſi telū, ſi ueſtimentum, ſiquid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi ueſtigiū repertum, ſi cruor in ueſtimentis, ſi in eo loco deprehenſus, aut uiſus tranſacto negocio, quo in loco res geſta dicitur. Conſecutio eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis,

& innocentis conſequi ſoleant, accuſator dicet, ſi pote-rit, aduerſarium, cum ad eum uentum ſit, erubuiſſe, ex palluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitũ eſſe aliqd, quæ ſigna conſciẽtiæ ſunt, ſi reus bo rum nihil fecerit, accuſator dicet, eũ uſq; adeo præme-ditatum fuiſſe, qd ſibi eſſet uſu uenturũ, ut ꝯfidentiſſime ꝯſiſteret & rñderet q̃ ſigna ſunt cõfidentiæ, non inocen-tiæ. Defenſor ſi pertimuerit, magnitudine periculi nõ cõ ſcientia peccati cõmotum eſſe dicet, ſi non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe cõmotum. Approbatio eſt, qua utimur ad extremum confirmata ſuſpitione.

Ea habet locos proprios, atq; cões. Proprij ſunt qui-bus niſi accuſator, nemo põt uti, & ij, quibus niſi defen ſor, nemo põt uti. Cões ſunt, qui alia cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa ꝯiecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defenſo-ris proprius locus eſt, cum miſericordiam captat, & cũ accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt, cum accuſatoris, tum defenſoris, à teſtibus, ꝯtra te-ſtes, à quæſtionibus, contra quæſtiones, ab argumentis, ꝯtra argumenta, à rumoribus, contra rumores. A teſti-bus dicemus, ſecundum auctoritatem, & uitã teſtium & conſtantiam teſtimonioꝝ. Cõtra teſtes, uitæ turpitu dinem, teſtimoniorum inconſtantiam ſi aut fieri nõ po-tuiſſe dicemus, aut non factum eſſe, quod dicant, aut ſci re illos nõ potuiſſe, aut cupide dicere. & argumentari, hæc & ad improbationem, & approbatiõem teſtium pertinebunt. A quæſtionibus dicemus, cum demõſtra-bimus, maiores ueri inueniẽdi cã tormẽtis, et cruciatu

uoluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, ut quicquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio ſi quæ dicta erunt argumentando, iiſdem uijs, quibus oĩs coniectura tractatur, trahemus ad ueriſimilẽ ſuſpitionem, idemq; hoc in teſtimonijs facere oportebit.

Cõtra qõnes hoc modo dicemus, primũ, maiores uoluiſſe certis in rebus interponi qõnes, cum, quæ uere dicerentur, ſciri, quæ falsò in quæſtioni pronũtiarentur refelli poſſent, hoc modo. Quo in loco quid poſitum ſit, & ſiquid eſſet ſimile, quod uideri, aut aliquo ſigno ſimili percipi poſſet, deinde, dolori credi non oportere, quod alius alio ſit recẽtior in dolore, qđ ingenioſior, ad cõminiſcendũ, quod deniq; ſæpe ſcire, aut ſuſpicari poſſit, qđ quæſitor uelit audire, quod cũ dixerit intelligat ſibi finem doloris futurũ. Hæc diſputatio cõprobabitur, ſi refellemus, quæ in qõnibus erunt dicta probabili argumentatione, idq; partibus cõiecturæ, quas ante expoſuimus, facere oportebit. Ab argumẽtis, & ſignis, & cæteris locis, qbus augetur ſuſpitio, dicere hoc mõ cõuenit, cum multa concurrãt argumenta, & ſigna, quæ inter ſe cõſentiant, rem perſpicuam nõ ſuſpicioſam uideri oportere, itẽ plus oportere ſignis, & argumẽtis credi, q̃ teſtibus. Hæc.n. eo modo exponi, quo mõ re uera ſunt geſta, teſtes corrũpi poſſe, uel precio, uel gratia, uel metu, uel ſimultate. Cõtra argumẽta, & ſigna, & cæteras ſuſpitiones dicemus hoc mõ, ſi demõſtrabimus, nullam rem eſſe, quã nõ ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari, deinde, unãquanq; ſuſpicionẽ extenuabimus. & dabimus operã, ut oſtẽdamus, nihilo magis in nos eã, q̃ in alium quempiam conuenire, indignũ facinus eſſe

ſine teſtibus, coniecturá, & ſuſpitionem firmamenti ſatis
habere, à rumoribus dicemus, ſi negabimus temere fa/
mam naſci ſolere, q̄n ſubſit aliq̄d, & ſi dicemus cām nō
fuiſſe, quare quiſpiā cōfingeret, & cōminiſceretur, &
præterea ſi cæteri falſi ſoleant eſſe, argumētabimur hūc
eſſe uerum. Contra rumores dicemus primū, ſi doce/
bimus multos eſſe falſos rumores, & exēplis utemur, de
q̄bus falſa fama fuerit, et aut inimicos noſtros, aut homi
nes natura maleuolos, et maledicos cōfinxiſſe dicemus,
& aliquam aut fictam fabulam in aduerſarios afferre/
mus, quā dicamus omnibus in ore eſſe, aut uerū rumo/
rē proferemus, qui illis aliq̄d turpitudinis afferat, neq;
tñ ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo q̄d quiuis
homo poſſit quemuis turpem de quolibet rumorē pro/
ferre, & confictam fabulam diſſipare. Verumtamen, ſi
rumor uehementer probabilis eſſe uidebitur, argumen/
tando, famæ fidē poterimus abrogare. Quod & diffi
cillima tractatu eſt conſtitutio coiecturalis. & in ueris
cauſis ſæpiſſime tractāda eſt, eò diligētius omneis eius
partes ꝑſcrutati ſumus, ut ne paruula quidem titubatio/
ne, aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rōnem præ/
ceptionis aſſiduitatem exercitationis accōmodaſſemus.
Nunc ad legitimæ conſtitutionis partes tranſeamus.

CVM Volūtas ſcriptoris cū ſcripto diſſidere uidebi/
tur, ſi à ſcripto dicemus, his locis utemur ſecundū narra
tionem, primū ſcriptoris collaudatione. Deinde, ſcripti
recitatione. Deinde, percunctatione, ſciret ne aduerſarij
id ſcriptū fuiſſe in lege, aut teſtamento, aut ſtipulatiōe,
aut quolibet ſcripto, quod ad eandē rem ꝑtinebit. Dein
de collatiōe q̄d ſcriptū ſit, q̄d aduerſarij ſe feciſſe dicāt,

quid iudicem ſequi conueniat, utrum id, quod diligen-ter perſcriptum ſit, an id, quod acute ſit excogitatum? Deinde ea ſententia, quæ ab aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obfuerit, ſi id uoluiſſet adſcribere num potuerit perſcribi. Deinde à nobis ſentētia reperietur, & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod perſcripſerit, & demonſtrabitur ſcriptum illud eſſe dilucide, breuiter, commode perfecte, certa cum ratione. Deinde, exempla proferentur, quæ res, cum ab aduerſarijs ſententia redderetur, & uoluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſunt. Deinde oſtendetur, q̈ periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus communis eſt cōtra eum, qui, cum fateatur ſe cōtra id, quod legibus ſancitum eſt, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe, tamē facti quærat defenſionem, à ſententia ſic dicemus. Primum laudabimus ſcriptoris cōmoditatem, atq; breuitatem, qui tantū ſcripſerit, quod neceſſe fuerit, illud. quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſario ſcribendum putarit. Deinde, dicemus calumniatoris eſſe officium, uerba, & litteras ſequi, negligere uoluntatem. Deinde, id, quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, nō more, non natura, non æquo & bono poſſe fieri, quæ omnia ſcriptorem noluiſſe, quàm rectiſſime fieri nemo dicet, at ea, quæ à nobis facta ſunt, iuſtiſſime ſunt facta. Deinde contrariam ſententiam, aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus, & inferioribus ſententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à uolun-

tate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratiõe utemur. Deinde legum, & ſtipulationum breuiter exceptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum uoluntas, & expoſitio. Locus communis contra eum, qui ſcriptũ recitet, & ſcriptoris uolũtatem non interpretetur. Cũ duæ leges inter ſe diſcrepent, uidendum eſt, primum, num quæ abrogatio, aut derogatio ſit. Deinde, utrum leges ita diſſentiãt, ut altera iubeat, altera uetet, an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe, quod cogeretur, cum altera lex permitteret. Plus enim ualet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factũ quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, aut derogatum ſit, id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum. Cum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde, contrariæ legis enodabimus uoluntatem, et eamtrahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partes iuris, utrum cum ea faciat, de quibus poſterius diſſeremus. Si ambiguum eſt ſcriptum, ut puta, quod in duas, aut plures ſñias trahi poſſit, hoc mõ tractãdum eſt. Primũ, ſit ne ambiguũ, q̃rendũ eſt. Deinde, quo mõ ſcriptũ eſt, & ſi id, qđ aduerſarij interp̃tantur, ſcriptor fieri uoluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, qđ nos interpretemur & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, bono, & æquo fieri poſſe, qđ aduerſarij interpretãtur e cõtrario, nec eſſe ambigue ſcriptũ, cũ intelligatur utra ſñia uera ſit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cãm tractandã, uehemẽter p̄tinere cognitionẽ amphibologia-

tum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos uero arbitra nur, non mõ nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. Oẽs. n. illi amphibologias nũcupãt etiã eas quæ parte ex altera ſententiã nullam poſſunt inter/ pretari, itaq; & alieni ſermonis moleſti interpellatores & ſcripti, tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt & dum caute & expedite loqui uolunt infantiſſimi repe riuntur, ita, dum metuunt, in dicendo nequid ambi/ guum dicãt, nomen ſuũ pronũtiare non põt. Verũ ho/ rum pueriles opiniões, rectiſſimis rõnibus cũ uoles, re/ fellemus, in pſentia hoꝝ hæc interim dicere non alienũ fuit, ut huius infantiæ garrulã diſciplinã cõtẽneremus.

Cũ diffinitione utemur, primũ, afferemus breuẽ uoca buli diffinitionẽ, hoc mõ, maieſtatem is minuit. qui ea tollit, ex qbus rebus ciuitatis amplitudo cõſtat, quæ sũt ea, quæ capiunt ſuffragia populi. & magiſtratus con/ ſilium/ Nẽpe igitur tu & populum ſuffragio, & magi giſtratũ ↄſilio priuaſti, cũ pontes diſturbaſti. Itẽ ex ↄtra rio, maieſtatem is minuit, qui amplitudinẽ ciuitatis de trimento afficit. Ego nõ affeci, ſed prohibui, detrimẽto. Ærarium. n. conſeruaui, libidini maloꝝ reſtiti, maieſta/ tem oẽm interire nõ paſſus ſum. Primũ igitur uocabuli ſententia breuiter, & ad utilitatem cauſæ accõmodata deſcribetur. Deinde, factum noſtrum cum uerbi deſcri ptione coniungetur. Deinde, ↄtrariæ deſcriponis rõ re felletur. ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniu rioſa, id quoq; ex iuris ptibus ſumetur de iuridiciali abſo luta, de qua iam loquemur. Quæritur in tranſlationi/ bus, primũ, num aliqs eius rei actionem, petitonẽ, aut executionem habeat, num alio modo, tempore, loco, nũ

ali a lege, num alio quærente, aut agente, hæc legibus, & moribus æquo, & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta. In *cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptum, aut iudicatum ſit.* De*inde, utrũ ea res ſimilis ſit ei rei, qua de agitur, an diſſimilis.* Deinde *utrũ cõſulto de ea re ſcriptũ nõ ſit, quod noluerit cauere, ꝙ ſatis cautum putarit propter cæteroꝝ ſcriptoꝝ ſimilitudinem.* De *partibus legitimæ ꝯſtitutionis ſatis dictum eſt, nunc ad iuridicialem reuertemur.*

ABSOLVTA *iuridiciali utemur cõſtitutione, cum ipſam rem. quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis,* In *ea quæri conuenit, iure ne ſit factum, de eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi ex qbus partibus ius conſtet, cognouerimus.* Conſtat *igitur ex his partibus. natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.* Natura *ius eſt, quod cognationis, uel pietatis cauſa obſeruatur, quo iure parentes à liberes, & à parentibus liberi coluntur.*

Lege *ius eſt id, qđ populi iuſſu ſancitũ eſt, qđ genus, ut in ius eas, cum uoceris.* Conſuetudine *ius eſt, id qđ ſine lege æque ac ſi legitimum ſit, uſitatum eſt, quod genus, id, qđ argentario obtuleris expenſum, à ſocio eius recte repetere poſſis.* Iudicatum *eſt id, de quo ſentẽtia lata eſt, aut decretũ interpoſitũ, ea ſæpe diuerſa ſunt, ut aliud alij iudici, aut prætori, aut conſuli, aut tribuno plebis placitum ſit, & fit, ut de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit, quod genus.* M. *Druſus prætor urbanus, quod cum hærede mãdati ageretur, iudicium reddidit.* Sextus Iulius *non reddidit.*

Item Caius Cœlius iudex abſoluit iniuriarum eũ, q Lu. ciliũ poetam in ſcena nominatim læſerat. Publius Mu- tius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, cõdem nauit. Ergo, quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cum id uſu uenerit, iudicem cum iudi ce, tempus cum tempore, numerum cum numero iudi- ciorum proferemus. Ex æquo, & bono ius conſtat, qđ ad ueritatem, & utilitatem cõmunem uidetur pertine- re, quod genus, ut maior annis LX. et cui morbus cau- ſa eſt, cognitorem det. Ex eo uel nouum ius cõſtitui con uenit ex tempore, & ex hoĩs dignitate. Ex pacto ius eſt, ſiquid inter ſe pepigerint, ſiquid inter quos cõuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc mõ. Rem ubi pagunt, oratione pagunt in comitio, aut in foro an te meridiem cauſam coniicito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex cõuentu, quæ iuri pſtare dicun- tur. His igitur partibus iniuriã demõſtrari, ius confir- mari cõuenit, idq; in abſoluta iuridiciali faciendũ uide- tur. CVM ex cõparatione quæritur, utrũ ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, aut id, quod accuſa- tor dicat oportuiſſe fieri, primũ quæri cõuenit, utrũ fue rit utilius ex contentione, hoc eſt, utrũ facilius uenuſti- us, conducibilius. Deinde oportebit q̃ri, ipſum ne opor- tuerit iudicare, utrũ fuerit utilius, an alioꝝ fuerit utili- us ſtatuẽdi poteſtas, deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex cõſtitutione coniecturali, quare putetur non ea rõne factum eẽ, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium gſtum, deinde quæretur, po- tuerit ne uitari, ne in eum locũ ueniretur. Ab defenſore refelletur argumẽtatio cõiecturalis aliqua probabili cã

de qua ante dictũ eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco cõmuni in eũ, qui inutile utili præpoſuerit, cũ ſtatuẽdi nõ habuerit poteſtatem. Defenſor, cõtra eos, qui æquũ cenſeant, rem pernicioſam utili præponi, utetur loco cõmuni per cõqueſtionem, et ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, qđ facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent, & tempus, locũ rem, deliberationẽ ſuam ponet ante oculos. Tranſlatio criminis eſt, cũ ab reo facti cã in aliorũ peccatum transfertur, in qua primum quærendum eſt, uere ne in alium crimen trãſferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnũ ſit illud peccatum, quod in aliũ transferatur, atq; illud, qđ reus ſuſcepiſſe dicatur. Deinde, oportuerit peccare ne in ea re, in qua alius ante peccarit. Deinde, oportuerit ne iudicium ante ferri. Deinde, cum factum iudiciũ nõ ſit de illo crimine, quod in aliũ trãſferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudiciũ non uenerit. Locus cõmunis accuſatoris, contra eum, qui cenſeat uim plus quàm iudicia ualere oportere, & ab aduerſarijs pcunctabitur accuſator, quid futurũ ſit, ſi idem cæteri faciãt, ut de indemnatis ſupplicia ſumant, qđ eos idem feciſſe dicat, quid ſi ipſe accuſator idem facere uoluiſſet. Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transfertur, rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij, qui audient, exiſtiment, aut non potuiſſe, aut inutile fuiſſe rem in iudicium uenire. Conceſſio eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus, ea diuiditur in purgationem, & deprecationẽ. Purgatio eſt, cũ conſulto à nobis factũ negamus, ea diuiditur in neceſſitudinẽ, fortunã, imprudentiã. De his primũ ptibus oſtendendũ eſt,

deinde ad deprecationem reuertendum uidetur. Primum, conſiderandum eſt, num per culpam uentum ſit in neceſſitudinem, num culpam ueniendi neceſſitudo fecerit, deinde quærendum eſt, ecquo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari, deinde is, q in neceſſitudinem cauſam conferet, expertus ne ſit, quid contra facere, aut excogitare poſſet, deinde, num ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent id cõſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur, deinde, ſi maxima neceſſitudo quæpiam fuerit, conueniat ne, eam ſatis idoneam cauſam putari. Si autem imprudẽtia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur, utrum potuerit ſcire, an non potuerit. deinde, utrum data ſit opera, ut ſciretur, an non. deinde, utrum caſu neſcierit, an culpa, nam qui ſe propter uinum, aut amorẽ, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi uitio uidebitur neſciiſſe, non imprudentia, quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabit perſonam. deinde, coniecturali conſtitutione quæretur, utrũ ſcierit, an ignorauerit, & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia præſidij debeat eſſe, cum factum eſſe conſtet. Cum in fortunam cauſa conferetur, et ea re defenſor ignoſci reo dicet oportere, eadem omnia uidentur conſideranda, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt, etenim oẽs hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut eadem res ferè poſſint accomodari. Loci communes in his cauſis, accuſatoris, contra eum, qui cum ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione iudices demoretur, defenſoris, de humanitate, miſericordia, uoluntatem in omnibus rebus ſpectari cõuenire, quæ conſulto facta non ſunt ea fraudi eſſe non oportere.

oportere. Deprecatione *utemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſario fecisse dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus.* Hic *ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis, ſi plura, aut maiora officia, quam maleficia uidebuntur conſtare, ſi qua uirtus, aut nobilitas erit in eo, ꝗ ſupplicabit, ſi qua ſpes erit, uſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit, ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtẽdetur fuiſſe, ſi ea, q̄ peccauit, nõ odio, neq; crudelitate, ſed officio, & recto ſtudio cõmotus fecit, ſi tali de cā alijs quoq; ignotũ ſit, ſi nihil ab eo ꝑiculi nobis futurũ uidebitur, ſi eũ miſſum fecerimus, ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re ſuſcipietur.* Loci *communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione.* His *locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cum amplificatiõe, & enumeratione omnium peccatorum.* Hæc *cauſa iudicialis fieri non poteſt, ut in libro primo oſtendimus, ſed quod poteſt uel ad ſenatum, uel ad conciliũ uenire, non uiſa eſt ſuperſedenda.* Cum *à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus.* Si *cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potuerit ne tantum, quantũ reus demõſtrabit is, in quem cauſa conferetur, ecquo nã modo aut honeſte, aut ſine ꝑiculo potuerit obſiſti, ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit.* Deinde *in coniecturalem trahetur controuerſiã, & quæretur, nũ ꝯſulto factũ ſit.* Si *cã in rem quandã ꝯferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quę de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt.*

DE ARGVMENTIS.

QVoniam ſatis oſtẽdiſſe uidemur, quibus ar-gumentationibus in uno quoq; genere cau-ſæ iudicialis uti conueniret, conſequi uidetur ut doceamus, quemadmodum ipſas argumentatiões or nate, & abſolute tractare poſſimus, nam ferè non diffi-cile eſt inuenire, quid ſit cauſæ adiumento, difficillimũ uero eſt inuẽtũ expolire, et expedite pronunciare, hæc .n. res facit, ut neq; diutius, q̃ ſatis ſit, in iiſdẽ locis cõmo remur, neq; eodem idẽtidẽ reuoluamur, neq; inchoatã argumentationem relinquamus, neq; incõmode ad ali am deinceps tranſeamus, itaq; hac rõne & ipſi memi-niſſe poterimus, quid in uno quoq; loco dixerimus, & auditor cũ totius cauſæ, tum uniuſcuiuſq; argumenta-tionis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima eſt argumenta-tio ea, quæ in quinq; partes eſt diſtributa, propoſitionẽ, rõnem, rationis confirmationem, exornationem, comple xionem. Propoſitio eſt, per quã oſtendimus ſummatim quid ſit, quod probare uolumus. Ratio, eſt cã, quæ de-monſtrat uerum eſſe, id quod intendimus, breui ſubie-ctione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argu mentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exor natio eſt, qua utimur rei honeſtandæ, & collocupletan dæ cauſa confirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit breuiter colligens partes argumentatio-nis. Hiſce igitur quinq; partibus ut abſolutiſſime uta-mur, hoc modo tractabimus argumentationẽ. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe, quare interfecerit Aiacem ini-micum .n. acerrimũ de medio tollere uolebat, à quo nõ

iniuria ſibi ſummum periculum metuebat, uidebat illo incolumi, ſe incolumem non futurũ, ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi cõparare, conſueuerat, ſi iure nõ poterat, iniuria quauis inimico exitium machinari, cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat, ergo et metus periculi hortabatur eũ interimere, à quo ſuppliciũ uerebatur, & ↄ̃ſuetudo peccandi maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes .n. cum minima peccata cum aliqua cã ſuſcipiunt, tum uero illa, quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatũ pecuniæ ſpes, ſi cõplures ſcelere ſe ↄ̃taminauerũt impij cupiditate, ſi multi leue cõpendium fraude maxima cõmutauerunt, cui mirũ uidebitur iſtũ à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virũ fortiſſimum, integerrimũ, inimicitiarum perſequentiſſimum, iniuria laceſſitũ, ira excitatum, homo timidus, nocens, ↄ̃ſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicũ incolumen eẽ noluit, cui tandẽ hoc mirũ uidebitur? Nã, cũ feras beſtias uideamus alacres, et erectas uadere, ut alteri beſtiæ noceant, non incredibile putandũ, iſtius quoq; animum ferum, crudelem, atq; inhumanũ cupide ad inimici pniciem profectũ, præſertim cũ in beſtijs nullã neq; bonã, neq; malam rõnem uideamus, in iſto plurimas, & peſſimas rõnes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cãm, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium, & ſi inimicitiarum acerrimam rõnẽ, & piculi metum interceſſiſſe demõſtraui, nõ eſt dubiũ, quin cõfiteatur cãm maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinq; partibus ↄ̃ſtat, ſed

ea non ſemper neceſſe eſt uti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res breuis eſt, quæ facile memoria comprehendatur, tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum, & exornandum res uidetur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, et res tenuis, aut humilis, tum & exornatione, & complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio ē habenda. Ergo ampliſſima argumentatio eſt quinque partita. Breuiſſima tripartita. Mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione quadripartita.

DE VITIOSO ARGVMENTO.

DVO *ſunt genera uitioſarum argumentationū unum, quod ab aduerſario reprehendi pōt, id quod pertinet ad cauſam. Alterū, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſint, q̄ reprēhēſiōe ꝯfutari ꝯueniat, q̄ tacite contēni, atq; uitari ſine rep̄henſione, ſi exēpla ſubiecero dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio uitioſarū argumētationum duplicem utilitatem afferet, nam & uitare uitiū in argumentatione admonebit, & ab alijs non uitatū commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtēdimus plenam & perfectam argumentationem ex quinq; partibus conſtare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda ſunt, conſideremus, ut & ipſi ab his uitijs recedere, ac aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, et ab aliqua parte labefactare poſſimus.*

DE VITIOSA *expoſitione.*

EXpoſitio uitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiori parte ad omnes confertur id, quod non eſt neceſſario omnibus attributum, ut ſiquis hoc modo exponat. Omnes, qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare diuitias, quam officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo expoſuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis cõfirmatio ſit, ipſam facile rrprehendemus expoſitionem, cum oſtẽdemus id, quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falsò & iniuria conferri. Item uitioſa eſt expoſitio cum id, quod raro ſit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo poteſt uno aſpectu, neq; præteriẽs in amorem incidere. nam, cum non nemo deuenerit in amorẽ uno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt, raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut poſſe fieri intelligatur. Item uitioſa expoſitio eſt, cũ oẽs res oſtendemus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneã præterimus, hoc modo. Quũ igitur hominẽ occiſum cõſtat eſſe, neceſſe eſt, ut à ꝓdonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille hæredem teſtamento ex parte faciebat, prædones in illo loco nunquam uiſi ſunt inimicum nullum habebat, relinquitur, ſi neq; à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quoniam alteri non erant, alteros nõ habebat, ut abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione utemur reprehenſione, ſiquos præter q̃, quos ille collegerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium, oſtenderimus, uelut in hoc exemplo, cũ dixerit neceſſe eẽ aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut

à nobis occiſum eē, dicemus potuiſſe uel à familia, uel à cohæredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectio nē diſtribuerimus, nobis latiorem locum defendēdi re/ liquerimus, Ergo hoc quoq; uitandum eſt in expoſitio ne, ne quãdo, cum omnia collegiſſe uideamur, aliquam idoneam partem relinquamus. Item uitioſa expoſitio ē, quæ conſtat ex falſa enumeratiōe, ut ſi, cū plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res ſunt iudices, q̃ homines ad maleficiū impellūt, luxuries, & auaritia. Quid amor inquit quiſpiã, qd ambitio, quid irreligio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid deniq; alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cū pauciora ſunt, et plura dicimus, hoc modo. Tres res ſunt, quæ om nes homines ſolicitãt, metus, cupiditas, ægritudo. Satis .n. fuerat dixiſſe metum, & cupiditatē, quoniã ægritu dinem cum utraq; re coniūctam eſſe neceſſe eſt. Item ui tioſa expoſitio eſt, quæ nimiū lōge repetitur, hoc modo. Omnium malorū ſtultitia ē mater, quæ præ cæteris pa rit immēſas cupiditates, immenſæ porrò cupiditates, in finitæ, immoderatæ ſunt, hæ pariunt auaritiam, auari tiã porro hominem ad quoduis maleficium impellit er go auaritia inducti aduerſarij noſtri, hoc i ſe facinus ad miſerūt, hic id, quod extremū dictum eſt ſatis fuit expo nere, ne Enniū, & cæteros poetas imitemur, qbus hoc modo loqui conceſſum eſt.

Vtinam, ne in nemore pelio ſecuribus
Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes,
Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua uecti argiui delecti uiri,

Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis imperio regis Peliæ per dolum
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea animo ægra, amore ſæuo ſaucia.
Nam hic ſatis erat dicere, ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poeta.
Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. Non enim reprehē*ſione, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte uitioſa eſt.*

DE VITIOSA RATIONE.

V*Itioſa eſt ratio, quæ ad expoſitionem nō eſt accommodata, uel propter infirmitatē, uel propter uanitatem. Infirma ratio eſt, quæ nō neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt uelut apud Plautum.*
Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, uerum in ætate utile,
Et condubile.
Hæc expoſitio eſt, uideamus quæ ratio afferatur.
Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia.
Ex eo, qđ ipſe facturus eſt, nō ex eo, quod fieri cōuenit, utile qđ ſit, ratiocinatur. Vana rō eſt, quæ ex falſa cā conſtat, hoc modo. Amor fugiēdus nō eſt, nam ex eo ueriſſima naſcitur amicitia, aut hoc mō. Philoſophia eſt uitanda. Affert enim ſocordiam, atq; deſidiā. Nā hæ rationes, niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoq; earum ueras

eſſe confiteremur. Item infirma eſt ratio, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis, uelut Pacuuius.

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutã perhibẽt philoſophi.
Saxoq; inſtare globoſo prædicant uolubili.
Iõ quo ſaxũ impulerit ſors, eò cadere fortunã autumãt.
Cæcam, ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quo ſeſe applicet.
Inſanam aũt aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq; ſit.
Brutã, q̃a dignũ, atq; indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe ullã, ſed temeritate omnia regi, id magis
Veriſimile aiunt, quod uſus re ab ſe experiũdo edocet,
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt.
Naufragio res contigit, nẽpe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius eſſe temeritate, q̃ fortuna res geri, nam utraq; opinione philoſophorum potuit fieri, ut is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ uidetur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo. Magno malo eſt hoibus auaritia, iccirco, quod homines magnis, & multis incõmodis conflictantur, propter immenſam pecuniæ cupiditatem, nam hic alijs uerbis idem per rationem dicitur, qđ dictum eſt per expoſitionẽ. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, q̃ res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitioni, hoc modo. Vtilis eſt ſapiẽtia, propterea quod qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueuerunt. Item utile eſt amicos ueros habere. Habeas enim quibus cũ iocari poſſis, nã huiuſmodi rationibus non uniuerſa, neq; ab-

ſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur.

Item infirma ratio eſt, quæ uel alij expoſitioni pōt ac commodari, ut facit Pacuuius, *qui eandem affert rōem, quare cæca, eandem quare bruta fortuna dicatur.*

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN *confirmatione rationis multa & uitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratiōe ſunt uicia, proptereaq́; diligentius conſideranda, quod accurata confirmatio rationis totam uehementiſſime cō probat argumentationem. Vtuntur igitur ſtudioſi, in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo.*

Iniuria abs te afficior indigna pater,
Nam, ſi improbum Threſpontem *exiſtimaueras,*
Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus.
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concluduntur, aut ex contrario cōuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria,
Si probus eſt, bene locaui, ſin eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendetur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam ſi improbum Threſpontem *exiſtimaueras,*
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt, acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandū.

Item uitioſa confirmatio rationis eſt, cum ea re, q̃ plures res ſignificat, abutimur pro certo unius rei ſigno, hoc modo. Neceſſe eſt, quoniã pallet, ægrotaſſe, aut neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem, nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent, ſi non cætera quoq; ſimilia concurrant, quod ſi concurrerint, non nihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpitionẽ. Item uitioſum eſt, cum uel in alium, uel in eum ipſum, qui dicit id qđ in aduerſariũ dicitur poteſt ꝯuenire, hoc mõ. Miſeri ſunt, qui uxores ducunt, at tu duxiſti alteram.

Item uitioſum eſt id, quod uulgarem habet defenſionẽ hoc modo. Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcẽtia, aut amore. Huiuſmodi enim deprecationes ſi probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item uitioſum eſt, cum id pro certo ſumitur, quod inter omnes nõ cõſtat, quia etiam nunc in cõtrouerſia eſt, hoc mõ.

Eho tu, dij, quibus eſt ptãs, motus ſuperũ, atq; inferũ,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferuntq́; concordiam.

Nam ita pro ſuo iure, hoc exemplo uſum Threſpontẽ Ennius induxit, quaſi iam certis demonſtraſſet rationibus ita eſſe. Item uitioſum eſt, qđ iam quaſi ſero, atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo. In mentem mihi ſi ueniſſet quirites, non commiſiſſem, ut in hunc locum res ueniret, nam hoc, aut hoc fecíſſem, ſed me tum hæc ratio fugit. Item uitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes florentiſſimo
Regno reliqui, nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola ut reſtituam paro.

Item uitioſum eſt, qđ in aliam partem, ac dictū ſit, poteſt accipi, id eſt hmōi, ut ſiquis potens, ac factioſus in concione dixerit, Satius eſt uti regibus, q̃ malis legibus nam & hoc, tametſi rei augendæ cā pōt ſine malitia dici, propter potentiam tñ eius, qui dicit, non dicitur ſine atroci ſuſpitione. Itē uitioſum eſt falſis, aut uulgaribus diffinitionibus uti. Falſæ ſunt *hmōi, ſiqs dicat iniuriā eſſe nullam, niſi quæ ex pulſatione, aut cōuitio conſtet.* Vulgares ſunt, *quæ nihilo minus in aliā rem transferri poſſunt, ut ſiquis dicat, quadruplator, ut breuiter ſcribam, capitalis eſt. Eſt. n. improbus, et peſtifer ciuis. nā nihilo magis quadruplatoris, q̃ furis, quàm ſicarij, aut proditoris attulit diffinitiōem. Item uitioſum eſt, pro argumento ſumere, quod in diſquiſitiōe poſitum eſt, ut ſiquis quem furti arguat, dicat eum eſſe hominē improbum, auarū, fraudulentū, ei rei teſtimoniū eſſe, qđ ſibi furtum fecerit. Itē uitioſum eſt ꝯtrouerſiā, controuerſia diſſoluere, hoc modo. Nō conuenit cenſores iſtū uobis ſatisfacere, ex eo, quod ait, ſe nō potuiſſe adeſſe, ita ut iuratus fuerat, quod ſi ad exercitum nō ueniſſet, id ne tribuno militum diceret?* Hoc *ideo uitioſum eſt, quia non expedita, aut iudicata res, ſed īpedita, & in ſimili ꝯtrouerſia poſita, exēpli loco profertur. Itē uitioſum eſt, cū id, de quo ſumma controuerſia eſt, parū expeditur, & quaſi tranſactum ſit, relinquitur, hoc modo.*

Aperte fatur dictio, ſi intelligas,
Tali dari arma, qualis, qui geſſit, fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus pergamo,
Quæ ego profiteor, eſſe mea, nam me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,

Vel quod propinquus, uel quod uirtute æmulus.

Item uitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire, & contra atq; antedixerit, dicere, hoc modo,

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exponẽdo euoluere.
Nam ſi uerertur quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animu ingenium poſſidet,
Quid eum accuſem, qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione uidetur ſibi oſtendiſſe, quare non accuſat, quid quod poſtea ait.

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item uitioſum eſt, quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorum, qui audiũt, ſi aut partes, quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi caros habent, lædãtur, aut aliquo huiuſmodi uitio lædatur auditoris uoluntas.

Item uitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item uerẽdum eſt, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuerſia ſit, inq; huiuſmodi uitio conſiderandum eſt, ne aut ad rem addatur qd, aut qppiã de re detrahatur, aut tota cauſa mutata, in aliam cãm deriuetur, uti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuerſia, cum de muſica inducta eſt, diſputatio in ſapientiæ rationum, et uirtutis utilitatem conſumitur. Item conſiderandum eſt, ne aliud accuſatoris criminatio contineat, aliud defenſoris ratio purget, quod ſæpe conſulto multi ab reo faciunt anguſtijs cauſæ coacti, uti qs cum accuſetur ambitu magiſtratum petiſſe, ab imperatoribus ſæpenumero dicat apud exercitum donatum ſe eſſe. Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus eos de ea re, quod dicant, non habere. Item uitio

ſum eſt, artem, aut ſcientiam, aut ſtudium quodpiā uitu perare, propter eorum uitam, qui in eo uitioſi ſunt, uelu ti qui Rhetoricam uituperant propter alicuius oratoris uituperandam uitam. Item uitioſum eſt, ex eo, quod perperam factum eſſe conſtet, putare oſtendi, à quo ho/ mine factum eſt, hoc modo. Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum fuiſſe conſtat, ergo ueneno necatus eſt. Deinde, ſi ſit uſqueadeo in eo occupatus, ut multi faciunt, ueuenum datum, uitio non mediocri confligetur. Nō enim factum ne ſit, quæritur, ſed à quo factum ſit. Item uitioſum eſt, in comparādis rebus alterā rem efferre, de re altera mentionem non fa cere, aut negligentius diſputare, ut ſi comparetur, utrū ſatius ſit populum frumentum accipere, an non accipe re, quæ cōmoda ſint, in altera re curet enumerare, quæ in altera incōmoda ſint, uelut depreſſa prætereat, aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item uitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putari, alteram rem uituperari, cum alteram laudes, quod genus, ſi quæratur, utris ma ior honor habēdus ſit, Albenſibus, an Venuſinis, quod Reipu. & populi Ro. præſidio profuerunt, & is, qui dicat ab alteris alteros lædat. Non. n. neceſſe eſt, ſi alte/ ros p̄ponas, alteros uituperes. Fieri enim poteſt, ut cum alteros magis laudaris, aliquam alteris partem lau/ dis attribuas, ne cupide pugnaſſe contra ueritatem pu/ têris. Item uitioſum eſt, de nomine, & uocabulo eius rei controuerſiam ſtruere, quam rem conſuetudo opti/ me poteſt iudicare, uelut Sulpitius, qui interceſſerat, ne exules, quibus cauſam dicere non licuiſſet, reduceren/ tur. Idem poſterius immutata uoluntate, cum eandem

legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationem, nam non exules, ſed ui eiectos ſe reducere aiebat, perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à Populo Ro. aut pinde quaſi non omnes, quibus aqua, & igni interdictum eſt, exules appellentur. Verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cum cauſa fecit, nos tamen intelligamus uitioſum eſſe intendere controuerſiam propter nominum cõmutationem.

De exornatione uitioſa.

QVoniam exornatio cõſtat ex ſimilibus exemplis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæteris, quæ pertinent ad exaggerãdam, & collocupletandam argumentatiõem, quæ ſint his generibus uitia conſideremus. Simile uitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile, nec habet parem rationem comparationis, aut ſibiipſi obeſt, qui affert. Exemplum uitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, ut reprehendatur, aut ſi improbum, ut non ſit imitãdum, aut maius, aut minus, q̃ res poſtulat. Res iudicata uitioſe proffertur, ſi aut diſſimili de re profferetur, aut de ea re, qua de controuerſia non eſt, aut ſi improba, aut eiuſmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſarijs profferri poſſint. Item uitioſum eſt id, quod aduerſarij factum eſſe confiteãtur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe, nam id tantum augeri oportet. Item uitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo. Vt ſiquis, quem arguat hominem occidiſſe, & ante, quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit auge-

ta peccatum, & dicat, nihil indignius eſſe, quàm hominem occidere, nō enim utrum indignum ſit, an nō, ſed factum ne ſit, quæritur.

DE *complexione uitioſa.*

COmplexio uitioſa, quæ non id quod primū dictum eſt, complectitur, et quæ non breuiter cōcludit, & quæ non ex enumeratione certum, & conſtans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propoſitum in argumentatione ſit, qd deinde rōne, qd confirmatione, quid tota argumentatione demōſtratū ſit.

DE *concluſionibus totius orationis.*

COncluſiones, quæ apud græcos ἐπίλογοι nominātur, tripartitæ ſunt, nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & cōmiſeratione. Enumeratio eſt, per quam colligimus, & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur, non redintegretur oratio, & ordine, quicqd erit dictum, referemus, ut auditor, ſi memoriæ mandauerit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. In qua curādū eſt, ne aut ab exordio, aut à naratiōe repetatur orationis enumeratio. Ficta.n. & dedita opa cōparata oratio uidebitur eē, artificij ſignificādi ingenijq; uēdicādi, & memoriæ oſtentandæ cā, quapropter initiū enumerationis eſt à diuiſione ſumēdū. Deinde ordine breuiter exponēdæ ſunt res, q̄ tractatæ erunt in ɔfirmatione, & cōfutatione. Amplificatio eſt, quæ p locum cōem inſtigationis auditorꝵ cauſa ſumitur. Loci cōes ex decē p̄ceptis commodiſſime ſumuntur adaugendi criminis cā.

Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatui. Item maxime quo mō de his rebus legibus ſancitum ſit. Secundus locus eſt, cum conſideramus, illæ res, de quibus criminantur, ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrociſſimum eſt, an ad ſuperiores, quod genus hi ſunt, à quibus auctoritatis locus cōmunis ſumitur, an ad pares, hoc ē in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum poſitos, an ad inferiores, qui his omnibus rebus antecelluntur.

Tertius locus eſt, quo perconctamur, quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur, & ea re neglecta, oſtendemus, quid periculorum, aut incommodorū conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatū fuerit, nullam rem fore, quæ aliquo modo mederi, aut erratum iudicium corrigere poſſit, quo in loco non incōmodum erit, uti cæterarum rerum comparatione, ut oſtendamus alias res poſſe aut uetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi, huius rei aut leniēdæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus eſt, cū oſtēdemus ex conſulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ, iuſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, cum oſtendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eē, quod genus, iniuria, aut earum rerū aliquid, quarum rerum cauſa, bella ſuſcipiuntur, et cum hoſtibus de uita dimicatur.

dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtendimus, non uulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatum, quo maturius, & atrocius uindicandũ ſit.

Nonus locus conſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cum dicemus, maius eſſe maleficium ſuprare ingenuam, q̃ ſacrum legere, quod alterũ propter egeſtatem, alterum propter imperantem ſuperbiã fiat. Decimus locus eſt, per quẽ oĩa, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; rem conſequi ſolent, exprimemus acriter, & criminoſe, & diligenter, ut agi res, & geri negotiũ uideatur rerum conſequentium enumeratione. Miſericordia cõmouebitur auditoribus, ſi uariam fortunarũ commutatiõem dicemus, ſi oſtendemus, in quibus cõmodis fuimus, & quibus in incommodis ſimus comparatiuẽ, ſi quæ nobis futura ſint, niſi cãm obtinuerimus, enumerabimus, & oſtendemus, ſi ſupplicabimus, & nos ſub eoꝝ, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatẽ ſubijciemus, ſiquid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſarijs cauſarum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illoꝝ nos ſolicitudine, & miſeria, non noſtris incõmodis dolere, ſi de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi ſumus aperiemus, ſi nos ſemp, aut diu in malis fuiſſe, oſtendemus, ſi noſtrũ fatum, aut fortunam conqueremur, ſi animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtẽdemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet. Nihil enim lachryma citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro, quapropter huic uolumini modus hic ſit, reliquas pceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus.

Hæc ſi, ut conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nobiſcum & ſine nobis conſiderabis, et nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaq; perceptione læta bere, tu ſcientior eris preceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluendum. Verum hæc futura ſatis ſcio, te enim non ignoro, nos deinceps ad cætera præcepta tranſeamus, ut quod libentiſſime faciemus, tuæ uoluntati rectiſſime morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM. LIBER TERTIVS.

D OMNEM IVDICIALEM *cauſam quemadmodum cōueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum.* Nunc *earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberatiuas, et demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, ut omnis inueniendi præceptio tibi quā primum perſolueretur.* Reliquæ *quatuor partes erant artificij. De tribus partibus in hoc libro, dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, & memoria.* De *elocutione, quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conſcribere maluimus, quem, ut arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit.* Interea *prima quæq; & nobiſcum, cum uoles, & interdū ſine nobis.*

legendo ꝯſequere, nequid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. Nunc fac attentum te præbeas, nos proficiſci ad inſtituta ꝑgemus.

DELIBE*rationes partim ſunt hmõi, ut quæratur, utrum potius faciendũ ſit, partim huiuſmodi, ut qd potiſſimum ſit faciendũ, conſideretur. Vtrũ potius hoc mõ* Carthago *tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potiſſimum, hoc pacto, ut ſi* Annibal *cõſultet, cũ ex* Italia Carthaginem *accerſatur, an in* Italia *remaneat, an domũ redeat, an in Ægyptum profectus, occupet* Alexandriã. *Item deliberationes partim ipſæ propter ſe ꝯſultandæ ſunt, ut ſi deliberet ſenatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non, partim propter aliquã extraneã cãm ueniunt in deliberationẽ, & ꝯſultationem, ut ſi deliberet ſenatus, bello italico ſoluat ne legibus* Scipionem, *ut eum liceat ante tẽpus ꝯſulem fieri, partim & propter ſe ſunt deliberãdæ, & magis propter extraneã cãm ueniunt in ꝯſultationem, ut ſi deliberet ſenatus, bello italico ſocijs ciuitatem det, an nõ. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, oĩs oratio ad ipſam rem accõmodabitur. In qbus extranea cã conficiet deliberationem, in his ex ipſa cã erunt adaugendæ aut deprimendæ. Omnes rõnes eoꝝ, qui ſñiam dicent, finem ſibi utilitatis ꝯueniet proponere, ut oĩs eó totius orationis rõ ꝯferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili ꝯſultatione diuiditur, tutã, & honeſtã. Tuta eſt, q̃ cõficit inſtantis, aut cõſequẽtis ꝑiculi uitationẽ qualibet rõne. Hæc diſtribuitur in uim, et dolũ, quoꝝ aut alterũ ſeparatim, aut utrũq; ſumemus ꝯiũctim. Vis decernitur ꝑ exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hoĩum, & alias hmõi res.*

Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mentiones, et cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſiquādo de re militari, aut de adminiſtratione reipub. ſcribere uelimus. Honeſta res diuiditur in rectum, & laudabile.

Rectum eſt, quod cum uirtute, & officio fit, id diuiditur in prudentiam, iuſticiam, fortitudinem, modeſtiam.

Prudentia eſt calliditas, quæ rōne quadam poteſt delectum habere bonoꝝ, & maloꝝ. Dicitur itē prudētia ſciētia cuiuſdā artificij. Itē & appellatur prudētia rerꝫ multarum memoria, & uſus complurium negotiorū. Iuſtitia eſt æquitas, ius ſuum unicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſq;. Fortitudo eſt rerum magnarū appetitio, & rerum humiliū contemptio, & laboris cū utilitatis rōne perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi cōmoda cum incōmodis conferemus. cū alterum ſequi, uitare alterū cohortemur, aut ſiqua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquā diſciplinabilem ſcientiā poterimus habere, et quomodo, aut qua quidq; rōne fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quꝑpiam, cuius rei geſtæ aut ꝓſentem, aut auditam memoriam poterimus habere qua in re facile id, qđ uelimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum miſereri dicemus oportere. Si oſtendemus benæ merentibus gratiā referri conuenire. Si demonſtrabimus, ulciſci malemeritos oportere. Si fidem magnopere cenſebimus conſeruandam. Si leges, & mores ciuitatis ægregie dicemus ſeruari oportere. Si ſocietates, atq; amicitias ſtudioſe dicemus

coli cunuenire. Si quod ius in parentes, deos, patriā natura cōparauit, id religioſe colendum demōſtrabimus. Si hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſte colēdas eſſe dicemus. Si nec pretio, nec gratia, nec piculo, nec ſimultate à uia recta oſtēdemus deduci oportere. Si dicemus in oibus æquabile ius ſtatui ꝯuenire. His, atq; huiuſmodi partibus iuſtitiæ ſiquā rē in cōcione, aut in ꝯcilio faciendā cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus, contrarijs, iniuſtam, ita fiet, ut eiſdem locis, & ad ſuadendum, & ad diſſuadendū ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ cā faciendum qd eſſe dicemus, oſtēdemus res magnas, & excelſas ſequi, & appeti oportere, & item res humiles, & indignas uiris fortibus uiros fortes contemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Itē à nulla rē honeſta periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere, antiqorem mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias, quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, & ijs rebus, quas iuſticia colere cogit, adire periculū, & quēlibet ſuſcipere laborē. Modeſtiæ partibus utemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliūq; rerū uituperabimus, ſi unāquāq; rem certo naturæ termino diffiniemus, ſi quoad cuiq; ſatis ſit, oſtendemus, nimiū progredi diſſuadebimus, modū unicuiq; rei ſtatuemus. Hmōi partes uirtutis ſunt, amplificandæ, ſi ſuadebimus, attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, ut hæc attenuētur, quæ ſupra demōſtraui, nam nemo erit, qui cenſeat à uirtute recedendū, uerū aut res non eiuſmodi dicatur, ut uirtutē poſſimus egregiā experiri, aut in cōtrarijs potius rebus, q̄ in his

uirtus cõſtare oſtendatur. Item, *ſi quo pacto poterimus, quam is, qui contra dicet, iuſtitiam uocarit, nos demonſtrabimus ignauiam eſſe, & inertiam, ac prauam liberalitatem. Quã prudentiã appellarit, ineptam, & garrulam, & odioſam ſcientiã eſſe dicemus. Quã ille fortitudinẽ noiarit, eã nos gladiatoriã, et incõſideratã appellabimus temeritatẽ, quã ille modeſtiã dicet eſſe eam nos inertiã et diſſolutã negligẽtiam dicemus eẽ.* Laudabile eſt, *qđ conficit honeſtam, & pñtem, & ꝯſequentem cõmemorationem.* Hoc eo *nos ſeparauimus à recto non quod hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub uocabulo recti, hanc honeſtatis cõmemorationem dare non ſoleant, ſed q̃q̃ ex recto laudabile naſcatur, tñ in dicendo ſeorſum tractandũ eſt hoc ab illo.* Neq;.n. *ſolum laudis cã rectum ſequi conuenit, ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas.* Cũ igitur erit demõſtratum *rectum eſſe laudabile demõſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut ſiqua res honeſtiori ordini placeat, q̃ à deteriori ordine improbetur, aut aliquibus ſocijs, aut oĩbus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſq; noſtris.* Cũ *hmõi diuiſio ſit locoꝝ in conſultatiõe, breuiter aperiẽda eſt totius rõ cauſæ.* Exordiri *licebit uel à principio, uel ab inſinuatione, uel ijſdem rõnibus, qbus in iudiciali cã.* Si *cuius rei narratio incidet, eadẽ ratione narrari oportebit, ſed qm̃ in hmõi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in rõnem tutam, atq; honeſtam, ſi utrũq; poterimus oſtendere, utrunq; pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe, ſin alterum erimus demonſtraturi, ſimpliciter actum quod dicturi ſumus, oſtẽdemus.* At *ſi noſtrã rõnem tutam eſſe dicemus, diuiſio-*

ne utemur in uim, & ꝯſiliū. Nā quod in docēdo rei di lucidandæ & magnificādæ cā dolum appellauimus, id in dicendo honeſtius ꝯſilium appellabimus. Si ratio *nis noſtræ ſnīam rectam eſſe dicemus, & oēs partes re/ cti incident, quadripartita diuiſione utemur, ſi non inci dent, quotquot erūt exponemus in dicēdo. ꝯfirmatiōe, & ꝯfutatiōe utemur, ut. n. noſtri loci, quos ante oſtēdi/ mus ꝯfirmandi ſunt, ita ꝯtrarij ꝯfutandi.* Argumētatio *nis artificioſæ tractādæ rō de ſcdo libro petetur.* Sed, *ſi acciderit, ut in ꝯſultatione alteri ab tuta rōne, alteri ab honeſta ſniaſit, ut in deliberatiōe eoꝝ, qui à* Pœnis cir *cunſeſſi deliberant, qd agant. Qui tutam rōnem ſequi ſuadebit, his locis utetur, nullam rem eſſe utiliorem in/ columitate, uirtutibus uti neminē poſſe, qui ſuas ratiōes in tuto non collocarit, nec deos qdem eſſe auxilio ijs, q ſe incōſulto in piculum mittūt. Honeſtū nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præ/ ponet rōnem honeſtam, his locis utetur, uirtutem nullo tpe relinquendā, uel dolorem, ſi is timeatur, uel mor/ tem, ſi ea formidetur, dedecore, et infamia leuiorē eſſe, ꝯſiderare, quæ ſit turpitudo conſecutura.* At nō *immor/ talitatem, neq; æternā incolumitatem ꝯſequi, nec eſſe ex ploratum illo uitato periculo, nullū in aliud periculū uenturum, uirtute, uel ultro ad mortem proficiſci, eſſe ꝓ clarum, fortitudini fortunā quoq; eſſe adiumēto ſolere, eū tutè uiuere, q honeſte uiuat, nō q in pn̄tia incolumis ſit, & eū, q turpiter uiuat, incolumē in ppetuū eſſe non poſſe. Cōcluſionibus ferè ſimilibus in his, & iudicia/ libus cauſis uti ſolemus, niſi qd his maxime cōducit, q̄/ plurima reꝝ ante geſtaꝝ exēpla proferre. Nunc ad de/ monſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.*

De genere demonſtratiuo.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem, & uituperatiõem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus erit uitu/ peratio cõparanda. Laus igitur põt eſſe rerum exter/ narum, corporis, & animi. Rerum externarũ ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecũda, aut aduerſa accidere poſ ſunt, genus, educatio, diuitiæ, ptãtes, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ hmõi ſunt, & ea, quæ his ſunt cõtra/ ria. Corporis ea, quæ natura corpori attribuit commo/ da, aut incõmoda, uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio, & cogitatione noſtra cõſtant, prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confir/ matio, & confutatio nobis, in hmõi cauſa principium ſumetur, aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, perſona, aut ab re, Ab no/ ſtra, ſi laudabimus, aut officio facere, quod cauſa neceſ ſitudinis intercedat, aut ſtudio, quod eiuſmodi uirtutis ſit, ut oẽs cõmemorare debeant uelle, aut quod rectum ſit ex aliorum laude oſtẽdere, qualis noſter animus ſit. Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati ſu mus, aut ſtudio, ꝙ utile putemus eſſe, ab omnibus uni/ cã malitiã, atq; nequitiã cognoſci, aut q̃d placeat oſtẽ/ di, q̃dẽ nobis diſpliceat ex aliorum uituperatione. Ab eius perſona, de quo loqmur, ſi laudabimus, uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis conſequi nõ poſſimus, oẽs hoĩes illius uirtutes prædicare oportere, ipſa facta oĩum laudatoꝝ eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea, q̃

*uidebimus cõtraria paucis uerbis cõmutatis dici poſſe,
dicemus, ut paulo ſupra exempli cauſa demonſtratum
eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, qm̃ nihil no
ui, nihil apud ignaros laudemus, nos monendi cã pau
ca eſſe dicturos, aut ſi erunt ignari, ut talem uirum ue-
lint cognoſcere petemus, quoniam in eodẽ uirtutis ſtu-
dio ſint, apud quos laudemus, atq; ille, qui laudatus
fuerit, ſperare nos facile ijs, quibus uelimus, huius facta
probaturos. Còntraria uituperatio, quoniã norint, pau
ca de nequitia eius nos eſſe dicturos, quod ſi ignorẽt, pe-
temus, ut cognoſcant, uti malitiam uitare poſſint, quo-
niam diſſimiles ſunt, qui audiunt, atq; ille, qui uitupe-
ratur, nos ſperare illius uitam uehementer improbatu-
ros. Ab rebus ipſis, incertum eſſe quid potiſſimũ laude-
mus, uereri, ne cum multa dixerimus, plura prætere a-
mus, & quæ ſimiles ſententias habebunt, quibus ſenten-
tiis contraria ſumũtur à uituperatione. Principio tra-
ctato, aliqua harum, quas ante commemorauimus, ra
tionum, narratio non erit ulla, quæ neceſſario conſequa-
tur, ſed, ſi qua inciderit, cum aliquod factum eius, de
quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut ui
tuperatione, præceptio narrandi de primo libro repete-
tur. Diuiſione hac utemur, primo exponemus quas res
laudaturi ſumus, aut uituperaturi, deinde, ut quæq;,
quo ue tpe res erit geſta, ordine dicemus, ut, quid, quã-
q; tute, cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere opor-
tebit animi uirtutes, aut uitia. Deinde commoda, aut
incõmoda corporis, aut reꝝ externarũ, qũo ab aio tra-
ctata ſint, demõſtrare. Ordinem hũc adhibere in demõ
ſtranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in lau*

de, quibus maioribus natus ſit, ſi bono genere, parẽ, aut excellentiorem fuiſſe, ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorũ uirtutibus habuiſſe præſidium. In uituperatione, ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe, ſi malo, tñ his ipſis detrimento fuiſſe, Educatio in laude ꝙ bene honeſte, in bonis diſciplinis educatus tota pueritia in uituperatione fuerit. Inde ſe aperte retraxiſſe ad corporis cõmoda. A natura ſi ſit dignitas, atque forma, laudi fuiſſe eã, non quemadmodũ cæteris detrimento, atq; dedecori. Si uires, atq; uelocitas ægregia, honeſtis hæc exercitationibus, & induſtrijs dicemus cõparata. Si ualetudo perpetua diligentia, & tẽperantia cupiditatum. In uituperatione, ſi erunt hæc corporis cõmoda, male his uſum dicemus, quæ caſu, & fortuna tanꝗ quilibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formam oia ipſius culpa, & intẽpantia fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi uirtutes, aut uitia ꝗ fuerint, conſiderabimus. Diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ ptãtes, quæ gloria, quæ amicitiæ, ꝗ inimicitiæ, & qd fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias, qua fide, beneuolẽtia, officio geſſerit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quẽadmodũ habuerit in poteſtatibus gerẽdis animum. Si interierit, cuiuſmodi mors fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit cõſecuta. Ad oẽs autẽ res, in qbus animus hominis maxime cõſideratur, Illæ quattuor ai uirtutes erũt accõmodãdæ, ut ſi laudemus, aliud iuſte, aliud modeſte, aliud fortiter, aliud prudẽter factũ eſſe dicamus. Si uitupabimus aliud iniuſte, aliud ignaue, aliud immodeſte, aliud ſtulte factũ eſſe dicemus.

Perſpicuũ eſt iam nimirum ex hac diſpoſitiõe, quemad modum ſit tractanda tripartita diuiſio laudis, & uitu perati5is, ſi illud etiam aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos omneis has partes in laudem, aut uituperationem transferre, propterea quod ſæpe nõ incidunt, aut ita te nuiter, ut non ſint neceſſariæ. Quapropter eas partes, q̃ firmiſſime uidebuntur, legere oportebit. Cõcluſionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum cauſæ, in ipſa cauſa crebras, & breueis amplificationes interponere oportebit per locos communes, nec hoc genus cauſæ eo quod raro accidat in uita, negligentius conſiderandum eſt. Neq; enim id, quod idem poteſt accidere, ut faciendum ſit, aliquando, non oportet uelle quamaccõmodatiſſime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur, at in iudicialibus, & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes uerſantur laudis, aut uitupetionis. Quare in hoc quoq; genere cauſæ non nihil induſtriæ conferendum putauimus. Nunc abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpopolita, atq; ad omne cauſæ genus accõmodata, tempus eſt ad cæteras partes orationis proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM diſpoſitio eſt, ꝑ quã illa, q̃ inuenimus, in ordinẽ redigimus, ut certo quidq; loco pronuncietur, uidendum eſt, cuiuſmodi rationem in diſponendo habere ꝯueniat. Genera diſpoſitionũ ſunt duo, unũ ab inſtitutiõe artis profectũ alterũ ad caſum temporis accõmodatũ. Ex inſtitutione artis

diſponemus, cum ſequemur eam præceptionẽ, quã in primo libro expoſuimus, hoc eſt, ut utamur principio, narratiõe, diuiſione, ꝯfirmatiõe, ꝯfutatiõe, ꝯcluſione, et hũc ordinem, quẽadmodũ pceptũ eſt, ante in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis nõ modo totas cauſas per orationẽ, ſed per ſingulas quoq; argumentatiões diſponemus, quẽadmodũ in libro ſecũdo docuimus. i. expoſitionem, rationem, cõfirmationem rõnis, exornationem, cõplexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, una per oratiões, altera p argumentatiões ab inſtitutione artis profecta. Eſt aũt & alia diſpoſitio et, quæ, cum ab ordine artificioſo cedendum eſt, oratoris iudicio ad tps accõmodatum, ut ſi â narratiõe dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumẽtatiõe, aut à litterarũ aliquaꝝ recitatiõe, aut ſi ſecundũ principiũ cõfirmatione utamur. Deinde narratione, aut ſi quam hmõi permutationem ordinis faciamus, quoꝝ nihil, niſi cã poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi uehementer aures auditorum obtuſæ uidebuntur, atque animi defatigati ab aduerſarijs, multitudine uerborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, ſi cõmodum erit, quod non ſemper neceſſe eſt, ad principij ſententiã reuerti licebit. Si cã noſtra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium poſſit audire, à narratione cũ incepimus, ad principij ſententiã reuertamur licebit. Si narratio parũ probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His cõmutationibus, & trãſlationibus partium ſæpe uti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitio-

nem artificioſe commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum diſpõnes hmõi conuenit habere, firmiſſimas argumentationes in primis, & poſtremis cauſæ partibus collocare, mediocres, & neq; inutiles ad dicendũ, neq; neceſſarias ad probandũ, quæ ſi ſeparatim, ac ſingulæ dicãtur, infirmæ ſint, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi in medio & collocari oportet. Nam ſtatim re narrata expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit, quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile eſt, cũ dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorũ, tanq̃ inſtructio militũ, facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parere uictoriam poterit.

DE PRONVNCIATIONE.

PRONVNCIATIONEM multi maxime oratori utilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendũ plurimum ualere. Nos quidem unum de qnq; rebus plurimum poſſe, nõ facile dixerimus, nec ægregie magnã eſſe utilitatem in pronunciatione audacter confirmauerimus. Nam cõmodæ inuentiões, & concinnæ uerborũ elocutiones, & partiũ cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horũ omnium diligens memoria ſine pronũciatione, non pluſq̃ ſine his rebus pronunciatio ſola ualere poterit. Quare & qa nemo de ea re diligẽter ſcripſit, nã oẽs uix poſſe putarunt de uoce, et uultu, geſtu,

dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertineret, & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendũ cõparanda eſt, nõ negligenter uidetur tota res cõſideranda. Diuiditur igitur pronũciatio in uocis figurã, et corporis motum. Figura uocis eſt ea q̃ ſuum quendã poſſidet habitum rõne, & induſtria cõparatũ. Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinẽ. Magnitudinem uocis maxime cõparat natura, nõnihil hanc auget, ſed maxime cura ꝯſeruat. Firmitudinẽ uocis maxime natura cõparat, nõnihil adauget, & maxime ꝯſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc eſt, ut eã torquere pro noſtro cõmodo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, & firmitudinis parte, q̃m altera natura, altera cura cõparatur, nihil nos attinet cõmonere, niſi ut ab ijs, q nõ inſcij ſunt eius artificij rõ curãdæ uocis petatur. De ea pte firmitudinis, q̃ cõſeruatur rõne declamatiõis, et de mollitudine uocis, q̃ maxime neceſſaria eſt oratori, q̃m ea quoq; moderatione declamatiõis cõparatur, dicẽdũ uidetur. Firmã maxime poterimus in dicẽdo uocẽ ꝯſeruare, ſi q̃maxime ſedata, & dep̃ſſa uoce principia dicemus, nã lædũtur arteriæ, ſi ante, quã uox bene pmulſa ẽ, acri clamore cõpleãtur Et interuallis lõgioribus uti conueniet, recreatur enim ſpiritu uox, & arteriæ reticendo acquieſcũt, & continuũ clamorẽ obmittere, et ad ſermonem trãſire oportet. (Cõmutationes. n. faciunt, ut nullo genere uocis effuſo, in oĩ uoce integriſsimus) & acutas uocis exclamatiões uitare, ictus. n. fit, et uulnus arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatiõe, et ſiqs ſplendor eſt uocis cõſumi-

tur uno clamore uniuerſus, & uno ſpiritu ꝯtinēter mul ta dicere in extrema conuenit oratione, fauces.n.calefiūt, et arteriæ cōplentur, et uox, q̄ uariæ tractata eſt, re ducitur in quēdā ſonū æquabilē, atq; ꝯſtantem. Sæpe re rū naturæ gratia q̄dā iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam quod dicimus ad uocem ſeruandam prodeſſe, idem ad ſuauitatem pronuntiatiōis, ut quod noſtræ uo ci proſit, idē uoluntate auditoris probetur. utile ē adfir mitudinē uocis ſedata uox in principio, q̄d in ſuauius, quàm clamor in exordio cauſæ? interualla uocem ꝯfir mant, eadē ſententias concinniores diuiſione reddūt, et auditori ſpatiū cogitandi relinquūt. Cōſeruat uocē ꝯti nui clamoris remiſſio, & auditorē q̄dē uarietas maxīe delectat, cū ſermone aīum eius retinet, et exuſcitat cla more. Acuta exclamatio uocē, et fauces uulnerat, eadē lædit auditorē q̄d emēdat uarietas. Hēt.n. q̄ddā illibe rale, & ad muliebrē potius uociferationē, q̈ ad uirilē dignitatē in dicēdo accōmodatū. In extrema oratione ꝯtinēs uox remedio eſt uoci, q̄d hæc eadē, nón ne aīum uehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſiōe cauſæ? Q̄m igitur res eædē uocis firmitudini, et pronū tiationis ſuauitudini proſunt, de utraq; re ſimul erit in pſentia dictum, de firmitudine, q̄ uiſa ſunt, et de ſuauita te, q̄ coniuncta fuerunt, cætera ſuo loco poſt dicemus.

DE VOCIS MOLLITVDINE.

MOllitudo igitur uocis, q̄m oīs ad rhetoris p̄ceptio nē ptinet, diligētius nobis conſiderāda ē. eā dī uidimus in ſermonē, contentionē, & amplificationē. Sermo ē oratio remiſſa, et finitima q̄tidianæ locutioni.

Contentio eſt oratio acris, & ad confirmandum, & confutãdum accõmodata. Amplificatio eſt oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demonſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate, et uocis remiſſione. Demõſtratio eſt, quæ docet remiſſa uoce quo mõ qd fieri potuerit, aut nõ potuerit. Narratio eſt rerũ geſtarum, aut perinde, ut geſtarũ expoſitio. Iocatio oratio, quæ ex aliqua re poteſt comparare riſum pudentem, & liberalem. Contentio diuiditur in continuationem, & diſtributionem. Continuatio eſt oratiõis enũtiandæ acceleratio clamoſa. Diſtributio eſt in contentione oratio frequens cum raris, & breuibus interuallis acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conqueſtiõem. Cohortatio eſt, oratio quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuiſa eſt, & hæ ipſæ partes ſunt in octo partes alias diſtributæ, harum octo partium, quæ cuiuſq; idonea pronunciatio ſit, demonſtrandum uidetur. Sermo cum eſt in dignitate, plenis faucibus quam ſedatiſſima & depreſſiſſima uoce uti cõueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Cum autem eſt in demonſtratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuiſionibus oportet uti, ut ipſa pronunciatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere, atque interſecare uideamur in animis auditorũ.

Cũ autem

Cum autem eſt ſermo in narratiōe, uocū uarietate opus eſt, ut quo quidq; pacto geſtum ſit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus, at aliud ocioſe retardabimus, deinde modo acriter, tum clementer, mœſte, bilare in omnes partes commutabimus, ut uerba, ita pronunciationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſiquæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus, ut omnium perſonarum ſenſus, atq; animos uoce exprimamus. Si erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda uoce cum parua ſignificatione riſus, ſine ulla ſuſpitione nimiæ cachinnationis, leuiter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalē iocum uocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id, aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono uocis, uerbis continuandis, uocem quoq; iungere oportebit, et torquere ſonum, et celeriter cum clamore uerba conficere, ut uim uolubilem orationis uociferatio conſequi poſſit. In diſtributione uocem ab imis faucibus exclamatione quamclariſſima adhibere oportet, & quantum ſpatij per ſingulas exclamatiōes ſumpſerimus, tm̄ inter ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur. In amplificatiōibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatiſſima, clamore leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur uoce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, lōgis ſpatijs, magnis commutationibus. De figura uocis ſatis dictum eſt, nūc de corporis motu dicendum uidetur.

De motu corporis.

MOTVS eſt corporis geſtus, & uultus moderatio quædam quæ pronũcianti cõuenit, et probabiliora reddit ea, quæ pronunciantur. Cõuenit igitur in uultu pudorem, & acrimoniam eſſe. In geſtu nec uenuſtatem conſpicuã, nec turpitudinem eſſe, ne aut hiſtriones, aut operarij uideamur eſſe. Ad eaſdẽ igitur partes, in quas uox eſt diſtributa, motus quoq; corporis rõ uidetur eẽ accõmodanda. Nã ſi erit ſermo cum dignitate ſtantes in ueſtigio, leui dexteræ motu loq oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate uultus ad ſermõis ſententias accõmodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nã hoc eſt à natura datũ, ut quam proxime tum uultum admoueamus ad auditores, ſiquam rem docere eos, & uehemẽter inſtigare uelimus. Sin erit in narratiõe ſermo, idẽ motus poterit idoneus eſſe, q paulo ante demõſtrabatur in dignitate. Sin in iocatiõe, uultu quãdã debemus hilaritatẽ ſignificare ſine cõmutatione geſtus. Sin contendemus per continuationẽ, brachio celeri, mobili uultu, acri aſpectu utemur. Sin ꝯtentio fiet per diſtributionẽ, celeris porrectione brachij, inambulatiõe, pedis dextri rara ſupplauſione, acri, & defixo aſpectu uti oportet. Sin utemur amplificatione ꝑ cohortationẽ, paulo tardiore, & cõſideratiore geſtu cõueniet uti, ſimilibus cæteris rebus, atq; in contentione per continuationẽ. Sin utemur amplificatiõe per cõqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunq̃ ſedato, & ꝯſtanti geſtu, mœſto, et ꝯturbato uultu uti oportebit. Nõ ſum neſcius, q̃tum ſuſcepim negotij, q motus corporis exprimere uerbis, & imitari ſcriptura conatus ſũ uoces. Verũ nec hoc

confiſus ſum poſſe fieri, ut de his rebus ſatis cõmode ſcribi poſſet, nec ſi id fieri nõ poſſet, hoc, qđ feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admonere uoluimus, qđ oporteret, reliqua tradenus exercitationi. Hoc ſcire tñ oportet pronũciationẽ bonã id pficere, ut res ex aĩo agi uideatur. Nũc ad theſaurũ inuentoꝝ, atq; ad omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

DE MEMORIA.

MEMORIA utrũ habeat quiddã artificij, an õis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tẽps idoneũ dabitur. Nũc pinde atq; ↄſtet in hac re multũ ualere artẽ, et pceptionẽ, ita de ea re loqmur. Placet. n. nobis eſſe artificiũ memoriæ, quare placeat, alias oſtendemus, in præſentia cuiuſmodi ſit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, q̃ noſtris aĩs inſita eſt, et ſimul cũ cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quã cõfirmat inductio quædã, & rõ præceptionis. Sed, qa in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porrò naturæ cõmoda confirmat, et auget, ita fit in hac re, ut nõnũq̃ naturalis memoria, ſicui data eſt ægregia ſimilis ſit huic artificioſæ porrò hæc artificioſa naturæ commoda retinet, et amplificat rõne doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria pceptiõe cõfirmãda eſt, ut ſit egregia, et hæc, q̃ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis, aut minus ĩ hac re, q̃ in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina, pceptione, natura niteſcat. Quare et illis, q natura memores sũt, utilis hæc erit iſtitutio, qđ tute

paulopoſt poteris itelligere, etſi illi freti ingenio noſtra præceptione non indigerent, tamen iuſta cauſa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumẽto uelimus eſſe, nunc de artificioſa memoria loquemur. Cõſtat igitur artificioſa memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfectè, inſignite aut natura, aut manu ſunt abſoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere, et amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam, & notæ, & ſimulachra eius rei, quã meminiſſe uolumus, quod genus, equi, leones, aquilæ, memoriam ſi uolemus habere, imagines eorum locis certis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines coſtituere oporteat, oſtẽdemus. Quemadmodum igitur qui litteras ſciunt, poſſunt id, q̃d dictum eſt, ſcribere, & recitare, q̃d ſcripſerunt, ita q mnemonica didicerunt, poſſunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci ceræ, aut chartæ ſimillimi ſunt, imagines litteris, diſpoſitio, et collocatio imaginum, ſcripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur, ſi uolumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo ſecius quoto quoq; loco libebit, uel à ſuperiore, uel ab inferiore parte imagines ſequi, ut ea, q̃ mandata locis erunt, uidere, & proferre poſſimus. Nã, ut ſi in ordine ſtantes notos complures uidemus, nihil noſtra interſit, utrũ à ſummo, an ab imo, an ab medio no-

mina eorum dicere incipiamus, item in locis ex ordi/
ne collocatis eueniet, ut in q̄libet ꝑtem quoquo loco libe
bit imaginibus ꝯmōiti dicere poſſimus id, q̄d locis man/
dauerimus. Quare placet & ex ordine locos compa/
rare, & locos, quos aſſumpſerimus, ægregie commodi/
terq́; notare oportebit, ut ꝑpetuo nobis hærere poſſint.
Nam imagines, ſicut litteræ delentur, ubi nihil utimur,
loci tanquam cera remanere debent. Et, ne forte in nu/
mero locorum falli poſſimus, quintum quẽq; locum pla
cet notari, quod genus, ſi in quinto loco manum aureā
collocemus, in decimo aliquem notum, cui prænomen
ſit Decimo, deinde facile erit deinceps ſimiles notas qu/
to quoq; loco collocare. Item commodius eſt in dereli/
cta, quam in celebri regione locos comparare, propte/
rea quod frequentia, & obambulatio hominum con/
turbat, & infirmat imaginum notas. Solitudo conſer/
uat integras ſimulachrorum figuras; Præterea diſſimi/
les forma, atque natura loci comparandi ſunt, ut diſtin
cte interlucere poſſint, nam ſiquis multa itercolumnia
ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine locorum, ut igno/
ret, q̄d in quoquo loco collocarit, & magnitudine mo
dica, & mediocres locos haberi oportet. Nam & præ/
ter modum ampli uagas imagines reddunt, & nimis
anguſti ſæpe non uidentur poſſe capere imaginum col/
locationem. Tum nec nimis illuſtres, nec uehemēter ob/
ſcuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris
imagines, aut ſplēdore p̄fulgeant. Interualla locoꝝ me
diocria eſſe placet ferè paulo plus, aut minus pedū tri/
cenū, nam ut aſpectus, ita cogitatio minus ualet, ſiue ni
mis procul remoueris, ſiue uehemēter propè admoueris

id quod oportet uideri. Sed quanq̃ facile eſt ei, qui pau
lo plura explorauerit, quamuis multos, & idoneos lo
cos comparare, tamen, ſi quis ad iſta ſatis idoneos inueni
re ſe non putabit, ipſe ſibi conſtituat, quàm uolet multos
licebit. Cogitatio enim, quamuis regionem pòteſt am/
plecti, & in ea ſitum loci cuiuſdam ad ſuum arbitriũ
fabricari, & architectari. Quare licebit, ſi hac prompta
copia contenti non erimus, noſmetipſos cogitatione no/
ſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum cõ/
modiſſimam diſtinctiõem comparare. De locis ſatis di/
ctum eſt, nunc ad imaginum rationem tranſeamus.
Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet ex
õibus uerbis noſmet notas nobis ſimilitudines eligere
debemus, duplices igitur ſimilitudines eſſe debẽt, unæ
rerum, alteræ uerborum. Rerum ſimilitudines expri
muntur cum ſummatim ipſorum negotiorum imagines
comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur,
cum uniuſcuiusq; nominis, & uocabuli memoria ima/
gine notatur. Rei totius memoriam ſæpe una nota, &
imagine ſimplici comprehendimus, hoc modo. Vt ſi ac
cuſator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, et hæ
reditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixe
rit teſtes, & conſcios eſſe. Si hoc primũ, ut ad defenden
dum nobis expeditũ ſit, meminiſſe uolemus, in primo
loco rei totius imaginẽ conformabimus, ægrotũ in lecto
cubantem faciemus ipſum illum, de quo agitur, ſi formã
eius detinebimus, ſi eũ non agnouerimus, aliquẽ ægro
tum non de minimo loco ſumemus, ut cito in mẽtem ue
nire poſſit, & reũ ad lectum eius adſtituemus, dextra
poculum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos te

uentem. Hoc *modo & teſtium, & hæreditatis, & ue-neno necati memoriam habere poterimus*. Itē deinceps *cætera crimina ex ordine in locis ponemus, et quotieſ-cunq; rem meminiſſe uolemus, ſi formarum diſpoſitiōe, & imaginū diligenti notatione utemur, facile ea, q̄ uo-lemus, memoria cōſequemur. Cum uerborꝝ ſimilitudi-nes imaginibus exprimere uolemus, plus negotij ſuſci-piemus, & magis ingeniū noſtrū exercebimus, id nos hoc mō facere oportebit*. Iam *domi ultionē reges* Atri-*dæ parant, in loco ↄſtituere oportet manus ad cœlū tol lentem* Domitium, *cum à regibus* Martijs *loris cæda-tur*. Hoc *erit iā domi ultionē reges*. In *altero loco* Æſo-*pum, &* Cymbrū *ſubornari, ut ad* Iphigeniā, Agamē-*nonē, &* Menelaū, *hoc erit* Atridæ *parāt, hoc mō oīa uerba erūt exp̄ſſa*. Sed *hæc imaginū ↄformatio tū ualet ſi naturalē memoriā exuſcitauerimus hac notatione, ut uerſu poſito, ipſi nobiſcū p̄mū trāſeamus bis, aut ter eū uerſum, deinde cū imaginibus uerba exprimamus, hoc mō naturæ ſuppeditabitur doctrina, nā utraq; altera ſe-pata minus erit firma, ita tū, ut multo plus i doctrina, atq; arte p̄ſidij ſit, qđ docere non grauaremur, ni metue remus, ne, cum ab inſtituto noſtro receſſiſſemus, minus commode ſeruaretur hæc dilucida breuitas p̄ceptiōis*. Nūc, *q̄m ſolet accidere, ut imagines ptim firmæ, & ad monēdū idoneæ ſint, ptim imbecilles, & infirmæ, q̄ uix memoriā poſſint excitare, qua de cā utrūq; fiat, cōſide-rādū ē, ut cognita cā, quas uitemus, et quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus*. Docet *igitur nos ipſa natura, qd oporteat fieri, nā ſiquas res in uita uidemus paruas, uſitatas, quotidianas, eas meminiſſe ñ ſolemus, ꝓpeā qđ*

nulla, niſi noua, aut admirabili re commouetur aīus, at ſiquid uidemus, aut audimus ægregie turpe, aut honeſtū, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe cōſueuimus. At quod recēs audiuimus obliuiſcimur plerunq;, quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe; nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quod uſitatæ res facile è memoria elabūtur, inſignes, & nouæ diutius in animo manēt. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea qa quotidie fiunt, at eclypſis ſolis mirantur, quia raro accidūt, et ſolis eclipſis magis mirantur, q̄ lunæ, propterea ꝙ hæ crebriores fiunt. Docet ergo, ſe natura uulgari, & uſitata re non exuſcitari, nouitate uero, & inſigni quodam negotio cōmoueri. Imitetur ars igitur naturam, et quod ea deſiderat, inueniat, quod oſtēdit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extremū inuenerit, aut doctrina primum, ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina cōparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſſime poteſt, id accidet, ſi quām maxime notas ſimilitudines conſtituemus, ſi nō mutas, nec uagas, ſed aliquid notum agentes imagines ponemus, ſi ægregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus, ſi aliqua re exornabimus, ut ſi coronis aut ueſte purpurea, quo nobis notatior ſit ſimilitudo; aut ſiqua re deformabimus, ut ſi cruētā, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis inſignita ſit forma aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoq; faciet, ut facilius meminiſſe poſſimus, nam quas res ueras facile meminimus,

eaſdem fictas, & diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile, ſed illud facere oportebit, ut identidem primos quoſq; locos imaginum renouandarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſq; græcos, qui de memoria ſcripſerunt, fecisſe, ut multorũ uerborũ imagines conſcriberent, uti qui eas ediſcere uellent, paratas haberent, nequid inquirendo conſumerent operæ, quorũ rationem aliquot de cauſis improbamus. Primum, quod in uerborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille uerborum imagines comparare. Quantulum eñ. poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbũ meminiſſe oportebit? Deinde, cur uolumus ab induſtria quenq́ remouere, ut nequid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata, q̃ſitaq; tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis cõmouetur. Nam, ut ſæpe, formam ſiquam ſimilem cuipiã dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores, q̃d alij uidetur aliud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum uideantur inſignes alijs. Quare ſibi quẽq; commodo ſuo conuenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quẽadmodum quæri quidq; conueniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubijcere, quo res poſſit eſſe dilucidior, ut cũ de procemijs quærendis diſputamus, rationẽ damus quærendi non mille procemiorum genera conſcribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nũc, ne forte uerborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum cõtentus ſis, quod & utiliores ſint, et plus habeant faci-

litatis, ammonēdus es, quare uerborum memoriam nō improbemus. Nā putamus oportere eos, qui uelint res faciliores ſine labore, et moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hāc uerborum memoriā inducimus, ut uerſus meminiſſe poſſimus, ſed ut hac exercitatione illa rerum memoria, q̄ ptinet ad utilitatem, confirmetur, ut ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatē tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitatiōis, tum uero in Mnemonicis minimū ualet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur, q̄plurimos locos ut habeas, & quammaxime ad præcepta accommodatos curare debebis. In imaginibus collocādis exerceri quotidie conueniet. Non enim, ſicut à cæteris ſtudijs, abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. Nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, et tum maxime, cum aliquo maiore negocio detinemur. Quare, cū ſit utile facile meminiſſe, non te fallit, quod tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendum, quod poteris exiſtimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam te adhortari non eſt ſententia, ne aut tuo ſtudio diffiſi, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe uideamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus, tu primas quasq; partes in animo frequenta, &, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM. LIBER QVARTVS.

QVONIAM *in hoc libro C. Herenni de elocutione cōſcripſimus, et quibus in rebus opus fuit exēplis uti, noſtris exemplis uſi ſumus, et id fecimus præter conſuetudinem græcorum, qui de hac re ſcripſerunt, neceſſario faciendum eſt, ut paucis rationem noſtri conſilij demus. Atq; hoc nos neceſſitudine facere, nō ſtudio, ſatis erit ſigni, qđ in ſupioribus libris nihil, neq; añ rē, neq; pter rem locuti ſumus.* Nunc, *ſi pauca, q̄ res poſtulat, dixerimus, tibi id, qđ reliquū eſt artis, ita, uti inſtituimus, pſoluemus.* Sed *facilius noſtrā rōnē intelliges, ſi prius qđ illi dicāt, cognoueris.* Cōpluribus *de cauſis putāt oportere, cū ipſi pceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuſcuiuſq; generis ab oratore, aut poeta probato ſumptū ponere exēplū.* Et *primum ſe id modeſtia cōmotos facere dicunt, propterea qđ uideatur eſſe oſtentatio quædam, nō ſatis habere præcipere de artificio, ſed etiam ipſos uideri uelle artificioſe gignere exēpla, hoc eſt inquiunt oſtentare ſe, non artem oſtendere.* Quare *pudor in primis eſt ad eā rem impedimēto, ne nos ſolos probare, nos amare, alios ꝯtēnere, & deridere uideamur.* Etenim, *cū poſſimus ab* Ennio *ſumptum aut à* Graccho *ponere exēplū, uidetur eſſe arrogātia, illa relinquere, & ad ſua deuenire.* Præterea, *exēpla teſtimonior͡ū locū obtinent.* Id. n. *qđ ammonuerit, & le*

uiter fecerit praeceptio, exemplo, ſicut teſtimonia cōpro/ batur. Non igitur *ridiculus ſit, ſiquis in lite, aut in iudi/ cio domeſticis teſtimōijs pugnet? & ſui ipſius teſtimonio abutatur?* Vt.n. *teſtimonium, ſic exemplū rei cōfirman dae cauſa ſumitur.* Nō ergo oportet hoc, *niſi à* probatiſſi *mo ſumi, ne, quod aliud confirmare debeat, aegeat id ip ſum ↄfirmatiōis, etenim neceſſe eſt, aut ſe oibus antepo nant, et ſua maxime probēt, aut negent optima eſſe exē pla, quae à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt.* Si *ſe omnibus anteponant; intolerabili arrogan/ tia ſunt, ſi quos ſibi praeponant, & eorꝫ exempla ſuis exemplis non putent praeſtare, non poſſunt dicere, qua re ſibi illos anteponant. Quid igitur ipſa auctoritas an/ tiquorum?* Nam *cum res probabiliores, tum hominū ſtudia ad imitandū alacriora reddit, immo erigit om/ nium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes inie/ cta eſt poſſe imitando Gracchi, aut Craſſi ↄſequi facul/ tatem.* Poſtremo *hoc ipſum ſummum eſt artificium, res uarias, & diſpares in tot poematis, & oratiōibus ſpar ſas, & uage diſiectas, ita diligenter eligere, ut unūqdq; genus exemplorꝫ ſub ſingulos artis locos ſubijcere poſ/ ſis.* Hoc *ſi induſtria ſolū fieri poſſet, tamen eſſemus lau/ dandi, cum talem laborem non fugiſſemus, nunc uero ſi ne ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt.n. qui cum non ſumme teneat artem, poſſit ea, quae iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare?* Caeteri, *cum legunt orationes bonas, aut poemata, pro/ bant oratores, & poetas, neq; intelligunt, quare com/ moti probent, quod ſcire non poſſunt ubi ſit, nec qd ſit, nec quomodo factum ſit id, qd eos maxime delectet.* At

is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda, redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximũ artificium eſt pro arte ſua poſſe, & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua cõmouent, q̃ ueritate diſputationis. Illud. n. uerenur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probãdam, quod ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & uetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt, quod ſi illorum auctoritate remota, res omnes uolent cum re comparare, intelligẽt, non omnia eſſe cõcedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis de modeſtia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam ſi tacere, et nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicq̃ ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt, cur, quo ſecius oĩa ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſiquis ad olympia cum uenerit curſum, & ſteterit, ut mittatur, impudenteis dicat eſſe illos, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret alijs quõ Ladas, aut Boius cum Sicyonijs curſitarint. Sic iſti, cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſte, ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen uereor, ne qua in re laudem modeſtiæ uenẽtur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi uis aliquis inquiet? artẽ tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe cõfirmare non potes, ab alijs exempla ſumis, uide, ne facias impudenter, qui tuo no/

mini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſq; de libris ſuis tulerint, nihil iſtis, quod ſuum uelint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit ut teſtimonia ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; teſtifican di cauſa, ſed demonſtrandi. Non enim, cum dicimus eē exornationem, quæ uerbi cauſa conſtet & ſimiliter defi-nentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Craſ-ſo, quod poſſumus, & debemus, teſtimonium colloca-mus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exem-plum, & teſtimoniū. Exemplo demonſtratur id, quod dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cū re conuenire, aliter enim rem non poteſt confirmare, at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur ſe artem ſcribere, exempla proferunt ab ijs plerunq;, qui artem neſcierunt, tum quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare? niſi ali-quid ſcribat ex arte, contraq; faciunt, quàm polliceri ui dentur, nam cum ſcribere artem inſtituūt, uidentur dice re ſe excogitaſſe, quod alios docerent, cum uero ſcribūt, oſtendunt nobis, quid alij excogitarint, hoc ipſum dif ficile eſt, inquiunt, eligere de multis, quid dicitis diffi-cile? utrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarū. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non continuo gloriemini, niſi, forte etiam, ſi ue-ſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis, ſin aūt iſtud, artificioſum egregiū

dicitis, uidete, ne inſueti rerum maioꝶ uideamini, ſi uos parua res, ſicuti magna delectat. Nam *iſto modo eligere rudis quidem nemo pōt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis. n. audierit de arte paulo plus, in elocutiōe præſertim, oīa uidere poterit, quæ ex arte dicentur, facere nemo poterit, niſi eruditus.* Ita *ut, ſi de tragœdijs* En*nij uelis ſententias eligere, aut de pacuuianis periodos, ſed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris te litteratiſſimū putes, ineptus ſis, propterea qđ id facile faciat quiuis mediocriter litteratus.* Item *ſi cū ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erras, propterea quod iſto ſigno uidemus, te non nihil huius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus.* Quod *ſi artificioſum eſt intelligere, quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte, qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit, qui eliget facile, non cōtinuo ipſe cōmode ſcribet, & ſi eſt maxime artificioſum, alio tpe utantur ea facultate, non tum, cū parere ipſi, & gignere, & proferre debent.* Poſtremo *in eo uim artificij cōſumant, ut ipſi ab alijs potius eligendi, q̄ alioꝶ boni electores exiſtimentur.* Cōtra *ea, quæ ab ijs dicūtur, q dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictū.* Nūc *quæ ſeparatim dici poſſint, conſideremus, dicimus ergo eos oēs, ideo quod alienis utantur, peccare, tū ēt magis delinquere qđ à multis exēpla ſumant, et de eo, qđ poſtea diximus, ante uideamus.* Si *ꝯcedere aliena oportere aſſumere exēpla, uincerē unius oportere.* Primum, *quod contra hoc nulla ſtaret eoꝶ*

ratio, liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exempla, uel poetã, uel oratorem, cuius authoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere uult, utrum ab uno omnia an omnia à nemine, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes unum condiſcere, ipſe quoq; ad omnium nitetur facultatem, ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit, ipſis enim contentus erit, nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit, allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæterisq;, item ſumptis alijs à poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuiſſe ſumi. Quare ſi unius alicuius eẽ ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet, ergo inutile eſt ei, qui diſcere uult, non putare unum poſſe omnia, igitur nemo in hanc incideret opinionem, ſi ab uno exempla ſumpſiſſet, nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neq; ſua protulerunt, neq; unius alicuius, aut deniq; duorũ, ſed ab omnibus oratoribus, & poetis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſi quis uelit artem demonſtrare, nihil prodeſſe ad diſcendum, non male utatur hoc adiumento, quod unus oẽs artis partes conſequi nemo potuerit. Quid igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id nõ ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio cõprobare? ergo ab uno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nũc oĩo aliunde ſic intel-

ligemus

ligemus ſumēda non fuiſſe. Primum omniũm, quod ab artis ſcriptore affertur exemplũ, de eius artificio debet eſſe, non, ut ſiquis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat ſume à me, ſed huius exemplum aliũde rogabo, tibi quod oſtendam. Si merces ipſi, qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis, aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant. Si Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur, aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipſe à uicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non uidentur ſibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærũt. Si, qui ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens quammaxime loquatur, neq; habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? Iſti, cum non modo dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & oĩum rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi cum id polliceantur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Liſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, ut Liſippus caput oſtenderet Mironis, brachia Praxitelæ, pectus Polycleti, ſed oĩa corã magiſtrũ faciẽtẽ uidebat, cæterorum opera, uel ſua ſponte conſiderare poterat. Iſti credũt eos, qui hæc uelint diſcere, alia rõne doceri poſſe commodius. Præterea, nec poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter unuſquiſq; locus plerunq; tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo, expreſſe conſcripta ponere oportet exem-

pla, ut in artis formam conuenire poſſint, & poſt in dicendo, ne poſſit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur, Ergo etiam, ut magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremo hæc quoq; res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum græca, quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe uſitata. Ergo hæc aſperiora primo uideantur, neceſſe eſt, idq; fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exēplis, hæc aliena ſi poſuiſſemus, factum eſſet, ut quod cōmodius eſſet in hoc libro, id noſtrum non eſſet. Quod aſperius, et inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuentionem græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, ut ad elocutionis præcepta tranſeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutiōis præceptio. Primū dicemus, quibus in generibus ſemp omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitioſa conſumitur, unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis eſt, quæ conſtat ex uerborum grauium magna, & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatiſſima uerbo℞ dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt uſque ad uſitatiſſimam puri conſuetudinem ſermonis. In graui conſumetur oratio figu

ra,ſi,quæ cuiuſq; rei poterunt ornatiſſima uerba reperi-ri,ſiue propria,ſiue tranſlata,ſiue extranea unāquāq; in rem accōmodabuntur,& ſi graues ſententiæ,quæ in amplificatione,et cōmiſeratione tractantur, eligentur, & ſi exornationes ſententiaꝝ,aut uerboꝝ,quæ grauitatem habebunt,de qbus poſt dicemus,adhibebuntur.In hoc genere figuræ erit hoc exemplū.Nā quis eſt ueſtrū iudices,q ſatis idoneā poſſit in eum pœnā excogitare, qui prodere hoſtibus patriā cogitarit? quod maleficiū cū hoc ſcelere cōparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium pōt inueniri? In ijs,qui uiolaſſent ingenuā matremfamilias ꝯſtupraſſent,pulſaſſent aliquē,aut poſtremo necaſſent,maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt,huic truculentiſſimo, ac nefario facinori ſingularem pœnā non reliquerunt.Atq; in alijs maleficijs ad ſingulos,aut ad paucos ex alieno peccato iniurias peruenit,huius ſceleris qui ſunt affines uno conſilio,uniuerſis ciuibus, atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos.O crudeles cogitationes.O derelictos ab humanitate homines.Quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hoſtes reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quo modo deum ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in ſeruitutem, matribusfamilias,& ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, urbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata? qui ſe non putant id, quod uoluerint, ad exitum perduxiſſe,niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerādum ſcelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis conſequi iudices indignitatem rei,ſed negligentius id fero,quia uos mei non indigetis.

Veſter enim uos animus amantiſſimus reip. facile edo-cet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, p̃-cipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario uoluerit obruere. In *mediocri figura uerſabitur oratio, ſi hæc, ut ante dixi, aliquantulum dimiſerimus, neq; tamen ad infimum deſcenderimus, ſic. Quibus cum bellum gerimus, iudices uidetis, cum ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul uirtute, & induſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cum ſe, & opes ſuas, & copiã neceſſariorum norint, tũ uero nihilo minus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatem, qd in omnibus rebus Populus Ro. poſſet, ſcire, & æſtimare poterant. Hi, cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo, quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent, cum ſibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicã praſtò eſſe uiderent, non deniq; ullam rem, quæ res p̃tinet ad bellum adminiſtrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, ſi totum certamen in uno prælio poſitum putarent, tamen omnibus rebus inſtructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio oẽs gentes, reges, natiões, partim ui ptim uoluntate conſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à po. Ro. ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, quo illi, quemadmodum deſciſſent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuſcuiuſq; rei de*

rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ij per im prudẽtiam facillime deducuntur in fraudem. At ij, qui ſciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentibus ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re indu/ cti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quẽquam tenuiſſe. ut imperium Po. Ro. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt, quid aliud, niſi id, quod dico, põt eſſe?

In attenuato figuræ genere, id quod ad infimum, & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exem/ plum. Nam, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, poſtq̃ perfuſus eſt, defricari. Deinde, ubi uiſum, ut in alueum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſuerſo, heus inquit ado/ leſcens, pueri tui modo me pulſauerunt, ſatisfacias opor tet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinẽ ap/ pellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem, & alia dice/ re cœpit. Hic uix tandem inquit, ſine me conſiderare. Tum uero iſte cœpit clamare uoce iſta, quæ pfacile cui/ uis rubores eijcere poſſet, ita petulans es, atq; acer, ut ne ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, ſed penes ſcenam, & in eiuſmodi locis exercitatus ſis? conturba/ tus eſt adoleſcens, nec mirum, cui etiam nunc pedagogi lites ad auriculas uerſarentur imperito eiuſmodi conui tiorum. Vbi enim iſte uidiſſet ſcurram exhauſto rubo/ re, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione p/ deret, ut omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igi/ tur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi pote/ runt. Erit enim & attenuata uerborũ conſtructio quæ/ dam. Et item alia in grauitate, alia poſita in medio/ critate. Eſt autem cauendum, ne, dum hæc genera con/

ſectemur, in finitima, & propinqua uitia ueniamus.

Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugiēda eſt, quæ recte uidebitur appellari, ſi ſufſulta nominabitur. Nam ita, ut corporis bonam habitudinē tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis uidetur ea, quæ turget, & inflata eſt, cū aut nouis, aut priſcis uerbis, aut duriter aliūde trāſlatis, aut grauioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo. Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in neptuneas depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus pleriq; cū declinaſſent, & ab eo, quò profecti ſunt, aberrauerunt. & ſpecie grauitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò nō potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & diſſolutum, eo quod ſine neruis, & articulis fluctuat huc, & illuc, nec poteſt confirmare, nec uiriliter ſeſe expedire, id eſt huiuſmodi. Socij noſtri, cum belligerare nobiſcum uellent, profecto ratiocinati eſſent etiam, atq; ēt, quid poſſent facere, ſiquidē ſua ſponte facerent, et non haberēt hinc adiutores multos, & malos hoies, et audaces. Solent. n. diu cogitare oēs, qui magna negotia uolūt agere. Nō pōt hmōi ſermo tenere attentum auditorem. Diffluit. n. totus, neq; quicq̄ comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima uerbo℞ attenuatiōe cōmode uerſari, ueniunt ad aridum, & exangue genus orationis, quod nō alienū eſt exile noiari, cuiuſmodi eſt hoc.

Nam iſtic ad balneas acceſſit, ad hunc poſtea dixit, hic tuus ſeruus me pulſauit. Poſtea dixit hic illi, cōſiderabo, poſt ille conuitium fecit, & magis, magisq́; præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidē iam, & illiberalis eſt ſermo. Non.n. adeptus eſt id, quod habet attenuata figura puris uerbis, & electis compoſitam orationem.

Omne genus orationis, & graue, & mediocre, et attenuatum dignitate efficiunt exornatiões, de qbus poſt loquemur, quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus, ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figurā ī dicēdo cōmutari oportet, ut grauē mediocris, mediocrē excipiat attenuata. Deinde idētidem cōmutentur, ut facile ſacietas uarietate uitetur.

DE ORNAMENTIS.

QVONIAM *quibus in generibus elocutio uerſari debeat, dictū eſt, uidemus nūc, quas res debeat habere elocutio cōmoda, & pfecta, q̄ maxime ādmodum oratori accōmodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiā, cōpoſitionem, dignitatem.* ELEGANTIA *eſt, quæ facit, ut unūquodq́; pure, & aperte dici uideatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationē. Latinitas eſt, quæ ſermonē purum conſeruat ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, Solœciſmus, et Barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum uerbis pluribus conſequens uerbum ſuperiori nō accommodatur. Barbariſmus eſt, cum uerbum aliquod uitioſe effertur. Hæc q̄ rōne uitare poſſimus, in arte grāmatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, q̄ reddit apertā, & dilu*

cidam orationem, eà comparatur duabus rebus, uſitatis uerbis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ uerſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur.

COMPOSITIO eſt uerborum conſtructio, æqualiter perpolita, ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras uocalium concurſiones, quæ uaſtam, atq; hiantem orationem reddunt, ut hoc eſt, Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi uitabimus eiuſdem litteræ nimiã aſſiduitatem, cui uitio uerſus hic erit exemplo. nã hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis uti. O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti, & hic eiuſdem poetæ. Quicquam quiſquam, cuiquam quod conueniat, neget, & ſi eiuſdem uerbi aſſiduitatem nimiam fugiemus, ea eſt huiuſmodi. nàm cuius rationis ratio non extet, ei ratiõi ratio non eſt fidem habere, & ſi non utemur continẽter ſimiliter cadentibus uerbis hoc modo. Flentes, plorãtes, lachrymantes, obteſtantes. Et ſi uerborum tranſiectionem uitabimus, niſi quæ erit concinna, qua de re poſterius loquemur, quo in uitio ẽ Cæcilius aſſiduus, ut hoc eſt i priore libro, has res ad te ſcriptas luci miſimus eli. Item fugere oportet longam uerborum continuationẽ, quæ & auditoris aures et oratoris ſpiritum lædit. His uitijs in compoſitione uitatis, reliquũ operis conſumandum eſt in dignitate. DIGNITAS eſt, quæ reddit ornatam orationẽ uarietate diſtinguens, hæc et i uerborum, & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita cõtinetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ nõ in uerbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

REPETITIO *eſt, cum continenter ab uno, atq; eodem uerbo in rebus ſimilibus, & diuerſis principia ſumuntur, hoc modo:* Vobis iſtud attribuẽdum eſt, uobis gratia habenda, uobis res iſta erit honori. Item, Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatẽ ſeruauit. Item, tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horũ ꝯſpectũ uenire conaris, audes uerbum facere, audes quicquã ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, qđ poſſis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? qđ eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum contempſiſti? non amicos prodidiſti? nõ parenti manus intuliſti? non deniq; in oĩ dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenuſtatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur eſſe adhibenda, & ad exornãdam, & ad augendam orationẽ.

CONVERSIO *eſt, per quam non, ut ante primũ repetimus uerbum, ſed ad poſtremum continẽter reuertimur, hoc modo.* Pœnos populus Ro. iuſtitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit. Item, ex quo tẽpore ꝯcordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt. Itẽ, C. Lælius hõ gnauus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis uiris, & ſtudioſis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, nam, cum iſtos, ut abſoluant te, rogas, ut peierent, rogas, ut exiſtimationem negligãt, rogas, ut leges populi R. tuæ libidini largiãtur, rogas. COMPLEXIO *eſt, quæ utranq; complectitur exornationem, et hanc, & quam ante expoſuerimus, & ut repetatur idem primum uerbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremũ reuertamur,*

hoc modo. Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthagineſes, qui ſunt, qui crudele bellum in Italia *geſſerunt?* Carthaginienſes, *qui ſunt, qui* Italiam *deformauerunt?* Carthaginienſes, *qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci?* Carthaginienſes. *Videte ergo, quid ꝯueniat eos impetrare.* Item, *quē ſenatus damnarit, quē populus* Ro. *damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum uos ſententijs ueſtris abſoluetis?* TRADVCTIO *eſt, quæ facit, ut, cum idem uerbū crebrius ponatur, non modo non offendat animū, ſed etiam concinniorē orationem reddat, hoc pacto. Qui nihil habet in uita iucūdius uita, is cum uirtute uitam non poteſt colere.* Item, *eum tu hominem appellas, qui, ſi fuiſſet homo, nunquā tam crudeliter uitam hominis petijſſet.* At erat inimicus, *ergo inimicum ſic ulciſci uoluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus.* Item, *diuitias ſine diuitum eſſe, tu uero uirtutem præfer diuitijs, nā ſi uoles diuitias cum uirtute cōparare, uix ſatis idoneæ tibi uidebūtur diuitiæ, quæ uirtutis pediſſeq; ſint.* Ex eodem *genere eſt exornatiōis, cū idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo.* Cur *eam rem tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas?* Item, *amari iucundum eſt, ſi curetur, nequid inſit amari.* Item, *ueniam ad uos, ſi mihi ſenatus det ueniam.* In *his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, nō inopia uerborꝫ fit, ut ad idem uerbū redeatur ſæpius, ſed ineſt feſtiuitas q̄dam, q̄ facilius auribus dijudicari, q̄ uerbis demōſtrari pōt.* CONTENTIO *eſt, cum ex contrarijs rebus oratio conficitur, hoc pacto.* Habet *aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert.* Item, *ini-*

micis te placabilẽ, amicis inexorabilẽ pbes. Itẽ in otio tumultuaris in tumultu ſolus es ocioſus. In re frigidiſſima cales, in feruẽtiſſima friges. Tacito, cũ opus eſt, clamas, cũ loq̃ ↄuenit obmuteſcis. Ades, abeſſe uis, abes, reuerti cupis. In pace bellũ q̃ritas, in bello pacem deſideras. In concione de uirtute loqueris, in prœlio per ignauiam tubæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati, et graues poterimus eſſe. EXCLAMATIO *eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationem, hoc modo.* Te *nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen ſplendori, ac decori eſt ciuitati.* Tui *clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item perfidioſæ fregellæ, quàm facile ſcelere ueſtro combuiſtis, ut cuius nitor urbis* Italiam *nuper illuſtrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, bonorum inſidiatores latrocinio uitam innocentiſſimi cuiuſque petiſtis, tantam ne ex iniquitate iudiciorum ueſtris calumnijs aſſumitis facultatem?* Hac *exclamatione ſi loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo poſtulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus.*

INTERROGATIO *non omnis grauis eſt, neque concinna, ſed hæc, quæ cum enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, utrum animos ſociorum ab repub. remouebas, & alienabas? an non? & utrũ aliquẽ exornari oportuit, qui iſta probiberet,*

ac fieri non ſineret? an non? RATIO*cinatio eſt, per quam nos ipſi à nobis rationem poſcimus, quare quidq; dicamus, & crebro noſmet à nobis petimus uniuſcuiuſq; propoſitionis explanationem.* Ea eſt huiuſmodi.

Maiores noſtri, ſiquam unius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoq; damnatam exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt eam, quæ ſuum corpus addixerit turpiſſimæ cupiditati, timere permultos. Quos? iſtos uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, ut quoquo modo poſſit ueneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidā intēperantia audacem, natura mulıebris inconſideratam. Quid ueneficij damnatam? quid? putabant impudicā quoq; neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium cauſa, quàm turpis amor, & intemperans libido cōmouere potuit, cum cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtum eſſe non putauerunt.

Quid in uiris? idem ne hoc obſeruabant? minime.

Quid ita? quia uiros ad unumquodq; maleficium ſingulæ cupiditates impellunt. Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, *bene maiores hoc comparauerūt, ut neminem regem, quem armis cœpiſſent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis fortuna facultatem dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio cōſumere, quos eadē fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quod exercitum contraduxit? deſi*

no meminiſſe. Quid ita? quia uiri fortis eſt, qui de ui-ctoria contendant, eos hoſtes putare, qui uicti ſunt, eos homines iudicare, ut poſſit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere, at ille, ſi uiciſſet, num idē fe-ciſſet? nō profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei par cis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari cōſue-ui. Hæc exornatio ad ſermonem uehementer accommo-data eſt, & animum auditoris retinet attentum, tum uenuſtate ſermonis, tum rationum expectatione.

SENTENTIA *eſt oratio ſumpta de uita, quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat, in uita breuiter oſtēdit, hoc modo. Difficile eſt primū uirtutes reuereri, qui ſem-per ſecunda fortuna ſit uſus. Item liber is eſt exiſtiman-dus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item optima uiuendi ratio eſt eligenda, eam iucundam con-ſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quod habet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnam delectationē. Sed illud quoq; probandum eſt genus ſententiæ, quod cōfir matur ſubiectione rōnis, hoc modo. Omnes bene uiuēdi rōnes in uirtute ſunt collocandæ, ppea quod ſola uirtus in ſua ptāte eſt, oia præter eā ſubiecta ſūt fortunæ domi natiōi. Item, q fortunis alicuius inducti amicitiā eius ſecuti ſunt, hi ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolant oēs. Cum enim receſſit ea res, quæ fuit cōſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ, quæ dupliciter efferuntur, hoc modo ſine rōne, Errant, qui in proſperis rebus omnis impetus for-tunæ ſe putant fugiſſe, Sapiēter cogitant, qui tēporibus*

ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto. Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs. at hi ſapienter faciunt, q adoleſcentes maxime caſtigant, ut quibus uirtutibus oēm uitam tueri poſſint, eas in ætate maturiſſima uelint cōparare. Sententias interponi raro ꝯuenit, ut rei actores, nō uiuendi pceptores eſſe uideamur, cum ita interponentur, multū afferent ornamenti, neceſſe eſt animo eam cōprobet tacitus auditor, cum ad cauſam uideat accōmodari rem certam ex uita, & moribus ſumptam. CONTrarium eſt idem ferè, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto. Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Item, nam quem in amicitia pfidioſum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? aut qui priuatus intolerabili ſupbia fuerit, eum cōmodum, & cognoſcentem ſui uidere in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & conuentu amicorum uerum non dixerit, nunquam, eum in concionibus credas à mendacio temperaturum. Item, Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui, cū plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi, poſtquam pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores? Hoc orationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum debet eſſe, et cum commodum eſt auditu propter breuem, & abſolutam concluſionem, tum uero uehementer id, quod opus eſt oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubiū

non eſt, expedit illud, quod dubium eſt, ut aut diſſolui non poſſit, aut multo difficillime poſſit. MEMbrũ orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas .i. unũ, quod appellatur membrũ, deinde hoc excipiatur oportet ab altero, et amicum lædebas. Ex duobus membris ſolis hæc exornatio poteſt cõſtare. Sed commodiſſima, & abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto, & inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item nec reipub. conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti. ARticulus dicitur, cum ſingula uerba interuallis diſtinguntur cæſa oratione, hoc modo. Acrimonia, uoce, uultu aduerſarios perterruiſti. Item, Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis, & illius ſuperioris uehementiã hoc intereſt, quod illud tardius, et rarius uenit, hoc crebrius, & celerius puenit. Itaq; in illo genere ex remotione brachij, & ꝑtortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc aũt crebro, & celeri corpus uulnere conſauciari uidetur. CONTInuatio eſt denſa, & continens frequentatio uerborum cum abſolutione ſententiarum, ea utemur commodiſſime tripartito, in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto, ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in uirtute, quàm in caſu præſidium collocauit. In contrario, hoc modo, nam ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit? In cõcluſione, hoc pacto, quod ſi in eos plurimũ fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum cõtulerint

runt, nō ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus efferat uerbis, ſed & alias quoq; nonnunquam, nō alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes. COMPAR Appellatur, *quod habet in ſe membra orationis, de quibus ante diximus, quæ cōſtant ex pari ferè numero ſyllabarum, hoc non de enumeratione noſtra fiet, nam id quidem puerile eſt, ſed tantum affert uſus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrū ſuperiori referri poſſimus; hoc modo. In prœlio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia graues caſus adminiſtrabant. Item illi fortuna dedit felicitatem, huic induſtria uirtutem comparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut non planè par ſit numerus ſyllabarū, & tamen eſſe uideatur, ſi una, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius, aut, ſi cum in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt, ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur, & exæquet.* SIMILITER *cadens exornatio appellatur, cum in eadem conſtructione uerborum duo, aut plura ſunt uerba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferūtur, hoc modo.* Hominem laudas *egentem uirtutis, abundātem felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia ſpes eſt, à ſapientia eſt animus remotus.* Diligentia *comparat diuitias, negligentia corrumpit animum, & tamen, cum ita uiuit, neminem præ ſe ducit hominem.*

ducit hominem. SIMILITER *deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in uerbis, tamen ſimiles exitus ſunt hoc pacto.* Turpiter *audes facere, nequiter ſtudes dicere.* Viuis *inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe.* Item, *Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine uerſatur, inter ſe uehementer conueniunt, et ea re, qui his bene utuntur, plerunq; ſimul ea collocant in ijſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet.* Perditiſſima *ratio eſt amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam, hic & ea uerba, quæ caſus habent ad caſus ſimiles, & ea, quæ nõ habent, ad ſimiles exitus ueniunt.* ANNOTATIO *eſt cum ad idem uerbum & nomen acceditur commutatione uocum uel additione unius litteræ, aut litterarũ, aut ſyllabæ, aut ſyllabarum, aut ad res diſſimiles ſimilia uerba accommodantur.* Ea *multis, & uarijs rationibus conficitur, attenuatiõe, ac complexione eiuſdem litteræ, ſic.* Hic, *qui ſe magnifice iactat, atq; oſtentat, uenijt à te ante, quam* Romam *uenit.* Ex *contrario ſic hic quos homines alea uincit, eos ferro ſtatim uincit.* Produ*ctione eiuſdem litteræ, hoc modo, hũc auium dulcedo ducit ad auium.* Breuitate *eiuſdem litteræ, hoc modo. hic, tametſi uidetur eſſe honoris cupidus, tamen nõ tantum curiam diligit, quantum* Curiam. Addendis *litteris, hoc pacto, hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare.* Demendis *litteris, ſic, ſi lenones tanquam leones uitaſſet, uitæ ſe tradidiſſet.* Transfrendis *litteris, ſic.* Videte *iudices utrum homini nauo, an uano credere maliſis.* Itẽ *nolo eẽ laudator, ne uidear adu-*

lator. Cõmutãdis, hoc mõ, deligere oportet, quẽ uelis diligere. Hæ ſunt annoĩatiões, q̃ in litteraꝶ breui ꝯmutatione, aut productione, aut tranſiectione, aut aliquo hmõi genere uerſantur. Sũt aũt aliæ, q̃ nõ habent tã propinquam uerbis ſimilitudinem, et tamen diſſimiles nõ ſunt, quibus de generibus unum eſt huiuſmodi. Quid ueniam, qui ſim, quare ueniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem breui cognoſcetis: Nam hic eſt in quibuſdam uerbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, q̃ illæ ſuperiores, ſed tñ adhibenda nonnunquã Alterum genus huiuſmodi. Demus operã quirites, ne omnino patres cõſcripti circunſcripti putentur, hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinem, q̃ ſuperior, ſed minus, q̃ illæ ſuperiores, propterea quod non ſolum additæ, ſed uno tpe. demptæ quoq; litteræ ſunt. Tertiũ genus eſt, quod uerſatur in caſuum cõmutatione, aut unius, aut plurium nominum, unius nominis, hoc modo. Alexander macedo ſummo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes ꝑ orbẽ terræ cum laude, & gloria uulgatæ ſunt. Alexandro ſi uita data longior eſſet, Oceanum Macedonum gloria tranſuolaſſet. Alexandrum oẽs maxime metuerũt item plurimum dilexerunt. Varie hic unum nomen in cõmutatione caſuum uolutatum eſt. Plura noĩa caſibus cõmutatis, hoc modo facient annominationem. Tiberiũ gracchum remp. adminiſtrãtẽ prohibuit indigna nex diutius in ea cõmorari. C. Graccho ſimiliter occaſio eſt oblata, quæ reip. uirum amantiſſimum ſubito de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninũ fide captum maiorum natu perfidia per ſcelus uita priuauit. Tuus ò Druſe ſanguis

domeſticos parietes, & uultum parentis aſperſit. Sulpitio, cui paulo ante omnia cōcedebant, eum breui ſpatio non modo uiuere, ſed ēt ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in ſimiliter cadentibus, alterū inſimiliter deſinentibus uerbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cum in ueritate dicemus, propterea quod non hæc reperiri poſſe uidentur ſine elaboratione, & conſumptione operæ. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, q̄ ad ueritatem uidentur accōmodatiora. Quare fides, & grauitas, et ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, et non modo tollitur auctoritas dicēdi, ſed offenditur quoq; in eiuſmodi oratione auditor. Propterea quod eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quæ ſunt ampla, & pulchra, diu placere poſſunt, quæ lepida, et concinna, cito ſacietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari, ita ſi raro has interſeremus exornatiōes, et in cā tota uarie diſpergemus, cōmode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationē. Subiectio eſt, cū interrogamus aduerſarios, aut q̄rimus ipſi, qd ab illis, aut qd ɔtra nos dici poſſit. Deinde ſubijcimus id, qd oportet dici, aut nō pōt, aut nobis adiumēto futurū ſit, aut offuturum illis è cōtrario, hoc mō. Quaro igitur un̄ iſte tā pecunioſus ſit factus? amplū patrimoniū relictū eſt? At patris bona uenierūt. Hæreditas aliq̄ obuēit? nō pōt dici, ſed ēt à neceſſarijs oibus exhæredatus ē. Premiū aliqd ex lite, aut iudicio cœpit? non mō id non fecit, ſed ēt inſuper ipſe grandi ſpōſione

uinctus eſt. Ergo ſi his rõnibus locupletatus nõ eſt, ſicut oẽs uidetis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut unde non eſt licitũ, pecunias accepit. Item, Sæpe indices aiaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici qdem criminari poſſint, ſibi præſidium petere, quorũ nihil poteſt aduerſarius facere, nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnaſtis, an ad ſuam reuertetur antiquam uitam alicubi honeſte tractatam? nam hic quidem ante oculos ueſtros quomodo uixerit, ſcitis omnes, an cognatos ſuos enumerabit, quibus uos cõueniat commoueri? at hi qdem nulli ſunt, amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi nõ putet turpe iſtius amicum nominari. Item, credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxiſti? nõ, nam indemnatum necaſti, leges, quæ id facere prohibẽt, ueritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti, cum ipſe te ueteris amicitiæ cõmonefaceret, commotus es? at nihilominus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti, quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoque prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæſitum eſt, quid oporteat, ſubijcitur id non eſſe factum, quare facillime fit, ut exaugeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad noſtrã quoq; perſonam referamus ſubiectionem, ſic fit. Nam quid me facere conueniret, cum à tanta Gallorum multitudine circunſederer? an dimicare? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimiciſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neq; ſubſidium, quod expectarem, habebamus, neq; erat, quo uitam produce-

remus. Caſtra relinquerem? at obſidebamur. Vitam militum negligerē? at eos uidebar ea accepiſſe cōditione, ut quoad poſſem incolumes patriæ, & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Huiuſmodi conſequuntur identidem ſubiectiones, ut ex omnibus oſtendi uideatur, nihil potius, q̃ quod factum ſit, faciundum fuiſſe. GRADATIO eſt, in qua non ante ad conſequens uerbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo. Nam quæ reliqua ſpes libertatis manet, ſi illis, & quodlibet licet, & quod licet poſſunt, & quod poſſunt audent, & quod audent, faciunt, & quod faciunt uobis moleſtum non eſt. Itē non ſenſi hoc, & non ſuaſi, neq; ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi, neque facere cœpi, & non perfeci, neque perfeci, & non probaui. Item. Africano induſtria uirtutem, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, imperium Græciæ fuit apud Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Sparciatæ, Sparciatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cuiuſq; crebra repetitio uerbi, quæ propria eſt huius exornationis.

Diffinitio eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter, & abſolute, hoc modo. Maieſtas rei pub. eſt, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuſpiam uiolant. Item, Non eſt iſta diligentia, ſed auaritia, ideo quod diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorum, aua-

ritia, iniurioſa appetitio alienorum. Item, Non eſt iſta fortitudo ſed temeritas, propterea quod fortitudo eſt cõtemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compenſatione cõmodorum, temeritas eſt, cum inconſiderata laborum perpenſio gladiatoria periculorũ ſuſceptio. Hæc igitur cõmoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuſpiam uim, & poteſtatem, ita dilucidè proponit, et breuiter explicat, ut neq; pluribus uerbis oportuiſſe dici uideatur, neq; lucidius potuiſſe dici putetur. TRANSITIO uocatur, quæ, cum oſtendit breuiter, quod dictum ſit, proponit item breui quod cõſequatur, hoc modo. In patriam cuiuſmodi fuerit habetis, nunc in parentes qualis extiterit, conſiderate. Item, Mea in iſtum beneficia cognoſcitis, nunc quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit cõmonet, & ad reliquum cõparat auditorem. CORRECTIO eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt, & pro eo id, qđ magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto. Quod ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, immo innuiſſet modo, hoc facile perfici poſſet. Item, Nam poſtquam iſti uicerunt, atq; adeo uicti ſunt, eam quomodo uictoriam appellẽ, quæ uictoribus plus calamitatis, q̃ boni dederit? O uirtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunq;, atque adeo inſectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi uerbo elata tantummõ dicta uidetur, ea poſt ipſius oratoris correctionẽ magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſatius eſſet dicet aliquis, ab initio, preſertim cum ſcribas, ad optimũ, et electiſſimum uerbum deuenire? Eſt cũ non eſt ſatius, ſi

commutatio uerbi id erit demonſtratura eiuſmodi rem eſſe, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixiſſe uidearis, cum ad electius uerbum accedas, inſigniorem rem facias, quod ſi continuo ueniſſes ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduerſa eſſet.

OCCVPATIO eſt cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo. Nam de pueritia quidem tua, quã tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem, nunc conſulto relinquo, & illud prætereo, quod rei militaris te infrequentem tradiderunt. Deinde, quod iniuriarum ſatis fecisti Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico, reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Item, non dico te ab ſocijs pecunias accepiſſe, non ſum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es, furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile põt reprehendi, ut utilius ſit occulte fecisse ſuſpitiõem, quàm huiuſmodi intendiſſe orationem, quæ redarguatur.

DISIVNctio eſt, cum eorũ, de quibus dicimus, aut utrũq;, aut unũquodq; certo ɔcluditur uerbo, ſic. P. R. Numantiam deleuit. Carthaginem ſuſtulit. Corinthũ diſiecit. Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginenſibus ſcia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas pſidij tulit, nihil Fregellãis moꝝ, et ſermonis ſocietas opitulata eſt. Itẽ, formæ dignitas aut morbo defloreſcit

aut uetuſtate extinguitur. Hic utrunq;, & in ſuperiore exẽplo unamquãq; rem certo uerbo cõcludi uidemus. CONIVNctio eſt, cum interpoſitiõe uerbi, et ſuperiores orationis partes cõprehenduntur, & inferiores, hoc modo. Formæ dignitas, aut morbo defloreſcit, aut uetuſtate. ADIVNCTIO eſt, cum uerbũ, quo res cõprehenditur, non interponimus, ſed aut primũ, aut poſtremum collocamus. Primũ hoc pacto; defloreſcit formæ dignitas, aut morbo, aut uetuſtate. Poſtremũ ſic, aut morbo, aut uetuſtate formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatẽ diſiunctio eſt appoſita, quare rarius utemur ea, ne ſacietatẽ pariat. Ad breuitatẽ coniunctio, quare ſæpius adhibẽda eſt. hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. CON duplicatio eſt, cũ ratione amplificationis, aut cõmiſerationis, eiuſdẽ unius, aut plurium uerboꝝ iteratio, hoc mõ. Tumultus C. Gracchi tumultus domeſticos, & inteſtinos cõparat. Item, cõmotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, nõ es cõmotus. Item, nunc etiã audes in hoꝝ conſpectum uenire proditor patriæ, proditor inq̃ patriæ uenire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorẽ cõmouet eiuſdem redintegratio uerbi, et uulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi aliquod telum ſæpius perueniat in eandẽ partem corporis. INTERpretatio eſt, q̃ non iterans idem redintegrat uerbũ, ſed id cõmutat, qđ poſitum eſt alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo. Rẽp. radicitus euertiſti, ciuitatẽ funditus deieciſti. Itẽ, patrẽ nefarie uerberaſti, parẽti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius, qui audit animũ cõmoueri, cũ grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum.

COMMutatio eſt, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcre-
pantes ex tranſiectione, ita efferũtur, ut à priore poſte-
rior cõtraria priori proficiſcatur, hoc mõ. Eſſe oportet,
ut uiuas, nõ uiuere, ut edas. Item, ea re poemata nõ fa-
cio, quia cuiuſmodi nolo nõ poſſum, cuiuſmodi poſſum
nolo. Item, quæ de illo dicuntur, dici non pñt, quæ dici
pñt, nõ dicuntur. Item, ſi poema, loquens pictura eſt, pi-
ctura, tacitum poema debet eſſe. Item, q̃a ſtultus es, ea
re taces, non tñ, quia taces, ea re ſtultus es. Non põt di-
ci, q̃n cõmode fiat, cũ ꝯtrariæ ſententiæ tranſlatiõe uer-
ba quoq; cõuertantur. Plura ſubiecimus exempla, ut
q̃m difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucĩ-
dum eſſet, ut cum bene eſſet intellectũ, facilius in dicen-
do inueniretur. PERMISſio eſt, cũ oſtendimus in
dicendo nos aliquã rem totam tradere, & ꝯcedere ali-
cuius uolũtati, ſic. Q̃m oibus rebus ereptis, ſolũ mihi ſu-
pereſt animus, et corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis
ſola relicta ſunt, uobis, et ueſtræ cõdono ptãti. Vos me,
quo pacto uobis uidetur, utamini, atq; abutamini lice-
bit, impune, in me q̃cq̃d libet, ſtatuite, dicite, atq; obtẽ-
perabo. Hoc genus, tametſi alias quoq; nonnunq̃ tra-
ctandum eſt, tñ ad miſericordiam cõmouendam uehe-
mentiſſime eſt accõmodatum. DVBItatio eſt, cum
quærere uidetur orator, utrũ de duobus potius, aut q̃d
de pluribus potiſſimum dicat, hoc mõ. Obfuit eo tẽpo-
re plurimum reip. conſulũ, ſiue ſtultitiam, ſiue malitiã
dicere oportet, ſiue utrũq;. Item, tu iſtud auſus es dicere
hõ omniũ mortaliũ? quæro, quo nam te digno moribus
tuis appellem noie. EXPEditio eſt, cũ rõnibus com-
pluribus enumeratis, q̃bus aliqua res aut fieri, aut non

fieri potuerit, cætera tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus; hoc modo. Neceſſe eſt, cum conſtet iſtũ noſtrum fundũ fuiſſe, oſtendas te aut uacuũ poſſediſſe, aut uſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuũ, cum ego adeſſem, poſſidere non potuiſti. Tuum uſu feciſſe etiã nunc non potes, Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire nõ potuit. Relinquitur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, ſed non erit tanq̃ in pleriſq;, ut cum uelimus, ea poſſimus uti, nam facere id nõ poterimus, niſi ſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatẽ. DISSOLUTUM *eſt, quod coniũctionibus uerbo℞ è medio ſublatis, ſeparatis partibus effertur, hoc modo: Gere morẽ parenti. Pare cognatis. Obſequere amicis. Obtempera legibus. Item, deſcende in integram defenſionẽ. Noli quicq̃ recuſare. Da ſeruos in quæſtionem. Stude uerũ inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, et uehementiſſimum eſt, & ad breuitatem accõmodatum.* PRÆCISIO *eſt, cum dictis quibuſdam reliquum, quod cœptũ eſt dici, relinquitur in audientium iudicium, ſic. Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quod populus Ro. me: nolo dicere, necui forte arrogans uidear, te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item, tu iſta nunc audes dicere? qui nuper alienæ domui, non auſim dicere, ne, cum te digna dixerim, me indignum quippiam dixiſſe uidear. Hic atrocior tacita ſuſpitio, quàm diſerta explanatio facta eſt.* CONCLUSIO *eſt, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta ſunt, aut facta, conficit, quod neceſſario cõſequatur, hoc modo. Quod ſi Da*

nais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam ſi-
ne Philoctetæ ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt,
niſi Alexandrum perculerunt, hunc extinguere, id ni-
mirum fuit capi Troiam. Reſtant etiam decem ex-
ornationes uerborum, quas iccircò non uage diſperſi-
mus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, q͛d omnes in uno
genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc propri-
um eſt, ut ab uſitata uerborum poteſtate recedatur, at-
q; in aliam rationem cum quadam uenuſtate oratio cō-
feratur. De quibus exornationibus nominatio eſt pri-
ma, quæ nos admonet, ut cui rei nomen, aut non ſit, aut
ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo uerbo nomi-
nemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imita-
tionis, hoc modo. Vt maiores rudere, uagire, mugire,
& murmurare, & ſibilare appellauerunt. Significan-
dæ rei cauſa, ſic. Poſtquam iſte in rempub. fecit impe-
tum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc genere
raro eſt utendum, ne noui uerbi aſſiduitas odiū pariat,
ſed ſi cōmode quis eo utatur, & raro, non modo nō of-
fendet nouitate, ſed etiam exornabit orationē. PRO
nominatio eſt, quæ, ſicuti cognomine quodam extraneo
demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt,
ut ſiquis, cum loquatur de Gracchis, an non Africani
nepotes inquiet, iſtiuſmodi fuerūt. Item, ſiqs de aduer-
ſario dicat. Videte nunc inquit, iudices, quēadmodum
me Plagioſippus iſte tractarit, hoc pacto non inornate
poterimus & in laudando, & in lædendo, in corpo-
re, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti
cognomen, quod pro certo noīe collocamus. DENO
minatio eſt, quæ à rebus propinquis, & finitimis trahit

orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo uocabulo ſit appellata, id aut ab inuento conficitur, ut ſiqs, de Tarpeio loquens eum capitolinũ nominet, aut ab inuẽtore, ut ſiquis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet, aut ab inſtrumento dominum, ut ſiquis Macedonas appellarit, hoc mõ. Non tam cito Sariſſæ græcia potitæ ſunt, aut idẽ Gallos ſignificãs dicat, nec tam facile ex Italia armatura trãſalpina depulſa eſt, aut id, quod fit ab eo, qui facit, ut ſiquis cum bello uelit oſtẽdere aliquid quempiam feciſſe, dicat. Mars iſtud te facere neceſſario coegit. Aut ſi quod facit ab eo, quod fit, ut cũ deſidioſam artem dicimus, quæ deſidioſos facit, & frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non poteſt uinci, nec Græcia diſciplinis, nam hic pro Græcis, & Italis, quæ cõtinent, notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut ſiquis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationũ magis in præcipiendo diuiſio, q̃ in quærendo difficilis inuentio eſt, iõ quod plena conſuetudo eſt, non modo poetarum, et oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis huiuſmodi denominationum. CIRCVITIO eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circũſcribens elocutione, hoc pacto. Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit, et Carthago ſimpliciter appellari. TRANSGRESSIO eſt, quæ uerbo℞ perturbat ordinem peruerſione, aut tranſiectione. Peruerſione, ſic. Hoc uobis deos immortales arbitror dediſſe uirtute pro ueſtra. Tranſiectiõe, hoc

modo. Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit, Itē omnes inuidioſe eripuiſti tibi bene uiuēdi cauſæ faculta/tes. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcu/ram, multum proderit ad continuationes, de qbus ante dictum eſt, in qbus oportet uerba ſicut à poetis in quen dam extruere numerum, ut perfecte, & perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. SVPERLATIO eſt oratio ſuperans ueritatem, alicuius augendi, minuendi ue cau ſa, hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatiōe. Sepa/ratim ſic, quod ſi concordiā retinebimus in ciuitate, im/perij magnitudinem ſolis ortu, atq; occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtan/tia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic, corpore niueū candorem, aſpectu igneū ardorem aſſequebatur. A præ ſtantia, hoc mō. Cuius ore ſermo melle dulcior proflue/bat. Eodem genere hoc eſt, tantus erat in armis ſplen/dor, ut ſolis fulgor obſcurior uideretur. INTELLE/ctio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur, Non illæ te nu ptiales tibiæ eius matrimonij cōmonebant? nam hic oīs ſanctimonia nuptiarū uno ſigno tibiarum intelligitur. de toto pars, ut ſi quis ei, qui ueſtitum, aut ornatum ſum ptuoſum oſtentet, dicat. Oſtentas mihi diuitias, & locu/pletes copias iactas. Ab uno plura intelligūtur, hoc mo/do. Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille trā ſalpinus, in Italia quoq; idem non nemo togatus ſenſit. A pluribus unū ſic intelligitur, atrox calamitas pecto/ra mœrore pulſabat, itaq; anhelās ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plu/res Hiſpani, & Galli, & togati, & hic unū pectus, &

unus pulmo intelligitur, & erit illic diminutus nume-rus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. ABV-*ſio eſt, quæ uerbo ſimili, & propinquo pro certo, et pro-prio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſiliū, aut ora-tio magna, aut uti pauco ſermone. Nā hic facile eſt intel-lectu, finitima uerba rerū diſſimilium, rōne abuſionis eſſe traducta.* TRAN*ſlatio eſt, cū uerbum in quan-dam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudi-nem recte uidetur poſſe trāſferri, ea utimur rei ante ocu-los ponendæ cā ſic, Hic Italiā tumultus expergefecit ter-rore ſubito. Breuitatis cā, ſic, recens aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis uitandæ cā, ſic, cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augēdi cā, ſic, nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimici-tias, & nefariā ſaturare crudelitatem potuit. Minuen-di cā, ſic, magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, qa paululū in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cā, ſic, aliqn̄ reip. rōnes, quæ malitia nocentum exaruerāt, uirtute op-timatum reuireſcunt. Tranſlationem pudentem dicunt eſſe oportere, ut cum ratione in conſimilem rem tranſe-at, ne ſine delectu temere, et cupide uideatur in diſſimi-lem tranſcurriſſe.* PER *mutatio eſt oratio aliud uer-bis aliud ſententia demōſtrans. Ea diuiditur in tres par-tes, ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimili-tudinem ſumitur, cum tranſlationes plures frequēter po-nuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic, nam, cum canes fun-gantur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria cre-demus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo augendi, aut minuen*

di cauſa ducitur, ut ſiquis Druſum, Gracchum, Nunuto rem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic, ut ſiquis hominem prodigum, et luxurioſum illudens, parcum, & diligentem appellaſſet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur, & illo primo, quod à ſimilitudine du citur, per tranſlationem argumento poterimus uti, per ſimilitudinem, ſic. Quid ait hic rex, atq; Agamemnon noſter, ſiue, ut crudelis eſt, potius Atreus? Ex contra rio, ſiquem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus, intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt ferè, quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus, nunc res ipſa monet, ut de inceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO ē, cum in plures res, aut perſonas negotia certa quadam diſpertiūtur, hoc modo. Qui ueſtrum iudices nomen ſena tus diligit, hunc oderit, neceſſe eſt, petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit ſenatum, qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet, iſtum maximas pœnas dediſſe uelit, ne iſte ſua turpitudine or dini honeſtiſſimo maculæ, atque dedecori ſit, qui pa rentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio, uobis homines impios nō placere, qbus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus iſtiuſmodi com parata. Itē, Senatus officium eſt, conſilio ciuitatē iuua re. Magiſtratus eſt officiū, opa, & diligentia conſequi ſenatus uolūtatē. Populi eſt officiū, res optimas, et hoīes idoneos maxime ſuis ſentētijs eligere, et probare. Accu ſatoris officiū eſt, inferre crimina. Defenſoris, diluere,

& propulſare. Teſtis eſt dicere, quæ ſciat, aut audierit. Quæſitoris eſt, unũquenq; horum in officio ſuo contiz nere. Quare L. Caſſi, ſi in cauſa teſte, præterquam qđ ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſeq patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſce bis, teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo dupli cem deſenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa, comprehendit enim breui multa, ſuum cuiq; tribuens, officiũ et ſeparatim res diuidit plures. LICENTIA eſt, cũ apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi poſſe uideantur, hoc modo. Miramini quirites, quod ab omnibus ueſtræ rationes deſerantur, quod cauſam ueſtram nemo ſuſcipiat, quod ſe nemo ueſtri deſenſorem profiteatur, id tribuite ueſtræ culpæ, atque id deſinite mirari, quid eſt enim, quare non omnes iſtam rem fugere, ac uitare debeãt? Recordamini, quos habueritis deſenſores, ſtudia eorũ uobis ante oculos proponite. Deinde exitus omnium conſiderate, tum uobis ueniat in mentem, ut uere dicã, negligentia ueſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos ueſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum ueſtris ſuffragijs in ampliſſimum locum perueniſſe. Item, nam quid fuit iudices, quare in ſententijs ferundis dubitaueritis? aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſſimæ res erãt crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie reſponſum? hic uos ueriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini. Dum eam uitaſtis uituperatiõem, quæ lõge à uobis

à uobis aberat affuturam, eā inueniſtis, ut timidi, atq; ignaui putaremini. Maximas, & priuatas, & publicas calamitates accepiſtis, cum etiam maiores impendere uideantur, ſedetis, et oſcitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi, atq; incommodi nunciatur, & eum, cuius opera nobis hæc accidunt, uos remoramini diutius, & alitis, ad reip. perniciem, retinetis, quoad poteſtis in ciuitate. Eiuſmodi licētia ſi nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur, nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre. *Hic ego uirtutem ueſtram quæro, ſapientiam deſidero, ueterem cōſuetudinem requiro, ut, quod erit commotum licentia, id mitigetur laude, ut altera res ab iracundia, & moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat.* Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco fit, maxime facit, ut & illi, qui audient, à culpa abſint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & ueritatis eſſe uideamur. Eſt autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur, cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari, aut id, quod ſcimus, facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant, ſed tamen ueritate commoueri, ut nihilo ſecius dicamus, horum amborum generum exempla ſubijciemus. Prioris huiuſmodi. *Nimium Quirites animis eſtis ſimplicibus, & manſuetis, nimium creditis unicuiq;, exiſtimatis unūquenq; eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus ſit, erratis, et fruſtra falſa ſpe iādiu detinemini, ſtultitia ueſtra eſt, q̄ a q̄d erat in ueſtra poteſtate, ab alijs petere, q̄ ipſi ſumere maluiſtis.* Poſterioris licētiæ hoc erit exemplū. *Mihi cū iſto*

iudices fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia, tametſi ue- reor, quomodo accepturi ſitis tamen dicam, uos me pri uaſtis, quid ita? quia, ut uobis eſſem probatus, eum, qui uos oppugnabat, inimicum, q̃ amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demon ſtrauimus, duplici rõne tractabitur, acrimonia, quæ, ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude, & aſſimula tione, de qua ſuperius diximus, quæ non indiget miti- gationis, propterea quod imitatur licentiam, et ſua ſpõ- te ſe ad animum auditoris accommodat. DIMINV tio eſt, cum aliquid ineſſe nobis, aut ijs, quos defendi- mus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium, quod ne quaſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. *Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem non in poſtremis te- nerem.* Hic ſiquis dixiſſet, ut optime tenerem, tametſi ue re dixiſſet, tamen arrogans uiſus eſſet, nunc & ad inui diam uitandam, et ad laudem comparandam ſatis di- ctum eſt. Item, *utrum igitur auaritiæ cauſa, aut ægeſta- tis acceſſit ad maleficium? Auaritiæ, at largiſſimus fu- it in amicos, quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contra- ria auaritiæ eſt. Ægeſtatis, at huic quidem pater, nolo ni mium dicere, non tenuiſſimum patrimonium reliquit.* Hic quoq; uitatum eſt, ne magnum, aut maximum di- ceretur, hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defende- mus, egregijs commodis proferẽdis obſeruabimus. Nã eiuſmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odiũ in oratione, ſi inconſiderate tractes. Quare quemadmo dum ratione in uiuendo fugitur inuidia, ſic in dicen-

do conſilio uitatur odium. DESCRIPTIO nomi natur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam, & dilucidam cum grauitate expoſitionem, hoc modo. Quod ſi iſtum iudices ueſtris ſententijs liberaueritis, ſta tim ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis uolitabit, & uagabitur in foro acu/ ens dentes inultos in cuiuſq; fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos, atque ignotos incurſans, aliorũ famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorũ domum, ac omnem familiam perfringens, remp. fundi tus labefactans, quare iudices eijcite eum de ciuitate, li/ berate omnes formidine, uobisq; ipſis conſulite, nam, ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in uoſmetipſos, mihi credi te, feram, & truculentam beſtiam iudices immiſeritis. Item, nam, ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleri/ tis, uno iudicio ſimul multos iugulaueritis, grandis na/ tu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adole/ ſcentia poſita eſt, quare uelit in uita manere, non habe/ bit, filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpe ctui paternis inimicis erunt oppoſiti, tota domus huius indigna concidet calamitate, at inimici ſtatim ſanguino lenta palma, crudeliſſima uictoria potiti inſultabũt in horum miſerias, ſuperbi re ſimul, & uerbis inueben/ tur. Item, nam neminem ueſtrum fugit Quirites capta urbe, quæ miſeriæ conſequi ſoleant, arma qui contra tule rint, ſtatim crudeliſſime trucidantur, cæteri, q poſſunt per ætatem, & uires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitu tem, qui nõ poſſunt, uita priuãtur, uno deniq;, atq; eodẽ tpe domus hoſtili flagrat incẽdio, & quos natura, aut uolũtas neceſſitudine, aut beneuolẽtia ꝯiunxerit, diſtra

buntur, liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur, nemo iudices eſt, qui poſſit ſatis rem conſequi uerbis, nec referre oratiõe magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel miſericordia põt cõmoueri, cũ res conſequentes cõprehenſæ uniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. DIVISIO eſt, quæ rem ſemouẽs à re, utrãq; abſoluit rõne ſubiecta, hoc modo. Cur ego nunc tibi obijciam quicq̃? ſi probus es, non meruiſti, ſin improbus, nõ cõmoueris. Item, Quid nũc ego de meis proprijs meritis prædicem, ſi meminiſtis, obtũdam, ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, qd eſt, quod uerbis proficere poſſim? Item, duæ res ſunt quæ poſſunt hoĩes ad turpe compendium cõmouere, inopia, atq; auaritia, te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem, atq; egentem nunc uidemus, q̃ potes igitur oſtendere cãm maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, et illã, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in lib. I. diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt, Illa diuidit per enumeratione͂, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit, hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus ſubijciens rõnes, exornat orationem. FREquẽtatio eſt, cũ res in tota cã diſperſæ coguntur unum in locũ, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto. A quo tandem abeſt iſte uitio? quid eſt iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus cognatis, in ſuperiores contumax, in æquos, & pa-

res faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiuſdē generis eſt illa frequentatio, q̄ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur, cū ſuſpitiōes, quæ ſeparatim dictæ, minutæ, et infirmæ erant, unum in locum coactæ rem uidentur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto. Nolite igitur, nolite iudices ea, q̄ dixi ſeparatim, ſpectare, ſed omnia colligite, & conferte in unum. Si & cōmodum ad iſtum ex illius morte ueniebat, & uita hoīs ē turpiſſima, animus auariſſimus, fortunæ familiares attenuatiſſimæ, & res iſta nemini bono præter iſtum fuit, neq; alius quiſquam æque commode, neq; iſte cōmodioribus aliјs rationibus facere potuit, neq; prætermiſſum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium, neq; factum, quod opus non fuit, & cū locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediē di cōmoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatiū cōficiendi longiſſimum ſumptum eſt non ſine maxima occultandi, & pficiendi maleficij ſpe, & præterea ante, q̄ occiſus homo is eſt, iſte uiſus eſt in eo loco, in quo ē occiſio facta, ſolus. Paulopoſt in ipſo maleficio uox illius, qui occidebatur, audita eſt, deinde poſt occiſionem, iſtū multa nocte domū rediјſſe cōſtat, poſtera die titubāter, et incōſtanter de occiſione illius locutū, hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus, & argumentis oīa cō probantur, & rumore populi, quē ex argumentis natū neceſſe eſt eſſe uerū, ueſtrū iudices eſt his locis in unū collatis, certam ſumere ſcientiā, nō ſuſpicionē maleficij. Nā unum aliquid, aut alterū poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe, ut omnia inter ſe à primo ad poſtremū cōuenirent maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens

eſt hæc exornatio, & in cœniecturali ꝯſtitutiõe cauſæ fer mè ſemper neceſſaria. & in cæteris generibus cauſarũ, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

EXPOLITIO *eſt, cum in eodem loco manemus, & aliud, atq; aliud dicere uidemur.* Ea aũt dupliciter *fit, ſi aut eandẽ planè dicimus rem, aut de eadẽ re. Eã/dem rem dicemus non eodẽ modo, nam id quidẽ obtun dere auditorem eſt, non rem expolire, ſed cõmutare cõ/mutatio fit tripliciter, uerbis, pronuntiando, tractan/do.* Verbis *cõmutabimus, cum res ſemel eſt dicta, iterũ, aut ſæpius alijs uerbis, quæ idẽ ualeant, eadẽ res pro/feretur, hoc modo.* Nullum *tñ eſt periculum, qđ ſapiẽs pro ſalute patriæ uitandum arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit ratiõibus præditus, profecto nullum uitæ diſcrimen ſibi pro fortu nis reip. fugiendum putabit, & erit in ea ſententia ſem per, ut pro patria ſtudioſe, q̃uis in magnam deſcendat uitæ dimicationem.* Pronuntiãdo *cõmutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; alio ge/nere uocis, atq; geſtus, eadẽ uerbis cõmutando, pronun tiatione quoq; uehementius immutabimus, hoc neq; cõ modiſſime ſcribi poteſt, neq; parum eſt apertum, quare non eget exempli.* Tertium *genus commutatiõis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam traijciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocina/tio eſt, de qua planius paulopoſt ſuo loco dicemus.* Nũc *breuiter ad hanc rem, quod ſatis ſit attingemus, in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accõmodata ad di/gnitatem, hoc modo, ut quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus. Sapiens, qui omnia*

reipu. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecū loquitur. Non mihi ſoli, ſed etiam, atq; adeo multo potius natus ſum patriæ, uita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſoluatur. Aluit hæc me, tute, atq; honeſte, produxit uſq; ad hanc ætatem, muniijt meas ratiões bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei pſolui poſſit, unde hæc accepta ſunt? quare hæc loquetur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reip. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitatiõem, cum et nos cõmoti dicere uideamur, et auditoris aīum cõmouemus, ſic. Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapiẽtiſſimū iudicet? qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reip. fortunis, q̈uis magnum, atq; atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat, & libenter ſubeat. Equidẽ hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſum, idemq; hoc certo ſcio uobis omnibus uſu uenire.

Eadem res igitur his tribus in dicendo cõmutabitur rebus, uerbis, pronunciando, tractando, ſed tractando dupliciter ſermocinatione, et exuſcitatione. Sed de eadẽ re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam, cum rem ſimpliciter pronuntiauerimus, rationẽ poterimus ſubijcere. Deinde duplicem, uel ſine rationibus, uel cum rationibus pronuntiare ſententiam. Deinde afferre cõtrariū, de quibus oĩbus diximus in uerborū exornationibus. Deinde ſimile & exẽplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde ↄcluſionẽ, de qua in ſecundo libro, q̄ opus fuerunt, diximus, demonſtrantes

argumentationes, quemadmodũ concludere oporteat, in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio uerbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo *huiuſmodi uehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentibus exornationibus uerbo℞, & ſententiarum, hoc mõ.* I*gitur ſeptem partibus tractabitur, ſed ab eiuſdem ſentẽtia non recedamus exemplo, ut ſcire poſſis, q̃ facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici rõne tractetur.* S*apiens nullum pro repu. periculum uitabit, ideo quod ſæpe fit, ut cum pro repu. perire noluerit, neceſſario cum repu. pereat, et q̃m ſunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt, ergo qui fugiũt id periculum, quod pro repu. ſubeundum eſt, ſtulte faciunt.* N*am neq; effugere incõmoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiũtur.* A*t qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapiẽtes putandi ſunt, cum et eum, quẽ debent honorẽ* R*eip. reddunt, & pro multis perire malunt, q̃ cum multis.* E*t enim uehementer eſt iniquum uitam, quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ cũ cogat reddere, patriæ cum roget non dare.* E*t cum poſſis cum ſumma uirtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiã uiuere, & cum pro amicis, & parentibus, & cæteris neceſſarijs adire periculum uelis, pro repu. in qua & hoc, & illud ſanctiſſimũ nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen uenire.* I*taq;, uti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, q̃ nauim mauult incolumem, ita uituperandus, qui in reipu. diſcrimine, ſuæ, plusq̃ communi ſaluti conſulit.* N*aue.n. fracta, multi incolumes euaſerunt, ex naufragio patriæ ſal*

uus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene uidetur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legiõibus in hoſtes miſiſſe medios unde amiſit uitam, at nõ perdidit. Re enim uiliſſima, & parua maximam redemit, dedit uitam, accepit patriam, amiſit animã, potitus eſt gloria, quæ cũ ſumma laude prodita uetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quod ſi pro repub. debere accedere ad periculum & rõne demonſtratum eſt, & exemplo cõprobatum, ij ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uerſatur, de qua producti ſumus, ut plura diceremus, quod nõ modo, cũ cauſam dicimus, adiuuat, & exornat oratiõem, ſed multo maxime per eã exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cãm in exercendo rõnes adhibere expolitionis, in dicẽdo uti cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro ſecundo. COMMORATIO eſt, cum in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodẽ ſæpius reditur, hac uti maxime cõuenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. Non .n. datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimouendi. Huic ſubijci ſatis idoneum exemplum nõ potuit, propterea quod hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrũ aliquod, ſed tanq̃ ſanguis profuſus eſt per totum corpus oratiõis. CONTENTIO eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in uerboꝝ exornatiõibus, ut añ docuimus, eiuſmodi. Inimicis te placabilem amicis inexorabilẽ præbes. In ſententiarũ huiuſmodi, uos huius incõmodis lugetis, iſte reip. calamitate lætatur. Vos ueſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo

magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt, illud ex uerbis celeriter relatis conſtat, hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referātur oportet.

SIMILITVDO *eſt oratio traducens ad rem quāpiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur, aut ornādi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Et quo mō quatuor de cauſis ſumitur, ita quattuor modis dicitur, per contrariū, per negationem, per breuitatem, per collationem, ad unamquanq; ſumendæ cauſam ſimilitudinis accōmodabimus ſingulos modos pronuntiandi. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic. Non enim quemadmodū in palæſtra, qui tædas ardentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, q̄ ille, qui tradit, ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, q̄ ille, qui decedit; propterea quod defatigatus curſor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis planè, & perſpicue, et probabiliter dici potuit, hoc modo. Dicitur nunus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere, ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum autem eſt per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cum ei rei quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, ut pauloante, cum de curſoribus aſſerebamus. Per negationem dicetur probādi cauſa, hoc modo, neq; equus indomitus, quāuis bene natura compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, & aptus, quæ deſiderantur ab equo, neq; homo indoctus, q̄uis ſit ingenioſus ad uirtutem pōt peruenire. Hoc probabilius factum eſt, quod magis eſt ueriſimile, nō poſſe*

*uirtutem ſine doctrina cōparari, quoniā nec equus qui/
dem indomitus idoneus poſſit eſſe, ergo ſumptum eſt
probandi cauſa. Dictum autem per negatiōem, id enim
perſpicuū eſt de primo ſimilitudinis uerbo, ſumetur &
apertius dicendi cauſa ſimile. Dicitur autem per breui/
tatem, hoc mō. In amicitia gerenda, ſicut in certamine
currendi non ita conuenit exerceri, ut quoad neceſſe ſit,
uenire poſſis, ſed, ut productus ſtudio, & uiribus ultra
facile procurras. Nā hoc ſimile eſt, ut apertius intellig
tur, mala rōne facere, qui reprehēdant eos, qui uerbi cā
poſt mortem amici liberos eius cuſtodiāt, ppea quod in
curſore tm̄ uelocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſq; ad
finem. In amico tm̄ beneuolentiæ, ut ultra, quā ꝙ ami/
cus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum aūt
ſimile eſt per breuitatem. Non.n.ita, ut in cæteris rebus
res ab re ſeparata eſt, ſed utraq; res ꝯiunctæ, & cōfuſe
pronuntiatæ ſunt. Ante oculos ponēdi negotij cā, ſume
tur ſimilitudo cū dicetur per collationē, ſic. Vti cytharœ
dus, cū prodierit optime ueſtitus, palla inaurata indu/
tus, cū clamyde purpurea coloribus uarijs intexta, et cū
corona aurea magnis fulgētibus gēmis illuminata, cy/
tharam tenens exornatiſſimā auro, & ebore diſtinctā,
ipſe præterea forma, & ſpecie ſit, et ſtatura appoſita ad
dignitatem, ſi cum magnā populo cōmouerit his rebus
expectationē, repente ſilentio facto, uocem emittat acer
biſſimā cū turpiſſimo corpis motu, quo melius ornatus
ſit, & magis fuerit expectatus, eo magis deriſus, et ꝯtē/
ptus eijcitur, ita ſiqs in excelſo loco, et i magnis, ac locu
pletibus copijs collocatus fortunæ muneribus, et naturæ
cōmodis oibus abūdabit, ſi uirtutis, & artiū, q̄ uirtutis*

magiſtræ ſunt, egebit, quo magis cæteris rebus erit co/ pioſus, & illuſtris expectatus, eo uehementius deriſus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc *ſimile exornatione utriuſq; rei, et alterius inſcientia ar/ tificij, alterius ſtultitia ſimili ratione collata ſub aſpectu omnium rem ſubiecit.* Dictum aũt eſt per collationem, *propterea* qđ *propoſita ſimilitudine, paria ſunt* oĩa rela *ta.* In *ſimilibus obſeruare oportet* diligẽter, *ut cum rem afferamus ſimilem, cuius rei* cã *ſimilitudinem attuleri/ mus, uerba ad ſimilitudinem habeamus accõmodata, id eſt huiuſmodi.* Ita ut *æſtiuo* tpe *hirũdines* pſtò *ſunt, frigore pulſæ recedunt, ex eadem ſimilitudine* nũc *per tranſlationem uerba ſumimus, ita falſi amici ſereno uitæ* tpe *præſtò ſunt, ſimulatq; hyemem fortunæ uiderint, de uolant* oẽs. Sed *inuentio ſimilium facilis erit, ſiquis ſibi* oẽs *res animatas, & inanimatas, mutas, et loquentes, feras, & manſuetas, terreſtres, & cœleſtes, maritimas, artificio, caſu, natura comparatas, uſitatas, atq; inuſita/ tas, frequenter ponere ante oculos poterit, & ex his ali quam uenari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut doce/ re, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos* poſſit. Non *enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, quod conferetur ſimilitudinem habeat opor/ tet.* EXEMPLVM *eſt alicuius facti, aut dicti præ/ teriti cum certi auctoris nomine, propoſito.* Id *ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo.* Rem *ornatiorem fa/ cit, cum nullius rei, niſi dignitatis* cã *ſumitur.* Apertio/ *rem, cum id, quod ſit obſcurius, magis dilucidũ reddit.* Probabiliorem, *cum magis ueriſimilem facit.* Ante ocu/ *los ponit, cum exprimit* oĩa *perſpicue, ut res dicta pro/*

pè manu tentari poſſit. Vniuſcuiuſq; generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi exēplum, quod genus eſſet in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus, quare noluimus, neq; pauca quo minus intelligeretur, neq; te intellecta, plura ſcribere. IMAGO eſt formæ cum forma cū quadā ſimilitudine collatio. Hæc ſumitur, aut laudis, aut uituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic. Ibat in prœlium corpore tauri ualidiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimilis. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat, ut in odium, hoc modo. Iſte quotidie per forum medium tanq̃ iubatus draco ſerpit dentibus aduncis, aſpectu rabido ſpiritu uenenato circūſpectans huc, & illuc, ſiquem reperiat, cui aliqd mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus inſecare, lingua aſpergere poſſit, ut in inuidiam adducat, hoc modo. Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & delirat in contemptionē, ſic. Iſte, qui tanq̃ coclea abſcondens, retentat ſeſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & auffertur. EFFICTIO eſt, cum exprimitur, et effingitur uerbis corporis cuiuſpiā forma, quoad ſatis ſit ad intelligēdum, hoc mō. Hunc iudices dico rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſiquo modo poteſt memoriā in uobis redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, ſiquē uelis oſtendere, tum uenuſtatē, ſi breuiter, & dilucide facta eſt. NOTATIO eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ ſicuti notæ quædam naturæ ſunt attributa. Vt ſi uelis nō

diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere. Iſte inquies, iudices, qui ſe dici diuitem putat eſſe præclarum, primum, nunc uidete, quo uultu nos intueatur, non ne uobis uidetur dicere, darem, ſi mihi moleſti non eſſetis, cum uero ſiniſtra mētum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere. Cum puerum reſpicit hunc unum, quem ego noui, uos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, dein de alio, atque alio, heus tu inquit, ueni Sannio, nequid iſti barbari perturbent, ut ignoti, qui audiunt unum putent eligi de multis, ei dicit in aurem, aut lectuli domi ſternātur, aut ab auunculo rogetur æthiops, qui ad balneas ueniat, aut aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquid fragile falſæ coragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, uideto, ut diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem, puer, qui iam bene hominis naturam nouit, tu illo plures mittas oportet inquit, ſi hodie uis tranſnumerari, age inquit, duc tecum Libanum, & Soſiam. Sanè. Deinde caſu ueniunt hoſpites homini, quos dū iſte ſplēdide, pegrinaretur, inuitauerat, ex ea re homo hercle ſanè cōturbatur, ſed tñ à uitio naturæ non recedit, bene inquit, facitis, cū uenitis, ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abiiſſetis, id feciſſemus inquiunt illi, ſi domum nouiſſemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet inuenire. Verum euntem eū, ſequuntur illi, ſermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit in agris frumenta cuiuſmodi ſint, negat ſe, quia uillæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiā nunc audere, tametſi in Thuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamen

tis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quaſdã, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum, quo iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus, hic inqt, habito, perſpicit argentum, quod erat expoſitum, uiſit triclinium ſtratũ, probant, accedit ſeruulus, dicit homini clare dominum iá uẽturum, ſi uelit exire, ita ne inquit? Eamus hoſpites, frater uenit ex Salerno, ego illi obuiá pergam, huc uos ad decimam uenitote, hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam conijcit, illi de cima, quò iuſſerat, ueniunt, quærũt hunc, reperiũt domus cuia ſit, in diuerſoriũ deriſi cõferunt ſeſe. Vidẽt hominem poſtera die, narrãt, expoſtulant, accuſant, ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe, contra ualetudinem ſuam ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, ut uaſa, ueſtimenta, pueros corrogaret, ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue, & concinne comparat, iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cu dam amico ad nuptias cõmodaſſe, nuntiat interea puer argentum repeti (ꝑtimuerat enim, qui commodarat) apagete inquit ædes cõmodaui, familiam dedi, argentum quoque uult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos ſamijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiuſmodi eſt hominis natura, ut quæ ſingulis diebus efficiat gloria, atque oſtentatione, ea uix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quod conſentaneum ſit, uniuſcuiuſque naturæ uehementer habent magnam delectationem, totam enim naturam cuiuſpiam ponũt ante oculos, aut glorioſi, ut nos exempli cã cœpamus, aut inuidi, aut timidi, aut aua-

ri, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris deniq; cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in mediũ tali notatione. SERMO *cinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum militibus urbs redundaret, & oẽs timore oppreſſi domi continerentur, uenit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum, quinq; adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædes ſubito, deinde magna uoce. Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus, quin mihi praſtò fuit? quid tacetis? hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt.* Vxor *illius infœliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe, parce per te inquit, & per ea, quæ tibi dulciſſima ſunt in uita miſerere noſtri, noli extinguere extinctos.* Fer *manſuete fortunam, nos quoq; fuimus beati, noſce te eſſe hominem.* At *ille quin illum mihi datis? at uos auribus meis opplorare deſinitis, non abibit, illi nunciatur interea ueniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari, quod ſimul, ut audiuit, heus inquit Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac, ut incolumes ad adoleſcentiam perducas.* Vix *hæc dixerat, cũ ecce iſte praſto ſedes inquit audax, non uox mea tibi uitam ademit, exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine.* Ille *cum magno ſpiritu, metuebã inquit, ne planè uictus eſſem, nunc uideo in iudicio mecũ contendere non uis, ubi ſuperari turpiſſimum, ſuperare pulcherrimum eſt, interficere uis, occidar equidem, ſed uictus non peribo.* At *in extremo uitæ tempore etiam ſententioſe loqueris, neq; ei, quẽ uides dominari, uis ſupplicare.* Tum *mulier, immo iſte quidem rogat, & ſupplicat, ſed*

plicat, ſed tu quæſo commoueare, & tu per deos inqt, hunc amplexare, dominus eſt, uicit hic te, uince tu nūc animum. Cur non definis inquit uxor loqui, quæ me digna non ſunt, tace, & quæ curanda ſunt, cura, tu ceſſas mihi uitā, tibi oēm bene uiuēdi ſpē mea morte eripere. Iſte mulierem reppulit ab ſe lamentantem, illi neſcio qd incipiēti dicere quod dignū uidelicet illius uirtute eēt, gladium in latere defixit. Puto in hoc exēplo datos eē unicuiq; ſermones ad dignitatem accommodatos, id qđ oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes conſequētes hoc genus, nam qd putamus illos dicturos, ſi hoc indicaueritis? non ne hac omnes utentur oratione? deinde ſubijcere ſermonē. CONformatio eſt, cū aliqua, quæ non adeſt perſona confingitur, quaſi adſit, aut cū res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam hoc pacto, qd ſi nunc hæc urbs inuictiſſima uocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triūphis ditata, certiſſimis, clariſſimis locupletata uictorijs, nūc ueſtris ſeditionibus, ò ciues uexor, quā dolis malitioſa Carthago, uiribus probata Numātia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patimini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atq; conculcari. Item, qđ ſi nūc Lucius ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes ueſtros adſit, nō hac utetur oratiōe? ego reges eieci, uos tyrānos introducitis, ego libertatem, quæ non erat, peperi, uos partā ſeruare nō uultis, ego capitis mei periculo patriā liberaui, uos liberi ſine periculo eſſe nō curatis. Hæc cōformatio, licet in plures res mutas, atq; ianimatas trāſ

ſeratur, proficit plurimum in amplificatiōis partibus, & cōmiſeratione. SIGNIficatio eſt, quæ plus in ſuſpitione relinquit, ꝗ poſitum eſt in oratione, ea fit per exuperationem, ambiguū, conſequentiā, abſciſionem, ſimilitudinem. Per exuperatiōem, cum plus dictum eſt, ꝗ patitur ueritas augendæ ſuſpitionis cauſa, ſic. Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguū, cum uerbū poteſt in duas, plures ue ſentētias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam uult is, qui dixit, ut de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit. Proſpice tu, qui plurimū cernis. Ambigua quemadmodum uitanda ſunt, quæ obſcurā reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiūt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi nouerimus, & animaduerterimus ancipites uerborum, & multiplices poteſtates. Per conſequētiam ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur ex quibus tota res relinquitur in ſuſpitione, ut ſi ſalſamentarij filio dicas, quieſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſionem, ſi, cum incipimus aliquid dicere, deinde præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpitionis, ſic. Qui iſta forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per ſimilitudinem cum aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus, quid ſentiamus, hoc modo. Noli Saturnine nimiū populi frequentia fretus eſſe ſtultitiā noſce inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimū feſtiuitatis habet interdū, & dignitatis. Sinit. n. quiddā tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari. BREVITAS eſt res ipſis tantūmodo uerbis neceſſarijs expedita, hoc

modo. Lenon prӕteriens cӕpit, inde Tharſi prӕſidium reliquit, poſt urbem Bithyniam ſuſtulit, Inde pulſus in Helleſpontũ, ſtatim potitur Abido. Item, modo conſul, quõdã tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. item, tum proficiſcitur in Aſiã, deinde hoſtis, & exul eſt dictus, poſt imperator, & poſtremo eſt factus cõſul. Habet paucis cõprehenſa breuitas multarũ rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cũ aut res non egerit longӕ orationis, aut tṗs non ſinet cõmorari. DEmonſtratio eſt, cum ita uerbis res exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos eſſe uideatur. Id fieri poterit, ſi quӕ ante, & poſt, & in ipſa re facta erunt, cõprehendemus, aut à rebus conſequentibus, aut circunſtantibus non recedemus, hoc modo. Quod ſimul atq; Gracchus proſpexit fluctuare populum, uerentẽ, ne ipſe auctoritate ſenatus cõmotus ſententia deſiſteret, iubet aduocari contionem. Interea ſcelere, & malis cogitatiõibus redundans euolat ex templo Iouis, ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, cõtorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi prӕco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt, ex alijs, alij partibus conuolant, atque è populo unus fuge inquit Tiberi fuge. Nõ uides? reſpice inquam. Deinde uaga multitudo ſubito timore perterrita fugere cœpit. At iſte ſpumã ex ore reijciẽs, anhelãs ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho, qd eſſet, neq; tamen locum quo conſtiterat relinquenti, percutit tẽpus. Ille nullã uocem edens inſita

uirtute concidit tacitus, iſte uiri fortiſſimi miſerando ſan guine aſperſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, cir cũſpectans, & hilare ſceleratam gratulantibus manũ porrigens, in templum Iouis contulit ſeſe. Hæc exorna/ tio plurimũ prodeſt in amplificanda, & cõmiſeranda re, & in huiuſmodi narrationibus, ſtatuit enim rem to/ tam, & propè ponit ante oculos. Omnes rõnes hone ſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus, in quibus Herẽ ni ſi te diligenter exercueris, & grauitatem, & digni/ tatem, & ſuauitatem habere in dicendo poteris, ut ora torie planè loquaris, ne nuda; atq; inornata inuentio uulgari ſermone efferatur. Nũc idẽtidem noſmetipſi no/ bis inſtemus, res enim communis agitur, ut frequenter, & aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio, & exer citatione, quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxi/ mè faciunt, aut ſi cum quibus libenter exerceantur, non habent, aut ſi ſibi diffidunt, aut neſciunt, quam uiam ſe qui debeant, quæ à nobis abſunt omnes difficultates. Nam & ſimul libenter exercebimur propter amicitiã, cuius initium cognatio fecit, cætera philoſophiæ ratio confirmauit. Et nobis nõ diffidimus, propterea qđ ali/ quantulum proceſſimus, & alia ſunt meliora, q̃ mul/ to intentius petimus in uita, ut etiam ſi non perueneri/ mus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfe/ ctiſſimæ deſideretur. Et uiam, quam ſequamur, habe/ mus, propterea quod in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis. Demonſtratum eſt enim quo modo res in omnibus generibus cauſarũ inueniri opor/ teat. Dictum eſt, quo pacto eas diſponere conueniat. Traditum eſt, qua ratione eẽt pronunciandum. Præce/

ptum eſt, qua uia meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſequemur, acute, & cito reperiemus, diſtincte, & ordinate diſponemus, grauiter, & uenuſte pronuntiabimus, firme, & perpetuo meminerimus, ornate, & ſuauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur, & exercitatione.

Rhetoricorum ad C. Herennium Finis.

M. T. CICEONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

ÆPE, ET MVLTVM hoc mecum cogitaui, boni ne an mali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam & cum noſtræ reipu. detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, non minimam uideo per diſertiſſimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. Cum autem res ab noſtra memoria propter uetuſtatem remotas ex litterarum monumentis repetere inſtituo, multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo, tum animi rõne, tum ẽt facilius eloquentia cõparatas. Ac me q̃dem diu cogitantem rõ ipſa in hãc potiſſimum ſententiam ducit, ut exiſtimem ſapientiam ſine eloquẽtia parum prodeſſe ciuitatibus, eloquentiã uero

ſine ſapientia nimium obeſſe plerũq; , prodeſſe nunquã. Quare ſiqs omiſſis rectiſſimis, atq; honeſtiſſimis ſtudijs rõnis, & officij, conſumit omnẽ operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pniciosus patriæ ciuis alitur, qui uero ita ſe armat eloquẽtia, ut non oppugnare commoda patriæ, uerum propugnare poſſit, is mihi uir et ſuis, et publicis rõnibus utiliſſimus, atq; amiciſſimus ciuis fore uidetur, ac ſi uolumus huius rei, q̃ uocatur eloquentia, ſiue artis, ſiue ſtudij, ſiue exercitatiõis cuiuſdã, ſiue facultatis à natura profectæ ꝯſiderare principiũ, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atq; optimis rõnibus profectũ. Nã fuit quoddã tẽps, cum in agris homines paſſim beſtiarũ more uagabãtur, & ſibi uictu ferino uitam propagabant, nec rõne animi qcq̃, ſed pleraq; uiribus corporis adminiſtrabant. Nondũ diuinæ religionis, non humani officij rõ colebatur, nemo legitimas uiderat nuptias, nõ certos qsq̃ inſpexerat liberos, non ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorẽ, atq; inſcitiã cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explendam uiribus corporis abutebatur perniciosiſſimis ſatellitibus. Quo tẽpe quidã magnus uidelicet uir, & ſapiẽs cognouit, quæ materia eſſet, & q̃ta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eã poſſet elicere, & præcipiẽdo meliorẽ reddere. Qui diſperſos homines in agris, et in tectis ſylueſtribus abditos rõne quadã cõpulit in unũ locum, & ꝯgregauit, & eos in unãquanq; rem inducens utilem, atq; honeſtã, primo pp inſolentiã reclamantes, deinde pp rõnem, atq; orationẽ ſtudioſius audiẽtes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & mãſuetos.

Ac mihi quidem uidetur hoc, nec tacita, nec inops dicẽdi ſapientia perficere potuiſſe, ut hoĩes à conſuetudine ſubito ↄuerteret, & ad diuerſas uitæ rõnes traduceret. Age uero, urbibus ↄſtitutis, ut fidem colere, et iuſtitiam retinere diſcerent, & alijs parere ſua uolũtate cõſueſcerent, ac non modo labores excipiendos cõis cauſa commodi, ſed etiã uitam amittendã exiſtimarent, qui tandẽ fieri potuit? niſi hoĩes ea, q̃ rõne inueniſſent, eloquentia pſuadere potuiſſent. Profecto nemo niſi graui, ac ſuaui cõmotus oratione, cum uiribus plurimũ poſſet, ad ius uoluiſſet ſine ui deſcendere, ut inter quos poſſet excellere, cum ijs ſe pateretur æquari, & ſua uolũtate à iucundiſſima conſuetudine recederet, quæ preſertim iam naturæ uim obtineret propter uetuſtatem. Ac primo q̃dem ſic, & nata, & progreſſa longius eloquentia uidetur, & item poſtea maximis in rebus pacis, et belli cũ ſummis hominum utilitatibus eſſe uerſata. Poſtquam uero commoditas quædam praua uirtutis imitatrix ſine rõe officij dicendi copiã conſecuta eſt, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, & uitas hominum labefactare aſſueuit. Atq; huius quoq; exordiũ mali, quoniã principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimũ mihi uidetur quodam tempore, neq; in publicis rebus infantes, & inſipientes homines ſolitos eſſe uerſari, nec uero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere, ſed cum à ſummis uiris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad pùas controuerſias priuatorum accederent. Quibus in controuerſijs cum ſæpe à mendacio contra uerum hoĩes ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam,

ut neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſq; neceſſarijs cogerentur. Itaq;, ut cum in dicendo ſæpe par, nonnunq̃ etiam ſuperior uiſus eſſet is, qui omiſſo ſtudio ſapiētiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat, ut & multitudinis, et ſuo iudicio dignus, qui remp. gereret, uideretur. Hinc *nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reipub. temerarij, atq; audaces hoīes acceſſerāt, maxima, ac miſerrima naufragia fiebāt. Quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia, ut homines ingenioſiſſimi, quaſi ex aliqua turbida tēpeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa, & tumultuoſa uita ſe in ſtudiū aliquod traderent quietum. Quare mihi uidētur poſtea cætera ſtudia recta, atq; honeſta per otium concelebrata ab optimis enituiſſe, hoc uero à pleriſq; eorum deſertū obſoleuiſſe eo tempore, quo multo uehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum.* Nam *quo indignius rem honeſtiſſimam, & rectiſſimam uiolabat ſtultorum, & improbor̄ temeritas & audacia ſummo cū reipubli. detrimento, eo ſtudioſius, & illis reſiſtendum fuit, & reip. conſulendum. Quod noſtrum illum nō fugit* Catonem, *neq;* Lælium, *neq; hor̄ (ut uere dicam) diſcipulū Africanum, neq;* Gracchos *Africani nepotes, q̄bus in hominibus erat ſumma uirtus, & ſumma uirtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamēto, & reipu. præſidio eſſet eloquentia. Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt, & ſi ea quidam & priuatim, & publice peruerſe abutuntur, ſed eo quidem uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & cōi omnium pernicie plurimum*

poſſint, cum preſertim hoc unum ſit, quod ad oēs res, & priuatás, & publicas maxime pertineat. Hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem uita iucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima cōmoda ueniunt ſi moderatrix omnium rerum praſtò eſt ſapientia, hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit. Hinc amicis quoq; eorū certiſſimū, ac tutiſſimū pſidium cōparatur, ac mihi quidē uidentur hoīes, cum multis rebus humiliores, & infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare, quod loqui poſſunt. Quare præclarū mihi quiddam uidetur adeptus is, qui qua re homines beſtijs præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte non natura modo, neq; exercitatione conficitur, uerum etiā artificio quodam cōparatur, non alienum eſt uidere, quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed ante, q̄ de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendū de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuſcuiuſq; animus ipſam rationem, ac uiam artis conſiderare poterit.

DE GENERE ARTIS RHETORICÆ.

CIVILIS quædam rō eſt, quæ multis, et magnis ex rebus ꝯſtat. Eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquētia, quam rhetoricam uocant, nam neq; cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiā eloquētia nō putant indigere, & ab ijs, qui eā putant oēm rhetoris ui, & artificio ꝯtineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriā facultatē in eo genere ponemus, ut eā ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.

DE OFFICIO ET FINE ARTIS.

OFFICIVM autem eius facultatis uidetur eſſe dicere appoſite ad perſuaſionem. Finis pſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt, quod in officio quid fieri, in fine, quid officio cõueniat, cõſideratur, ut medici officium dicimus eſſe curare appoſite ad ſanandum, finem curatione ſanare. Item oratoris, quid officium, & quid finem eſſe intelligimus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicimus, illud, cuius cã facere debet, finem appellamus.

DE MATERIA ARTIS.

MATERIAM artis eã dicimus, in qua oĩs ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uerſatur, ut ſi medicinæ materiam dicamus morbos, ac uulnera, quod in his omnis medicina uerſatur, item quibus in rebus uerſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has aũt res alij plures, alij pauciores exiſtimauerũt. Nã Gorgias leõtinus antiqſſimus ferè rhetor, oĩbus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. Hic infinitam, & imenſam huic artificio materiam ſubijcere uidetur. Ariſtoteles aũt, qui huic arti plurima adiumenta, atq; ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerũ uerſari rhetoris officium putauit, demõſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuũ eſt, quod tribuitur in alicuius certæ pſonæ laudẽ, aut uituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitũ in diſceptatione, & cõſultatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt,

qđ poſitū in iudicio, habet in ſe accuſationē, & defen-ſionē, aut petitionē, & recuſationē. Et quēadmodū no-ſtra qdē fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac ma-teria tripartita uerſari exiſtimāda eſt. Nā Hermagoras *qdem nec qđ dicat attendere, nec qđ polliceatur intelli-gere uidetur, qui oratoris materiam in cām, & q̄ſtionē diuidit. Cauſam eſſe dicit, rem, quæ habeat in ſe ꝯtro-uerſiā in dicendo poſitā cum perſonaꝶ certarū interpo-ſitione, quam nos quoq; oratori dicimus eē attributam, nā ei tres eas partes, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialē, deliberatiuā, demonſtratiuā. Quæſtionē aūt eā appellat, q̄ habeat in ſe cōtrouerſiā in dicēdo poſi-tā ſine certarū pſonarū interpoſitione, ad hunc modum.* Vt *qđ ſit bonū in uita, pter honeſtatem, ueri ne ſint ſen-ſus. Quæ ſit mūdi forma. Quæ ſit ſolis magnitudo, quæ q̄ſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile oēs in-telligere exiſtimamus.* Nam *quibus in rebus ſumma in-genia philoſophoꝶ plurimo cum labore conſumpta in-telligimus, eas ſicut aliquas puas res oratori attribuere magna amētia uidetur. Quodſi magnā in his* Herma-*goras habuiſſet facultatē, ſtudio, et diſciplina cōparatā uideretur, fretus ſua ſcia, falſum qddā ꝯſtituiſſe de orato-ris offō, et nō qđ ars, ſed qđ ipe poſſet, expoſuiſſe, nūc ue-ro ea uis eſt in hoīe, ut ei multo rhetoricā citius qs ade-merit, q̄ philoſophiā ꝯceſſerit.* Neq; eò, *qđ eius ars, quā edidit, mihi mēdoſiſſime ſcripta uideatur. (Nā ſatis in ea uidetur ex antiqs artibus igēioſe, et diligēter electas res collocaſſe, et nō nihil ipſe quoq; noui protuliſſe.* Ve-ꝶ *oratori minimū ē, de arte loq, qđ hic fecit, multo maxi-mū ex arte dicere, qđ eū minime potuiſſe oēs uidemus,*

Quare materia quidẽ nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quam Ariſtoteli uiſam eſſe diximus.

DE PARTITIONE.

PARTES *aũt hæ ſunt, quas pleriq; dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronũtiatio. Inuentio eſt excogitatio rerũ uerarum, aut ueriſimilium, quæ cãm probabilem reddant. Diſpoſitio eſt rerũ inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt idoneorum uerbo℞, & ſententiarũ ad inuentionem accõmodatio. Memoria eſt firma animi rerũ, ac uerbo℞ ad inuẽtionem pceptio. Pronũtiatio eſt ex re℞, & uerbo℞ dignitate, uocis, & corpis moderatio. Nũc his rebus breuiter cõſtitutis, eas rõnes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officiũ, & finem huius artis, aliud in tps differemus. Nam et multo℞ uerborum indigẽt, & nõ tantopere ad artis deſcriptionẽ, & præcepta tradenda pertinent. Eũ aũt, qui artem rhetoricã ſcribat, de duabus reliqs rebus, de materia artis, ac ptibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi qdem uidetur ꝯiũctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuẽtio, quæ princeps eſt omnium partium potiſſimũ in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.*

DE INVENTIONE.

OMNIS *res, quæ habet in ſe poſitã in dictione, aut diſceptatione aliquã controuerſiã aut facti, aut nominis, aut generis aut actionis; continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cã naſcitur, conſtitutionem appellamus. Cõſtitutio eſt pri*

ma conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo. Feciſti, non feci, aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniam coniecturis cauſa firmatur, cōſtitutio coniecturalis appellatur. Cū autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis ſit res quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuerſia eſt, cōſtitutio generalis uocatur. At cū cauſa ex eo pendet, qđ non aut is agere uidetur, quem oportet, aut non cum eo qui cum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, tranſlatiua dicitur conſtitutio, quia actio tranſlationis, & commutationis indigere uidetur, atq; harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt. Nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. Quare eā nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit, poteſt quæri hoc modo, occiderit ne Aiacem Vlyſſes, & quid fiat, hoc modo, Bono ne animo ſint erga populum Rom. Fregellani, & quid futurum ſit, hoc mō. Si Carthaginem reliquerimus incolumē, num quid ſit incommodi ad rempu. peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factū eſt quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quod de re ipſa non conueniat, non quod de facto non conſtet, ſed quod id, quod factum ſit, aliud alij uideatur eſſe, & iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit uerbis & breuiter deſcribenda, ut ſi quis ſacrum ex priuato ſurripue-

rit, utrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cũ quæritur, neceſſe erit definire utrunq;, quid ſit fur, quid ſacrilegus; & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduerſarij dicunt. Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat, & tamen quantum, et cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo. Iuſtum, an iniuſtum, utile, an inutile; & omnia in qbus quale ſit id, quod factum eſt, quæritur ſine ulla nominis cõtrouerſia.

Huic generi Hermagoras partes quattuor ſuppoſuit; deliberatiuam, demonſtratiuam, iuridicialem, negotialem. Quod eius (ut nos putamus) non mediocre peccatum reprehendẽdum uidetur, uerum breui, ne ſi aut taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eũ putemur; aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram, atq; impedimẽtum reliquis præceptis intuliſſe uideamur. Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt, eidem genus eſſe, & pars non poteſt. Deliberatio autem, & demõſtratio genera ſunt cauſarum. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas pcepta det, amentia eſt. Vnum autem iudiciale ſolum eſſe qui poteſt? cum deliberatio, & demonſtratio, neq; ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæq; finẽ habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum.

Deliberatio igitur & demōſtratio nō pñt recte partes eſſe alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutiōis partes eſſe dixit. Quod ſi generis cauſæ ptes non poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non. n. cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accōmodatur; ſed demōſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, quod ipſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis eius (qđ hic dicit) ptes putabuntur. Deinde ſi ↄſtitutio et ipſa, & pars eius quælibet intentiōis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio nō eſt, ea nec ↄſtitutio, nec pars ↄſtitutionis eſt. At ſi quæ intentiōis depulſio non eſt, ea nec ↄſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt, demōſtratio, & deliberatio, neq; ↄſtitutio, nec pars ↄſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius quælibet intentiōis depulſio eſt, & deliberatio, & demonſtratio neq; conſtitutio neq; pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi cōſtitutionem intentiōis eſſe depulſionē. Placeat igitur oportet demōſtrationē, & deliberationē, nec eſſe conſtitutionem, nec partem cōnſtitutionis, atq; hoc eodem incōmodo urgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primā deprecationem. Nā eum eadē omnia incōmoda ſequētur. Deinde coniecturalis cauſa nō pōt ſimul ex eadem parte eodem in genere & cōiecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe, & tranſlatiua, et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis pōt ſimul, & ſuā habere, & alterius in ſe uim ↄtinere: Ideo

quod unaquæq; ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſi deratur. Altera autem aſſumpta, numerus conſtitutio/ num duplicatur, non uis conſtitutionis augetur. At de/ liberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in gene/ re & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam: ergo ipſa nec con ſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtra/ tione ſolet uſu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſti tutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nomi namus, partes nobis uidetur duas habere; iuridicialẽ, & negocialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui, & recti natura, aut premij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotia/ lis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur, cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſul ti exiſtimantur. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes; abſolutam, & aſſumptiuam. Abſo/ luta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtio nẽ. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad re/ cuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, re latio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus nõ id, quod factum eſt, defendit, ſed ut ignoſcatur poſtu/ lat. Hæc in duas partes diuiditur; purgationem, & de precationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, cul/ pa remouetur. Hæc habet tres, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & con ſulto peccaſſe reus ſe confitetur, et tamen, ut ignoſcatur, poſtulat, quod genus perraro poteſt accidere. Remotio

criminis

criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe, et à ſua culpa ui, & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transfreretur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur ui, & poteſtate. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cum ideo iure factum dicitur, quod alius ante iniuria laceſſierit. Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. ¶In quarta conſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis eſt controuerſia, cum aut quem, aut qui cum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tẽpore agere oporteat, quæritur; aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quo non uſi ſint ea ueteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perſpicua eſt) quàm inuidia, atq; obtrectatione quadam impediri. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus, exempla autem cuiuſq; generis tunc commodius expoſituri uidemur, cum in unumquodq; eorum argumentorum copiam dabimus. Nã argumentandi rõ dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari. ¶Conſtitutione cauſæ reperta ſtatim placet conſiderare, utrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta, & ſi coniuncta erit, utrum ſit ex pluribus quæſtio-

nibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe cõtinet unam quæſtionem, hoc modo. Corinthijs bellũ indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quærũtur, hoc modo, utrum Carthago diruatur, an Carthaginẽſibus red datur, an eò colonia deducatur. Ex cõparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſſimum ſit quæritur, ad hũc modum. Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, ut quàmaxime contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, an in rõne, an in ſcripto ſit ꝯtrouerſia. Nam ſcripti ꝯtrouerſia eſt ea, q̃ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius aũt genera, quæ ſunt ſepata à ꝯſtitutionibus, qnq; ſunt. Nã tum uer ba ipſa uidẽtur cũ ſentẽtia ſcriptoris diſſidere, tũ inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum id, qđ ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare uidetur, tũ ex eo, qđ ſcriptum eſt, aliud quoq; qđ non ſcriptum eſt, inueniri, tum uis uerbi, quaſi in definitiua ꝯſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primũ genus de ſcripto, & ſententia, ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguũ, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione ſed in aliqua argumentatione ꝯſiſtit. Ac tum cõſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cũ ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controuerſiam uideris, deinceps erit uidendum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit; quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur, oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione

cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo. Non iure fecisti, iure feci. Cauſarũ autem hæc eſt conflictio in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur cõtrouerſia, quã quæſtionem dicimus, hoc modo. iure ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo. Vt docendi cauſa in facili, & promulgato exemplo conſiſtamus. Oreſtes ſi accuſetur matricidij, niſi hoc dicat, iure feci, Illa enim patrem meum occiderat, non habet defenſionem: qua ſublata, oĩs quoq; controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnonẽ occiderit. Indicatio eſt, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quã paulo ante expoſuimus. Illa enim inquit patrem occiderat. At non inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit: Potuit. n. ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis ſumma naſcitur controuerſia, quã indicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi. Rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt firmiſſima argumẽtatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationẽ: ut ſi uelit Oreſtes dicere, eiuſmodi animũ matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuũ, in ſeipſum, ac ſorores, in regnum, in famã generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimũ petere debuerint, & in cæteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum indicationes reperiũtur. In coniecturali autem conſtitutione, q̃a ratio non eſt (factum enim non conceditur) non põt ex deductiõe rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandẽ eſſe q̃onẽ, & indicationem: ut factum eſt, factum nõ eſt, factum ne

ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earũ partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum deniq; ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. Nã non ut quodq; dicendũ primũ, ita primũ animaduertendum uidetur: ideo quod illa, quæ prima dicuntur, ſi uehementer uelis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea, quæ ad indicatiõem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc deniq; ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis uidentur. Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehenſio, Concluſio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

DE EXORDIO.

EXORDIUM eſt oratio animum auditoris idoneæ comparans ad reliquã dictionem, quod eueniet, ſi eum beneuolum, attentũ, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cãm uolet, eũ neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarũ ſunt quinq;: Honeſtum, Admirabile, Humile, Anceps, Obſcurũ. Honeſtum cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile ẽ, à quo alienatus eſt aius eorũ, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendũ uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cã & honeſtatis, & turpitudinis particeps, ut be-

neuolentiam pariat, et offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cogno-ſcendum negotijs cā implicita eſt. Quare, cū tā diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoq; diſpari rōne in uno quoq; genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & inſinuationē. Principium eſt oratio perſpicue, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentū. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitiōe obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiā comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, cōfugere neceſſe erit ad inſinuatiōem. Nam ab iratis, ſi perſpicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur potius, atq; inflāmatur odium. In humili aūt genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, ſi dubiā iudicationem babebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt. Sin aūt partem turpitudinis, & partē honeſtatis habebit, beneuolentiā captare oportebit, ut in genus honeſtū cā trāſlata uideatur. Cum aūt erit boreſtum cauſæ genus, uel præteriri principiū poterit, & ſi cōmodum fuerit, aut à narratiōe incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima rōne noſtræ dictiōis. Vel ſi uti principio placebit, beneuolētiæ partibus utendū eſt, ut id, qd eſt augeatur. In obſcuro aūt genere cauſæ p principiū dociles auditores efficere oportebit. Nunc, qm̄, quas res exordio conficere oporteat, dictū eſt, reliquū eſt, ut oſtendatur qbus quæq; res rōnibus cōfici poſſit. Beneuolētia quatuor ex

locis cōparatur. Ab noſtra, ab aduerſarioꝝ, ab iudicum perſona, ab ipſa cã. Ab noſtra, ſi de noſtris factis, & officijs ſine arrogãtia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpitiones iniectas diluemus, ſi q̄ incōmoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus, ſi prece, et obſecratiōe humili, ac ſupplici utemur. Ab aduerſarioꝝ aũt, ſi eos aut in odiũ, aut in inuidiã, aut in ꝯtemptionē adducemus. In odium adducentur, ſiquid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factũ proferetur. In inuidiã, ſi uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferẽtur, atq; eoꝝ uſus arrogans, & intolerabilis, ut his rebus magis uideãtur, q̄ cauſæ ſuæ ꝯfidere. In ꝯtemptionē adducẽtur, ſi eorũ inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudiũ, & luxurioſum otiũ proferetur. Ab auditoꝝ perſona beneuolẽtia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, ut nequa aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his, quàm honeſta exiſtimatio, quãtaq; eoꝝ iudicij, & auctoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cãm laudando extollemus, aduerſarioꝝ cauſam per ꝯtemptionē deprimemus. Attentos aũt faciemus, ſi demonſtrabimus ea, q̄ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad oēs, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres hoīes, aut ad deos immortales, aut ad ſummã reip. ꝑtinere, et ſi pollicebimur nos breui noſtram cãm demonſtraturos, atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſæ exponemus. Hoc eſt, in quo ꝯſiſtat controuerſia. Nã & cũ docilem uelis facere, ſimul attentũ facias oportet. Nã is ma-

xime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire, nũc inſinuatiões quẽadmodũ tractari conueniat, deinceps dicendũ uidetur. Inſinuatione igitur utendũ eſt, cũ admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut ante diximus, cum aius auditoris infeſtus eſt. Id aũt tribus ex cauſis fit, maxime, ſi aut ineſt in ipſa cã quædã turpitudo, aut ſi ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddã auditori perſuaſum uidetur, aut ſi eo tpe locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet deffeſſi ſunt audiendo. Nã ex hac quoq; re non minus, q̃ ex primis duabus in oratorem nonnũq̃ aius auditoris offenditur. Si *cauſæ turpitudo cõtrahet offenſionẽ, aut pro eo hoie, i quo offenditur, aliũ hoiem, qui diligitur, interponi oportet, aut pro re, in qua offenditur, aliã rem, q̃ probatur, aut pro re hoiem, aut pro hoie rem, ut ab eo, qđ odit, ad id, quod diligit auditoris aius traducatur, & diſſimulare id te defenſurum, qđ exiſtimeris defenſurus.* Deinde, *cũ iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetẽtim in defenſionẽ, & dicere ea, q̃ indignantur aduerſarij, tibi quoq; indigna uideri.* Deinde, *cũ lenieris eũ, qui audiet, demonſtrare nihil eorũ ad te pertinere, & negare te qcq̃ de aduerſarijs eſſe dicturũ, neq; hoc, neq; illud, ut neq; apte lædas eos, q diliguntur, & tñ id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorũ uoluntatẽ, et aliquorũ indiciũ ſimili de re, aut auctoritatẽ proferre imitatiõe dignã.* De*inde, aut eandẽ, aut ꝯſimilem, aut maiorẽ, aut minorẽ agi rem in pñtia demonſtrare.* Sin *oratio aduerſariorũ fidẽ uidebitur auditoribus feciſſe, quod ei, qui intelligit, qbus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo, qđ aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime*

ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polli ceri, aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſſi-mum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti quid primum dicas, aut cui potiſſimū loco reſpōdeas cum admiratione. Nā auditor, cum eum, quē aduerſa-rij perturbatum putāt, oratione uidet animo firmiſſimo cōtradicere paratum, plerūq; ſe potius temere aſſenſiſſe, q̄ illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtu dium defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius, q̄ para tus fueris eſſè dicturum, commodum eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, nō inutile eſt, ab aliqua re noua, & ridicula incipere, aut ex tempo-re, quæ nata ſit, quod genus ſtrepitum, acclamatiōem, aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulā, uel ali quam contineat irriſionem, aut ſi rei dignitas adimet io candi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile ſtatim non incommodum eſt inijcere, nam ut cibi ſatietas, & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratio ne integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidē, quæ de principio, & inſinuatione dicenda uidebātur, hæc fere ſunt. Nunc quiddā breue cōiter de utroq; præ cipiendū uidetur. Exordiū ſententiarū, et grauitatis plu rimū debet habere, & omnino oīa, quæ pertinent ad di gnitatem cōtinere in ſe, propterea quod id optime faciē dum eſt, quod oratorem auditori maxime cōmendat. Splendoris, & feſtiuitatis, et cōcinnitudinis minimū, propterea quod ex his ſuſpitio quædam apparationis, atq; artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime oratio-ni fidē, oratori adimit auctoritatē. Vitia uero hæc ſunt

certiſſima exordioꝝ, quæ ſummopere uitare oportebit, uulgare, cōe, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, ꝯtra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accōmodari, ut conuenire uideatur. Cōmune eſt, quod nihilo minus in hanc q̃ in cōtrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Cōmutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus uerbis, aut ſententijs ultra, quàm ſatis eſt, producitur. Separatum eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod membrũ annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, q̃ cauſæ genus poſtulat, ut ſiquis docilem faciat auditorem, cum beneuolētiam cauſa deſideret, aut ſi principio utatur, cum inſinuationem, res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordijs præcepta tradūtur, hoc eſt, quod eum, qui audit neq; beneuolum, neq; attentum, neq; docilē reddit, aut, quo profectò nihil peius eſt, ut contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

DE NARRATIONE.

NARRATIO eſt rerum geſtarum, aut ut geſtarum expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio cōtrouerſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum à ciuilibus cauſis, qđ delectationis cauſa non inutili cũ exercitatione dicitur,

& ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in ne gotijs, altera in perſonis maxime uerſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fa/ bulam, hiſtoriam, argumẽtum. Fabula eſt, in qua nec ueræ, nec uериſimiles res continentur, cuiuſmodi eſt.

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Hiſtoria eſt geſta res ab ætatis noſtræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginẽſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit huiuſ modi apud Terentium.

Nam is, poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio, quæ uerſatur in perſonis, eiuſmo/ di eſt, ut in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermo/ nes, & animi perſpici poſſint, hoc modo.

Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris.
Veſtitu nimio indulgens, nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum, & bonũ.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas confe cta ex rerum uarietate, animorum diſſimilitudine, gra uitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpitione, deſiderio, diſſimu/ latione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, in ſperato incommodo, ſubita lætitia, iucundo exitu re/ rum. Verum hæc ex ijs, quæ poſtea de elocutione præ/ cipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratiõe ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aper/ ta, ut probabilis ſit. Breuis erit, ſi unde neceſſe eſt, in/ de initium ſumetur, & non ab ultimo repetetur, & ſi

cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes nō dicentur, nā ſæpe ſatis eſt, quid factum ſit dicere, non ut enarres, quemadmodū ſit factum, & ſi non longius, ꝗ quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur, & ſi nullam in rem aliam tranſibitur, & ita ſi dicetur, ut nonnunꝗ ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum nō ſit, intelligatur, & ſi non modo id, quod obeſt, uerūetiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat præteribitur, & ſi ſemel unūquodꝗ; dicetur, & ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cū ſe breues putent eſſe, lōgiſſimi ſint, cū dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut oīno paucas res dicāt, & non plures, ꝗ neceſſe ſit, nā pleriſq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicāt, acceſſi ad ædes. Puerum euocaui, rñdit, quæſiui dominū, domi negauit eſſe, tametſi tot res breuius non potuit dicere, tamen, qa ſatis fuerat dixiſſe, domi negauit eſſe, fit rerum multitudine lōgus. Quare hoc quoq; in genere uitanda eſt breuitatis imitatio, & non minus rerum non neceſſariarū, ꝗ uerborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi ut quodꝗ; primū geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum, ac temporū ordo, ſeruabitur, ut ita narrentur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri uidebūtur. Hic ꝯſiderandū erit, neqd perturbate, nequid cōtorte dicatur, nequā in aliam rem trāſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur, & omnino, quæ pcepta de breuitate ſint, hoc quoq; in genere ſunt conſeruanda, nā ſæpe res parum eſt intellecta lōgitudine magis, ꝗ obſcuritate narrationis. Ac uerbis quoque

dilucidis utendum eſt, de genere dicendũ eſt in præceceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea uidebuntur ineſſe ea, q̃ ſolent apparere in ueritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorũ extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi uidebuntur, ſi tẽps idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandẽ rem, qua de re narrabitur fuiſſe oſtẽditur, ſi res & ad eoꝵ, qui agũt, naturam, & ad uulgi rumorẽ, & ad eoꝵ, qui audiũt, opinionem accõmodabitur, ac ueri quidẽ ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autẽ præterea conſiderare oportebit, ne, aut, cum obſit narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum cã poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quàm argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cãm, & ad unamquãq; confeſtim ratiõem accõmodare, ut uulneri pſtò medicamentũ ſit, & odiũ ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cũ ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iteꝵ, aut alio modo narrare, aut cũ ab ijs, qui audiũt, ita tenetur negotium, ut noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, oĩno narratione ſuperſedendũ eſt.

Non loco dicitur, cũ non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat, de quo genere agemus tum, cũ de diſpoſitiõe dicemus, nã hoc ad diſpoſitionẽ pertinet.

Nõ quẽadmodum cã poſtulat, narratur, cũ aut id, qđ aduerſario prodeſt, dilucide, & ornate exponitur, aut id, qđ ſeipſum adiuuat, obſcure dicitur, & negligẽter. Quare, ut hoc uitiũ uitetur, oĩa torquẽda ſunt ad cõmo-

dum ſuæ cauſæ, ↄtraria, quæ præteriri poterũt præterẽdo, quæ illius erũt, leuiter attingendo ſua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem ſatis dictũ uidetur, deinceps ad partitionem tranſeamus.

DE PARTITIONE.

RECTE *habita in cã partitio, illuſtrem, et perſpicuã totam efficit oratiõem. Eius ptes duæ ſunt, quarũ utraq; magnopere ad aperiendam cãm, & ↄſtituendam pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ, qd cũ aduerſarijs cõueniat, & qd in controuerſia relinquatur, oſtendit, ex qua certũ quiddã deſignatur auditori, in quo animũ debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earũ, de qbus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa, ex qua conficitur, ut certas aĩo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc utroq; genere partitionis quemadmodũ conueniat uti, breuiter dicendũ uidetur.*

Quæ partitio, qd conueniat, aut qd non ↄueniat oſtendit, hæc debet illud, quod ↄuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ cõmodum, hoc modo. Interfectã matrẽ eſſe à filio cõuenit mihi cum aduerſarijs. Item contra, interfectũ eſſe à Clitemneſtra Agamemnonem conuenit, nã hic uterq; & id poſuit, quod conueniebat, & tñ ſuæ cauſæ cõmodo conſulit. Deinde, qd in cõtrouerſia ſit, ponẽdum eſt in iudicationis expoſitione, quæ quemadmodũ inueniretur, ante dictum eſt. Quæ aũt partitio, rerum diſtributam cõtinet expoſitionem, hæc habere debet breuitatẽ, abſolutionem, paucitatem. Breuitas eſt, cum niſi neceſſariũ nullũ aſſumitur uerbũ, hæc in hoc genere icirco

utilis eſt, quod rebus ipſis, & partibus cauſæ, non uer-
bis, neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenen-
dus eſt. Abſolutio eſt, perquam omnia, quæ incidunt
in cauſam, in genera, de quibus poſtea dicẽdum ẽ, am-
plectimur partitione. In qua uidendum eſt, ne aut ali-
quod genus utile relinquatur, aut ſerò extra partitionẽ
id, quod uitioſiſſimum, ac turpiſſimum eſt, inferatur.
Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum po
nũtur, neq; permiſtè cũ partibus implicatur, nã genus
eſt, quod plures partes amplectitur, ut animal, pars ẽ,
quæ ſubeſt generi, ut equus, ſed ſæpe eadem res alij ge-
nus, alij pars eſt, nã homo animalis pars eſt, Thebani,
aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præ
ſcriptio, ut aperte intellecta generali partitiõe paucitas
generũ in partitione ſeruari poſſit, nam q ita partitur,
oſtendam propter cupiditatem, & audaciã, & auari-
tiam aduerſariorum omnia incõmoda ad remp. perueniſ
ſe, is non intellexit in partitione expoſito genere, partẽ
ſe generis admiſcuiſſe, nam genus eſt omnium nimirũ
libidinum cupiditas, eius autẽ generis ſine dubio pars
eſt auaritia, hoc igitur uitandum eſt, ne cuius genus po
ſueris, eius ſpeciem, ſecum aliquã, ſicuti diuerſam, et diſ
ſimilẽ partem ponas in eadẽ partitione. Quod, ſiquod
in genus plures incident partes, id cũ in prima parti-
tione cauſæ erit ſimpliciter expoſitũ, diſtribuetur eo tpe
cõmodiſſime, cũ ad ipſum uentum erit explicandum in
cauſæ dictione poſt partitionem. Atq; illud quoq; perti-
net ad paucitatem, ne aut plura, q̃ ſatis eſt, demonſtra-
turos nos eſſe dicamus, hoc modo. Oſtendam aduerſa-
rios, quod arguimus, & potuiſſe facere, et uoluiſſe, &

feciſſe, nã feciſſe oſtendere ſatis eſt, aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum quiddam ſimplex agatur, tñ utamur diſtributione, idq; perraro põt accidere. Ac ſunt alia quoq; præcepta partitionũ, quæ ad hunc uſum oratorium non tantopere ꝑtinent, quæ uerſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa trãſtulimus, quæ conuenire uidebãtur, quoꝝ nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæq; pars, ut expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur, & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, ut nequid poſterius p̄ter concluſionem inferatur. Partitur aũt apud Terentiũ breuiter, & commode ſenex in andria, quæ cognoſcere libertum uelit.

Eo pacto & nati uitam, & conſilium meum
Cognoſces, & quid facere in hac re te uelim.

Itaq; quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat, primum nati uitam.

Nam is, poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.
Liberius uiuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſiliũ. Et nunc id operã do, poſthæc quid Soſiam uelit facere, id, quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremum dicit. Nunc tuum eſt officium. Quemadmodum igitur hic & ad primam quãq; partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & oĩbus abſolutis, perorare. Nũc de ꝯfirmatiõe, deinceps ita, ut ordo ipſe poſtulat, ꝓcipiendũ uidetur.

DE CONFIRMATIONE.

CONFIRMATIO *eſt,per quam argumentando noſtræ cauſæ fidē, & auctoritatem, & firmamentū adiungit oratio.* Huius partis *certa ſunt præcepta,quæ in ſingula cauſarū genera diuidētur.* Verūtamen *non incōmodum uidetur quādam ſyluam,atq; materiam uniuerſam ante permiſtam, & cōfuſam exponere omnium argumentationum.* Poſt autē *tradere quemadmodum unūquodq; genus cāæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis,confirmare oporteat.* Omnes *res argumētando confirmantur, aut ex eo,quod perſonis,aut ex eo, quod negotijs eſt attributum.* Ac *pſonis has res attributas putamus,nomen, naturā,uictum,fortunam,habitum,affectionem,ſtudia, conſilia,facta,caſus,orationes.* Nomen *eſt,qđ unicuiq; perſonæ datur,quo ſuo quæq;* proprio, *& certo uocabulo appellatur.* Naturam *ipſam definire difficile eſt.* Par*tes aūt eius enumerare eas,quarū indigemus ad hanc præceptionem facilius eſt.* Hæ *aūt partim diuino, partim mortali in genere uerſantur.* Mortalium *autē,pars ī hominum,pars in beſtiarum genere enumeratur,atq; hominum genus,& in ſexu conſideratur,uirile, an muliebre ſit,& in natione,patria, cognatione,ætate.* Natione *graius,an barbarus.* Patria *Atheniēſis,an* La*cedæmonius.* Cognatione,*quibus maioribus,qbus conſanguineis.* Ætate,*puer,an adoleſcens, natu grandior, an ſenex.* Præterea *cōmoda,& incōmoda cōſiderātur ab natura data aīo,aut corpori, hoc modo.* Valens,*an imbecillis,longus,an breuis,formoſus,an deformis,uelox,an tardus ſit,acutus,an hebetior,memor,an obliuioſus,comis,officioſus,patiēs,prudēs,an contra,& oino,*

quæ a

quæ à natura data animo, & corpori conſiderabuntur, in natura ꝯſideranda ſunt. Nā quæ induſtria cōparantur, ad habitum ꝑtinent, de quo poſterius dicendū eſt. In uictu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artiū liberaliū magiſtros, quos uiuendi ꝓceptores, qbus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quo rem familiarē adminiſtret, qua ꝯſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur ſeruus ſit, an liber, pecunioſus, an tenuis, priuatus, an cum ꝑtāte, ſi cum ꝑtāte iure, an iniuria, felix, clarus, an ꝯtra, quales liberos habeat. Ac ſi de non uiuo q̄retur, ēt quali morte ſit affectus erit ꝯſiderandum. Habitū aūt appellamus animi, aut corporis ꝯſtantem, & abſolutā aliqua in re ꝑfectionē, ut uirtutis, aut artis ꝑceptionem alicuius, aut quāuis ſciētiam. Et item corporis aliquā cōmoditatem nō natura datam, ſed ſtudio, & induſtria comparatam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tpe aliqua de cā cōmutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodē reperiuntur. Studiū eſt aūt animi aſſidua, & uehemens ad aliquā rem applicata magna cū uolūtate occupatio, ut philoſophiæ, poetriæ, geometriæ, litterarū. Conſilium eſt aliqd faciendi, aut non faciendi uere excogitata rō. Facta aūt, & caſus, & orationes tribus ex tpibus ꝯſiderabuntur, quid fecerit, aut qd ipſi acciderit, aut qd dixerit, aut quid faciat, qd ipſi accidat, qd dicat, aut qd facturus ſit, qd ipſi caſurū ſit, qua ſit uſurus oratione, ac pſonis qdem hæc uidentur eſſe attributa. Negotijs aūt, quæ ſunt attributa, partim ſunt ꝯtinētia cū ipſo negotio, partim in geſtione

negotijs conſiderantur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe uidetur ad rem, neq; ab ea pñt ſeparari. Ex his prima eſt breuis cõplexio totius negotij, quæ ſummã continet facti, hoc modo. Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cã eius ſummæ, per quam, & quãobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtã, quæ facta ſũt continenter, uſq; ad ipſum negotiũ. Deinde in ipſo gerendo negotio qđ actum ſit. Deinde qđ poſtea factũ ſit. In geſtione aũt negotij, qui locus ſecundus erat, de ijs, q̃ negotijs attributa ſunt, q̃ritur locus, tp̄s, modus occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit ex opportunitate, quam uideatur habuiſſe ad negotiũ adminiſtrandum. Ea aũt opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinq̃tate, propinq̃tate, ſolitudine celebritate, natura ipſius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his ẽt attributionibus, ſacer, an profanus, publicus, an priuatus, alienus, an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit. Tẽpus aũt eſt id, quo nunc utimur. (Nam ipſum q̃dem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturni ue ſpatij certa ſignificatione. In hoc & q̃ præterierunt conſiderantur, & eoꝝ ipſorum, quæ propter uetuſtatem obſoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iam diu geſta, & à memoria noſtra remota, tñ faciant fidem uere tradita eſſe, quod eorum monimenta certa in litteris extent, et quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire pleriq; poſſint, & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime

fiant, & quæ ꝯſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocius, & quid ſerius futurum ſit, et item cõiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt ꝯſideranda, nam ſæpe oportet cõmetiri cum tempore negotium, & uidere potuerit ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur aũt tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horæ. Occaſio aũt eſt pſ tpis hñs in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciẽdi opportunitatem. Quare, cũ tpe hoc differt. Nam genere quidem utrũq; idem eſſe intelligitur. Verũ in tẽpore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione ad ſpatium temporis faciẽdi quædam opportunitas intelligitur adiũcta. Quare cum genere idẽ ſit, fit aliud, quod quadã parte, & ſpecie, ut diximus, differat. Hoc diſtribuitur in tria genera, in publicũ, cõmune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas uniuerſa aliqua de cã frequentat, ut ludi, dies feſtus, bellũ. Cõe eſt, qđ accidit oibus eodẽ ferè tpe, ut meſſis, uindemia, calor, frigus. Singulare aũt eſt, qđ aliqua de cã priuatim ſolet alicui accidere, ut nuptiæ, ſacrificiũ, funus, cõuiuiũ, ſomnus. Modus aũt eſt, in quo quẽadmodum, et quo aĩo factũ ſit, q̃ritur. Eius ptes ſunt prudentia, & imprudẽtia. Prudẽtiæ aũt rõ q̃ritur ex ijs, q̃ clàm, palàm, ui, perſuaſione fecerit. Imprudẽtia aũt in purgationem confertur, cuius partes ſunt inſcitia, caſus, neceſſitas, & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in ſimili genere uerſantur. Facultates ſunt, aut qbus facilius fit, aut ſine qbus aliquid

confici non poteſt. Adiunctum *autem negotio id intelli-gitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnũ, & q̃d contrariũ, & quod diſperatum, & genus, & pars, et euentus.* Maius, & *minus, & æque magnũ ex ui, & & numero, & ex figura negotij, ſicut ex ſtatura cor-poris ꝯſideratur.* Simile *aũt ex* ſpecie comparabili, *aut ex ꝯferenda, atq; aſſimilanda natura iudicatur.* Cõtra-*rium eſt, quod poſitũ in genere diuerſo, ab eodẽ, cui cõ trarium eſſe dicitur, plurimũ diſtat, ut frigus calori, ui tæ mors.* Diſperatum *aũt eſt id, quod ab aliqua re p op poſitionem negationis ſeparatur, hoc modo; ſapere, & nõ ſapere.* Genus *eſt, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas.* Pars *eſt, quæ ſubeſt generi, ut cupiditati amor, auaritia.* Euẽtus *ẽ alicuius exitus negotij, in quo quæri ſolet, q̃d ex quaq; re euenerit, eueniat, euẽturũq; ſit.* Quare *hoc in genere ut cõmodius quid euenturum ſit, ante aĩo colligi poſſit, quid quaq; ex re ſoleat eueni-re, ꝯſiderãdum eſt, hoc modo ex arrogantia odiũ, ex in ſolentia arrogantia.* Quarta *aũt pars eſt ex ijs, quas ne gotijs dicebamus eſſe attributas, ꝯſecutio.* In *hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium ꝯſequũtur.* Primum *quod factum eſt, quo id noĩe appellari conueniat.* Dein *de eius facti q̃ ſunt principes, & inuentores, q̃ deniq; auctoritatis eius, & inuentionis cõprobatores, atque æmuli.* Deinde *ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, ꝯſue-tudo, actio, iudicium, ſcientia, artificiũ.* Deinde *natura eius euenire uulgo ſoleat, an inſolenter, & raro.* Poſtea *hoĩes id ſua auctoritate cõprobare, an offendi in his cõ ſueuerint, & cætera, quæ factũ aliquod ſimiliter conſe*

ſtim, aut ex interuallo ſolent ꝯſequi. Deinde poſtremo attendēdum eſt, num quæ res ex ijs rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis ꝯſequantur, de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negotijs qdem ferè res eæ, quas cōmemorauimus, ſunt attributæ. Omnis aūt argumentatio, quæ ex ijs locis, quos cōmemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, ut breuiter deſcribamus, argumētatio uidetur eſſe inuentū ex aliquo genere, rem aliquā aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demōſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, q̄ aliter ac dicūtur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc mō. Si peperit, cū uiro ꝯcubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demōſtratione uerſatur, maxime tractatur in dicēdo, aut per cōplexionem, aut per enumerationē, aut per ſimplicem ꝯcluſionem. Complexio ē, in qua utrū conceſſeris, reprehenditur ad hunc modū. Si improbus ē, cur uteris? ſin probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, una reliqua neceſſario ꝯfirmatur, hoc pacto. Neceſſe eſt, aut inimicitiarū cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. Nā ſine cā maleficium ſuſceptum eſſe non pōt. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius alicuius cōmodi, neq; ad amicum eius aliquē mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex aūt concluſio ex neceſſaria cōſecutione conficitur, hoc modo. Si uos me iſtud eo tpe feciſſe dicitis, ego autē eo ipſo tpe trans mare fui, relinqtur, ut id, quod dicitis,

non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere, atq; hoc diligẽter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, ut ne confirmatio modũ in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, uerum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autẽ eſt, id quod *ferè fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hoc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue uerum.* In eo genere, quod ferè ſolet *fieri, probabile huiuſmodi eſt.* Si mater eſt, diligit filium. Si auarus eſt, negligit iuſiurandum. In eo autem, *quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt probabilia.* Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas. Eos, *qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe.*

Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in *ijs rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur.* In contrarijs, hoc modo. Nam ſi ijs, qui imprudenter læſerunt, ignoſci conuenit, ijs, qui neceſſario *profuerunt, haberi gratiã non oportet.* Ex pari ſic. Nã, *ut locus in mari ſine portu nauibus eſſe nõ põt tutus, ſic animus ſine fide ſtabilis amicis nõ põt eſſe.* In ijs rebus, *quæ ſub eandem rõnem cadunt, hoc modo probabile cõſideratur.* Nam, ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe eſt ꝯducere. Hæc *tum uera ſunt, hoc pacto.* Quoniã cicatrix eſt, fuit uulnus, tum ueriſimilia, hoc mõ. Si multus erat in calceis *puluis, ex itinere eum uenire oportebat.* Omne autẽ, *ut certas quaſdã in partes diſtribuamus, probabile, qđ ſumitur ad arguẽmtationẽ, aut ſignũ eſt, aut credibile, aut indicatũ, aut cõparabile.* Signũ eſt, quod ſub ſen/

ſum aliquem cadit, & quiddã ſignificat, quod ex ipſo profectũ uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo nego- tio, aut poſt ſit conſecutũ, & tñ indiget teſtimonij, & grauioris ꝯfirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, et quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt, *qđ ſine ullo teſte au- ditoris opinione firmatur, hoc mõ.* Nemo eſt, *qui non li- beros ſuos incolumes, & beatos eſſe cupiat.* Iudicatum *eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorꝝ cõprobata.* Id tribus in generibus *ſpecta- tur, religioſo, cõi, approbato.* Religioſum *eſt, qđ iurati legibus iudicauerunt.* Cõe eſt, *qđ oẽs uulgo probarũt, et ſecuti ſunt hmõi, ut maioribus natu aſſurgatur, ut ſup plicium miſereatur.* Approbatũ *eſt, quod hõies, cum dubiũ eſſet, quale haberi oporteret, ſua ꝯſtituerunt au- ctoritate, uelut* Gracchi *patris factũ, quem* Po. R. *ob id factum, qđ inſciẽte collega in cenſura nihil ægiſſet, poſt cenſurã conſulem fecit.* Cõparabile *aũt eſt, qđ in rebus diuerſis ſimilẽ aliq̃ rõnem ꝯtinet.* Eius *ſunt partes tres, imago, collatio, exẽplũ.* Imago *eſt oratio demõſtrans corporum, aut naturarũ ſimilitudinẽ.* Collatio *eſt ora- tio rem cũ re ex ſimilitudine ꝯferens.* Exemplũ *eſt, qđ rem auctoritate, aut caſu alicuius hõis, aut negotij ꝯfir- mat, aut infirmat.* Horũ *exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.* Ac *fons quidem cõ firmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilu cide, q̃ rei natura ferebat, demõſtratus eſt.* Quẽadmodũ *aũt q̃q; conſtitutio, & pars ꝯſtitutionis, & oĩs ꝯtrouer- ſia, ſiue in rõne, ſiue in ſcripto uerſetur, tractari debeat, et quæ in quaſq; argumentationes ꝯueniãt, ſingulatim in ſcđo libro de uno quoq; genere dicemus.* In pñtia tan

tummodo numeros, & modos, & partes argumētandi confuſe, & permiſte diſperſimus, poſt diſcrete, et electe in genus quodq; cauſæ, qd cuiq; ɔueniat, ex hac copia digeremus, atq; inueniri quidem oīs ex his locis argumentatio poterit, inuentā exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuauiſſimū eſt, & ſumme neceſſariū, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea præceptione nobis, & in hoc loco dicendum uiſum eſt, ut ad inuentionem argumenti, abſolutio quoq; argumentandi adiūgeretur, & magna cum cura, & diligētia locus hic oīs conſiderandus eſt, quod non rei ſolū magna utilitas eſt, ſed præcipiēdi quoq; ſumma difficultas.

OMNIS igitur argumentatio, aut per inductionem tractāda eſt, aut per rōcinationem. Inductio eſt oratio, q̄ rebus nō dubijs captat aſſenſionem eius, qui cū inſtituta eſt, quibus aſſenſionibus facit, ut illi dubia quædam res propter ſimilitudinē earum rerum, quibus aſſenſit, probetur, uelut apud Socraticum Æſchinē demonſtrat Socrates cum Xenophōtis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam, dic mihi inquit quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum, q̄ tu habes, utrum illius, an tuū malis? Illius inquit, quod ſi ueſtem, & cæterū ornamentum muliebre pretij maioris habeat, q̄ tu habes, tuū an illius malis? Illius uero rūdit. Age inquit, ſi uirum illa meliorem habeat, q̄ tu habes, uirum ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia aūt cum ipſo Xenophonte ſermonē inſtituit. Quæſo inquit Xenophō, ſi uicinus tuus meliorem equū habeat, q̄ tuus eſt, tuū ne equū malis, an illius? Illius inquit, quod ſi fundū meliorē ha-

beat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum inquit, meliorem ſcilicet, quod ſi uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? atq; hic Xenophon quoq; ipſe tacuit, poſt Aſpaſia. Quoniam uterq; ueſtrum inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectiſſimam maxime uis. Quare niſi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, et tu, ut maritus ſis, quam optimæ mulieris, et hæc quam optimo uiro nupta ſit. Hic, cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, ut etiam illud, quod dubium uidebatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates uſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum uolebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, qui cum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur. Primum, ut illud, quod inducimus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, ut ſit neceſſe concedi. Nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe id ipſum quod inducimus non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, uidendum eſt, ut ſimile ijs rebus ſit, quas res quaſi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id cuius cauſa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligat, quo ſpectent illæ primæ inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ.

Nam qui uidet ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſe-rit, illam quoq; rem, quæ ſibi diſpliceat eſſe neceſſario concedendam, plerunq; aut non rñdendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationẽ non ſinit. Quare ratione rogationis imprudẽs ab eo quod conceſſit ad id, quod non uult concedere, deducendus eſt. Extremũ aũt aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur.

Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum re-rum, quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia utendũ inductio-ne. Si concedetur, concludenda eſt argumẽtatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio, aut qm̃ taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo ac ſi ꝯceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. Ita ſit hoc genus argu-mentandi tripartitum. Prima pars ꝯſtat ex ſimilitudine una, pluribus ue. Altera ex eo, qđ concedi uolumus, cuius cã ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex cõclu-ſione, quæ aut ꝯfirmat conceſſionem, aut qđ ex ea conficiatur, oſtendit. Sed quia nõ ſatis uidebitur alicui dilucide demonſtratum, niſi quod ex ciuili cauſarum genere exemplum ſubijcerimus, uidetur hmõi quoq; utendum exemplo, nõ quo præceptio differat, aut aliter hoc in ſer-mone, atq; in dicendo ſit utendum, ſed ut eoꝶ uolunta-ti ſatisfiat, qui qđ aliquo in loco uiderint, alio in loco niſi demonſtratum eſt, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cã, quæ apud græcos eſt peruagata, qđ Epaminundas Thebanoꝶ imperator, ei, qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, & cũ paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus uicit. Poterit accuſator argumentatione uti per indu-ctionem, cum ſcriptum legis contra ſententiã defendat,

ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminundas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam ſiquis reipub. cauſa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi uobiſmetipſi, quod à ueſtra religione, & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem in iuſſu populi ad legem aſcribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri? profectò nõ patietur. Quod ergo adſcribi ad legẽ nefas eſt, id ſequi quaſi adſcriptum ſit, rectum uobis uideatur? Noui ueſtram intelligentiam, nõ poteſt ita uideri iudices. Quod ſi litteris corrigi neq; ab illo, neq; à uobis ſcriptoris uoluntas poteſt, uidete, ne multo indignius ſit, id re, & iudicio ueſtro mutari, quod ne uerbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim, & naturam conſideremus.

DE RATIOCINATIONE.

RATIOCINATIO eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciẽs, quod expoſitum, & per ſe cognitum ſua ſe ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putauerunt, cum idem in uſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius partes eſſe dixerunt, partim non plus, q̃ in tres partes poſſe diſtribui putauerunt. Eorum controuerſiam non incommodum uidetur cum utrorumq; ratione exponere. Nam et breuis eſt, & non eiuſmodi, ut alteri prorſus, nihil dicere putentur, & locus

hic nobis in dicẽdo minime negligẽdus uidetur. Qui putant in qnq; diſtribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentatiõis, ad hũc modum. Melius accurantur, *quæ conſilio geruntur, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur.* Hanc primam partem *numerant, eam deinceps ratiõibus uarijs, & quã copioſiſſimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo.* Domus ea, *quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, q̃ ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur.* Exercitus *is, cui præpoſitus eſt ſapiens, et callidus imperator, omnibus partibus cõmodius regitur, q̃ is, qui ſtultitia, & temeritate alicuius adminiſtratur.* Eadem *nauigij ratio eſt, nam nauis optime curſum cõficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore utitur.* Cum *propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiũt, q̃d oſtendere uelis, id ex ui propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto.* Nihil *autem omnium rerum conſilio melius, q̃ omnis mundus adminiſtratur.* Huius *aſſumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo.* Nam *& ſignorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes, non modo quadam ex neceſſitate ſemp eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoq; rerum omnium ſunt accommodatæ, et diurnæ, nocturnæq; uiciſſitudines nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt.* Quæ *ſigno ſunt, omnia, non mediocri quodã cõſilio naturam mundi adminiſtrari.* Quinto *inducunt loco complexiõem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, conſilio igitur*

mundus adminiſtratur, aut unum in locum cum con-
duxerit breuiter propoſitionẽ, et aſſumptiõem id adiun
git, quod ex his cõficiatur, ad hunc modũ. Quod ſi me
lius geruntur ea, quæ ꝯſilio, q̃ quæ ſine conſilio admini
ſtrantur, nihil aũt omnium rerum melius, q̃ oĩs mun-
dus adminiſtratur, conſilio igitur mundus adminiſtra-
tur, Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe ar-
gumentationem. Qui aũt tripartitam eſſe dicunt, ij non
aliter putant tractari oportere argumentationẽ, ſed par
titionem horum reprehendunt. Negant. n. neq; à propo
ſitione, neq; ab aſſumptione approbationes earum ſepa
rari oportere, neq; propoſitiõem abſolutam, neq; aſſum
ptionem ſibi perfectam uideri, quæ approbatione confir
mata non ſit. Quare quas illi duas partes numerãt, pro
poſitionem, et approbationẽ, ſibi unam partem uideri
propoſitionẽ, q̃ ſi approbata non ſit, propoſitio nõ ſit ar
gumentationis. Item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſum-
ptionis approbatio dicitur, eãdem ſibi aſſumptionem ſo
lam uideri. Ita fit, ut eadem rõne argumentatio tracta-
ta, alijs tripartita, alijs quinq; partita uideatur. Quare
euenit, ut res non tam ad uſum dicendi pertineat, q̃ ad
rõnem præceptionis. Nobis aũt cõmodior illa partitio
uidetur eſſe, quæ in quinq; partes diſtributa eſt, quã oẽs
ab Ariſtotele, & Theophraſto profecti maxime ſecuti
ſunt. Nam quemadmodũ illud ſuperius genus argumẽ
tandi, quod per inductiõem ſumitur, maxime Socrates,
& ſocratici tractauerunt, ſic hoc, quod per rõcinatiõem
expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atq; peripateticis, &
Theophraſto frequentatum. Deinde à rhetoribus, q ele
gantiſſimi, atq; artificioſiſſimi probati ſunt. Quare autẽ

nobis illa magis partitio probetur, dicendū uidetur, ne temere ſecuti putemur, & breuiter dicendū, ne in hmōi rebus diutius, q̄ ratio præcipiēdi poſtulat, cōmoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt uti propoſitione, & nō oportet adiungere approbationem propoſitiōi. Quadam aūt in argumentatiōe infirma eſt propoſitio, niſi adiūcta ſit approbatio, ſeparatum quiddā eſt à propoſitione approbatio. Quod .n. adiungi, & ſeparari ab aliquo pōt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt aūt quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil ualet abſq; approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtēdemus aūt id, qđ polliciti ſumus, hoc mō. Quæ propoſitio in ſe quiddā ꝯtinet perſpicuum, eo quod ꝯſtare inter omnes neceſſe eſt, hāc uelle approbari, & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi. Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui, hoc quia perſpicue uerū eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo, fui aūt Athenis eo die, hoc ſi nō ꝯſtat, indiget approbationis, qua inducta, cōplexio cōſequitur, igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædā propoſitio, quæ nō indiget approbatione, nam eſſe qdem quandā, quæ indigeat, quid attinet oſtēdere? quod cuiuis facile perſpicuū eſt. Quod ſi ita eſt, ex hoc, et ex eo, qđ propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe qddam à propoſitione approbationem. Si aūt ita eſt falſum eſt non eſſe plusq̄ tripartitam argumentatiōem. Simili modo liquet alteram quoq; approbationem ſeparatā eſſe ab aſſumptione, nā

ſi quadã in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & nõ oportet adiungere approbationẽ aſſumptioni, quædam aũt in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio. Separatum quiddã eſt extra aſſumptionẽ approbatio. Eſt aũt argumentatio quædã, in qua aſſumptio non indiget approbationis, quædam aũt in qua nihil ualet ſine approbatiõe, ut oſtẽdemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus aũt q̃d polliciti ſumus, hoc modo. Quæ perſpicuã omnibus ueritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis, ea eſt eiuſmodi. Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ ꝯuenit, hæc propoſitio indiget approbationis. Non. n. perſpicua eſt, neq; ꝯſtat inter oẽs, propterea quod multi nihil prodeſſe philoſophiam, pleriq; etiã obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc. Oportet aũt ſapere, hoc aũt quia ipſum ex re perſpicitur, & uerum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim ꝯcludenda eſt argumentatio, igitur dare opam philoſophiæ ꝯuenit. Eſt ergo aſſumptio quædã, q̃ approbationis nõ indiget. Nã quandã indigere, perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, nõ eſſe plusq̃ tripartitã argumentationem, atq; ex his illud iam perſpicuũ eſt, eſſe quandã argumentationẽ, in qua neq; propoſitio, neq; aſſumptio indigeat approbatiõis, hmõi, ut certum quiddã, et breue exẽpli cã ponamus. Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia uitanda eſt. Summopere aũt ſapientia petenda eſt. Sũmope igitur ſtultitia uitanda eſt, hic & aſſumptio & propoſitio pſpicua eſt. Quare neutrã quoq; indiget approbatiõe. Ex his oibus illud per

ſpicuũ eſt, approbationẽ tum adiungi, tum nõ adiũgi, ex quo cognoſcitur, neq; in propoſitione, neq; in aſſumptione ꝯtineri approbatiõem, ſed utrãq; ſuo loco poſitã uim ſuã tanq̃ certam, et propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinq; partes diſtribuerunt argumentationem. Quinq; ſunt igitur ꝑtes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur.

Propoſitio, per quã breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id, quod breuiter expoſitum eſt, rõnibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quã id, quod ex propoſitiõe ad oſtendendum ꝑtinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quã id, quod aſſumptũ eſt, rõnibus firmatur. Cõplexio, per quã id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur.

Quæ plurimas habet argumẽtatio partes, ea ꝯſtat ex his qnq; partibus. Secũda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, qđ in ꝯtrouerſia eſt. De una quoq; parte põt alicui uideri poſſe argumentationẽ conſiſtere. Eoꝝ igitur, quæ ꝯſtant, exempla ponemus. Hoꝝ, quæ dubia ſunt, rõnes afferemus. Quinq; partita argumentatio eſt hmõi. Omnes leges iudices ad cõmodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate cõi non ex ſcriptione, quæ in litteris eſt, interpretari. Ea .n. uirtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribẽdis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atq; utilitatem reip. proponerent. Neq; .n. ipſi quod obeſſet, ſcribere uolebant, et ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectũ, repudiatumiri in legem intelligebant. Nemo .n. leges legum cã ſaluas eſſe uult, ſed reip. qđ ex legibus ois reſp. optime putant admini-

ſtrari

ſtrari. Quam ob rem igitur leges ſeruari oportet, ad eã cauſam ſcripta omnia interpretari ꝯuenit, hoc eſt, q̃m reipub. ſeruimus ex reip. cõmodo, atq; utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta, ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci, quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio deſinite litteras legis perſcrutari, & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reipub. conſiderate, quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, q̃ Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorũ imperatorem, q̃ uictoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, tam exornato trophæo carius, atq; antiquius habere cõuenit? Scripto uidelicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atq; hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, q̃d ſcriptum eſſet reipub. ſalutis cauſa, id non ex reipub. ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipu. referri conuenit, hic autem ſaluti reipu. profuit, profecto non poteſt eodem facto, & cõmunibus fortunis cõſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cũ aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui ex le-

ge iurati iudicatis, legibus obtẽperare debetis. Obtempe *rare aũt legibus non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſti/ monium uoluntatis ſuæ relinquere potuit, q̃ quod ipſe magna cum cura, atq; diligentia ſcripſit? Quod ſi litte/ ræ non extarent, magnope eas requireremus, ut ex his ſcriptoris uoluntas cognoſceretur, nec tamen* Epami/ *nundæ permitteremus, niſi extra iudicium quid eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedũ nunc iſtud patiamur, cum præſtò lex ſit, non ex eo, q̃d aper/ tiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit ſcriptoris uolũtatẽ interpretari.* Quod *ſi uos iudices le/ gibus obtemperare debetis, & id facere nõ poteſtis, niſi quod ſcriptũ eſt in lege ſequamini, q̃d cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis?* Aſſumptionis *aũt approbatione præterita quadripartita, ſic ſiet argumen tatio.* Qui *ſæpenumero nos per fidem fefellerũt, eorum orationi fidem habere non debemus.* Siquid *enim perfi dia illorum detrimenti accepimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem iure accuſare poſſimus, ac primo qui dem decipi incõmodum eſt, iterum ſtultum, tertio tur/ pe.* Carthaginiẽſes *autem perſæpe iam nos fefellerũt, ſumma igitur amentia eſt in eorum fidem ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis.* Vtraq; *approbatio ne p̃terita tripartita, fit hoc pacto, aut metuamus* Car/ *thaginiẽſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbem diruamus, ac metuere quidem non opor tet.* Reſtat *igitur, ut urbem diruamus.* Sunt *autẽ qui putant nonnunq̃ poſſe complexione ſuperſederi oporte/ re, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratioci/*

*natione. Quod ſi fiat, bipartitam quoq; fieri argumenta-
tionem, hoc modo. Si peperit uirgo nō eſt, peperit aūt,
hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere, quoniam
perſpicuum ſit, quod conficiatur, cōplexionis rem non
indigere. Nobis aūt uidetur & omnis ratiocinatio con
cludenda eſſe, & illud uitium, quod illis diſplicet, ma-
gnopere uitandum eſt, ne quod perſpicuū ſit, id in com
plexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi cōple
xionum genera intelligantur. Nam aut ita complecte-
mur, ut in unum conducamus propoſitionē, & aſſum
ptionem, hoc modo. Quod ſi leges omnes ad utilitatem
reipu. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit,
profecto non poteſt eodem facto, & ſaluti cōmuni con-
ſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex cō
trario ſententia conficiatur, hoc modo. Summa igitur
amentia eſt, in eorum fidem ſpem habere, quorum per
fidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum, quod con-
ficitur, inferatur, ad hunc modum. Vrbem igitur dirua
mus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur
neceſſe eſt, id eſt huiuſmodi. Si peperit, cum uiro concu-
buit, peperit aūt, ꝯficitur hoc. Cōcubuit igitur cū uiro,
hoc ſi nolis inferre, et inferas id, quod ſeqtur, fecit igitur
inceſtū, & concluſeris argumentationē, & perſpicuā
fugeris cōplexionē. Quare in longe argumētatiōibus,
ex cōductionibus, aut ex contrario cōplecti oportet. In
breuibus id ſolum, quod ꝯficitur, exponere. In ijs, in q-
bus exitus perſpicuus eſt, conſecutione uti. Si qui autē
ex una quoq; parte putabunt conſtare argumentationē,
poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe, hoc mō argumentationē
facere. Quoniam peperit, cum uiro concubuit, nam hoc*

nullius neq; approbationis, neq; aſſumptionis, uel eius approbationis, neq; complexionis indigere, ſed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nam & argumentatio noie uno res duas ſignificat, ideo qđ & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium argumentatio uocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiuſmodi. Quoniā peperit, cum uiro concubuit, inuentum proferent, non expolitionem. Nos aūt de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atq; hac diſtinctione alia quoq;, quæ uidebūtur officere huic partitioni propulſabimus, ſiqui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitiōem. Quæ, ſi qđ habet probabile, aut neceſſarium, quoquomodo cōmoueat auditorem neceſſe eſt, quod ſi ſolum ſpectaretur, id quod inuentū eſt, ac nihil, quo pacto tractaretur id, qđ eſſet excogitatum referret, nequaquā tantum inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater, id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationem, hoc eſt tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione nō ſemper à propoſitione incipere, nec ſemp quinq; partibus abuti, neq; eadem rōne expolire partitiones, ſed tū ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq;, tum hoc, tum illo genere cōplexionis uti. Id ut pſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idem exercea-

mus, ut quamfacile ſit factu. Ac de partibus *quidem ar-
gumentationis ſatis nobis dictum uidetur.* Illud aũt *uo-
lumus intelligi, nos* probe *tenere, alijs quoq; rationibus
tractari argumentationes in philoſophia multis, et ob-
ſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum.* Ve-
*rũ illa nobis abhorrere ab uſu oratorio uidentur. Quæ
pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos cõmo-
dius, q̃ cæteros attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſi-
tius, & diligentius conſcripſiſſe pollicemur.* Nunc, *ut in-
ſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.*

DE REPREHENSIONE.

REPREHENSIO *eſt, per quam argu-
mentando aduerſariorꝫ cõfirmatio diluitur,
aut infirmatur, aut alleuiatur.* Hæc *fonte i-
uentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propte-
rea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt,
ijſdem poteſt ex locis infirmari.* Nihil *enim conſideran-
dum eſt in his omnibus inuentionibus, niſi id, quod ꝑ-
ſonis, aut negocijs attributum eſt. Quare inuentionem,
& argumentationũ expolitionem ex illis, quæ ante p̃-
cepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri
oportebit.* Verũtamen, *ut quædam præceptio detur hu-
ius quoq; partis, exponemus modos rep̄henſionis, quos
qui obſeruabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, dilue-
re, aut infirmare poterunt.* Omnis *argumentatio rep̄-
henditur, ſi aut ex ijs, quæ ſumpta ſunt, non ꝯceditur ali
quod unũ, pluráue, aut his ꝯceſſis, complexio cõfici ex
his negatur, aut ſi genus ipſum argumentationis uitio-
ſum oſtenditur, aut ſi cõtra firmã argumentationẽ, alia*

æquæ firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ ſumũtur, aliquid non conceditur, cum aut id, qđ credibile dicũt, negatur eſſe eiuſmodi, aut quod cõparabile putãt, diſſimile oſtenditur, aut iudicatum aliã in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur, aut qđ ſignum eſſe aduerſarij dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe, aut ſi cõplexio, aut una, aut ex utraq; parte reprehenditur, aut ſi enumeratio falſa oſtenditur, aut ſi ſimplex cõluſio falſi aliquid cõtinere demõſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut ante oſtendimus. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut pſpicue falſum erit, hoc modo. Nemo eſt, qui non pecuniam, q̃ ſapientiã malit, aut ex contrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc modo. quis eſt, qui nõ officij cupidior ſit, q̃ pecuniæ? aut erit omnino incredibile, ut ſiquis quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officij cauſa, ſi maximam pecuniã neglexiſſe, aut ſiquod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id oĩbus dicatur uſu euenire, hoc pacto. Qui pauperes ſunt, ijs antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet, in loco celebri homo occidi qui potuit? aut ſi id, quod raro fit, fieri omnino negatur, ut Curius pro Fuluio, nemo poteſt uno aſpectu, neq; præteriens in amorem incidere, quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno primum uerum eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignum propriũ, qua de re agitur ut cruorem cædis. Deinde factum eſſe, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit.

Poſtremo ſciſſe eum, de qua queritur, eius rei legem, & ꝯſuetudinem, nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligentius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum unūquodq; in reprehenſione, aut non eſſe ſignum, aut parum magnum eſſe, aut à ſe potius, q̃ ab aduerſarijs ſtare, aut oino falsò dici, aut in aliam quoq; ſuſpitionē duci poſſe demonſtrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per ſimilitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, ſimile id negare eſſe, quod confertur ei, qui cum confertur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione, ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinē affertur, & quo in loco hoc genus, cuius cauſa affertur, haberi conuenit, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demōſtrabitur, ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, qui cum comparabitur, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumētatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda.

Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarūt, ſimilitudine eius rei, qua de agitur, ad eā rem, qua de iudicatum eſt, commemorando nō modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum, & demonſtrando difficilius, et maius fuiſſe id iudicatum qđ afferatur, q̃ id, quod inſtet. Ex contrarijs locis, ſi res aut uera, aut ueriſimilis, permittet, infirmari oportebit, atq; erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum ſit, & uidendum

eſt, nū ea res proferatur, in qua ſit offenſum, ut de ipſo, qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet aūt ani maduertere, ne, cū aliter multa ſint iudicata, ſolitariū aliquod, aut rarum iudicatum efferatur. Nā his rebus auctoritas iudicati maxime pōt infirmari, atq; ea qdem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hūc mo dum tentari oportebit. Quæ uero ſicuti neceſſaria indu centur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argu mentatioē, neq; erunt eiuſmodi, ſic reprehēdētur. Primū cōplexio, quæ utrū conceſſeris, debet tollere, ſi uera eſt nunq̄ reprehendetur, ſin falſa, duobus modis, aut con uerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo.

Nam ſi ueretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, qui id parui auditu exiſtimat?

Hic ſiue uereri dixeris, ſiue non uereri, ꝯcludendū hoc putat, ut neges eſſe accuſandum. Quod conuerſione, ſic reprehendetur, immo uero accuſandus eſt. Nam, ſi uere tur, accuſes. Non.n. parui auditu exiſtimabit. Sin inue recundum animi ingenium poſſidet, tñ accuſes, nō.n. probus eſt. Alterius aūt partis infirmatione, hoc modo reprehendetur. Verum ſi ueretur, accuſatione tua corre ctus, ab errato recedet. Enumeratio uitioſa intelligitur, ſi aut præteritum qddam dicemus, quod uelimus conce dere, aut infirmū aliquid annumeratū, quod aut ꝯtra dici poſſit, aut cā non ſit, quare nō honeſte poſſimus cō cedere. Præteritur quiddam in eiuſmodi enumerationi bus. Q m̄ habes iſtum equū, aut emeris oportet, aut hæ reditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi

natus ſit, aut ſi hoꝝ nihil eſt, ſurripueris neceſſe eſt. Sed *neq; emiſti, neq; hæreditate uenit, neq; domi natus eſt, neq; donatus eſt, neceſſe eſt ergo ſurripueris*, hoc cōmo/ de reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe ca/ ptus, cuius prædæ ſectiōe uenerit, quo illato infirmatur enumeratio, q̄m id ſit inductum, quod prætaritū ſit in enumeratione. Altero aūt mō reprehendetur, ſi aut con tra aliquid dicetur, hoc eſt, ſi exempli cā, ut in eodem uerſemur, poterit oſtendi hæreditate ueniſſe, aut ſi extre mum illud non erit turpe ꝯcedere, ut ſiquis, cū dixerint aduerſarij, *aut inſidias facere uoluiſti, aut amico morē geſſiſti, aut cupiditate elatus es*, amico ſe morem geſſiſſe fateatur. Simplex aūt ꝯcluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non uideatur neceſſario cum eo, q̄d anteceſſit, cohærere. Nā hoc quidem, *ſi ſpūm ducit, uiuit. Si dies eſt, lucet*, eiuſmodi eſt, ut cū priore neceſſario poſterius cohærere uideatur. Hoc aūt, *ſi mater eſt, diligit, ſi aliqn̄ peccauit, nunq̄ corrigetur*, ſic conueniet reprehendi, ut demonſtretur non neceſſario cum priore poſterius cohæ rere, hoc genus & cætera neceſſaria, & oino omnis ar gumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandā uim ꝯtinet, & latius patet, q̄ hic exponitur, ſed eius artificij cognitio hmōi eſt, ut non ad huius artis partem aliquā adiungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim lōgi tp̄is, & magnæ, atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tp̄e, atq; ad alind inſtitutum, ſi facultas erit, explicabū/ tur. Nunc his præceptionibus rhetoꝝ ad uſum oratoriū ꝯtentos non eſſe oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ ſumū/ tur aliqd non conceditur, ſic infirmabitur. Cū aūt his conceſſis, cōplexio ex his non conficitur, hæc erunt cōſi/

deranda, num aliud ꝯficiatur, aliud dicatur, hoc mō, ſi cum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitū, ꝯtra q́; eū quis uelit hac argumentatiōe uti. Si *ueniſſes ad exercitum à* Tribunis *militaribus uiſus eſſes, nō es aūt uiſus ab his, nō es igitur profectus ad exercitum.* Hic *cum cōceſſeris propoſitionē, & aſſumptionē, complexio eſt infirmanda.* Aliud.*n.q̈ cogebatur, illatum eſt.* Ac *nunc quidē quo facilius res cognoſceretur, perſpicuō, & grādi uitio præditum poſuimus exēplum, ſed ſæpe obſcurius poſitum uitium pro uero probatur, cum aut parū memineris, quod cōceſſeris, aut ambiguū aliquod pro certo conceſſeris.* Ambiguum.*ſi ꝯceſſeris ex ea pte, quā ipſe intellexeris, eam partem ſi aduerſarius ad aliā partem per cōplexionem uelit accōmodare, demonſtrare oportebit, nō ex eo, quod ipſe ꝯceſſeris, ſed ex eo, qđ ille ſumpſerit, ꝯfici complexionem ad hunc modū.* Si *pecunia indigetis pecuniā non habetis, ſi pecuniā non habetis, pauperes eſtis.* Indigetis *aūt pecunia, mercaturæ.n. niſi ita eſſet, operam non daretis, pauperes igitur eſtis, hoc ſic reprehēditur.* Cū *dicebas, ſi indigetis pecuniæ, pecuniā non habetis, hoc intelligebā, ſi propter inopiā in ægeſtate eſtis, pecuniā non habetis, & iccirco conce‑debam.* Cum *aūt hoc ſumebas, indigetis aūt pecuniæ, illud accipiebā.* Vultis *aūt pecuniæ plus habere, ex quibus conceſſionibus non conficitur hoc.* Pauperes *igitur eſtis, conficeretur aūt, ſi tibi primo quoq; hoc ꝯceſſiſſem, qui pecuniam maiorem uellet habere, eū pecuniam nō habere.* Sæpe *aūt oblitum putant, qđ ꝯceſſeris, & iccirco id, quod non conficitur, quaſi cōficiatur in ꝯcluſione infertur, hoc mō.* Si *ad illum hæreditas ueniebat, uerisi*

nule eſt ab illo eſſe necatū. Deinde hoc approbāt pluri-mis uerbis, poſt aſſumūt. Ad illum aūt hæreditas ueniebat, deinde infertur. Ille igitur occidit. Idq; ex ijs, quæ ſumpſerāt, non ꝯficitur. Quare obſeruare diligēter oportet, & qd ſumatur, & qd ex his ꝯficiatur. Ipſum autē genus argumentationis uitioſum his de cauſis oñdetur, ſi aut in ipſo uitiū erit, aut ſi non ad id, qđ inſtituitur, accōmodabitur, atq; in ipſo uitiū erit, ſi oīno totum falſum erit, ſi cōe, ſi uulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala definitio, ſi ꝯtrouerſum, ſi perſpicuū, ſi non ꝯceſſum, ſi turpe, ſi offenſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum.

Falſum eſt, in quo pſpicue mendaciū eſt, hoc modo. Nō poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur ſapiens erat.

Cōmune eſt, quod nihilo magis ab aduerſarijs, q̄ à nobis facit, hoc modo. Idcirco iudices, quia ueram cām habebam breui peroraui. Vulgare eſt, quod in aliā quoq; rem non probabilem, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo. Si ueram cauſam nō haberet, uobis ſe iudices non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo, ſi in mentē ueniſſet, non commiſiſſet, aut pſpicue rem turpē leui tegere uult defenſione.

Cum te expetebant omnes florentiſſimo
In regno reliqui, nunc deſertum ab omnibus
Summo periclo ſola ut reſtituam paro.

Remotum eſt, quod ultra quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo. Quod ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incōmodum Scipioni adſcribendum uidetur. Huiſmodi eſt illa

quoq; conqueſtio.

Vtinam, ne in nemore pelio ſecuribus
Caſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes.

Lõgius.n.repetita eſt, q̃ res poſtulabat. Mala defini tio eſt, cum aut cõia deſcribit, hoc modo. Seditioſus eſt is, qui malus, atq; inutilis eſt, ciuis. Nã hoc non magis ſeditioſi, q̃ ambitioſi, q̃ calumniatoris, q̃ alicuius impro bi hominis uim deſcribit, aut falſum quiddã dicit, hoc pacto, ſapientia eſt pecuniæ acqrendæ intelligẽtia, aut aliquid non graue, nec magnum continens, ſic. Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas, eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam non ex omni genere definita. Cõtrouerſum eſt, in quo ad dubiũ demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo. Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum, atq; inferum

Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia, ut ſiquis, cum Oreſtem accuſet, planũ faciat ab eo matrẽ eſſe occiſam. Non ꝯceſſum eſt, cum id, quod agitur, in ꝯtrouerſia eſt, ut ſiquis, cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime cõmoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo uirũ fortiſſimum Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine, qui dicat, aut eo tpe, quo dicitur, aut ijs, qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignũ pp inhoneſtam rem uidetur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, uoluntatem lædit, ut ſiquis apud equites Ro. cupidos iudicandi, Cæpionis legẽ iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, ut ſiquis apud Alexãdrum Macedonem ꝯtra aliquem urbis expugnatorem

diceret, nihil eſſe crudelius, q̃ urbes diruere, cũ ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodẽ de eadem re diuerſe dicitur, ut ſiquis, cum dixerit, q uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendum indigere, neget poſtea ſine bona ualetudine poſſe bene uiuere, aut ſi amico adeſſe propter beneuolentiã. Sperare. n. aliquid commodi ad ſe peruenturum. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, ut ſiquis hoſtiũ uim, & copias, & fœlicitatem augeat, cum ad pugnã milites hortetur. Si non ad id, qđ inſtituitur, accõmodabitur aliqua ps argumentationis, horũ aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus pauciora demonſtrabit, aut ſi cum totum debebit oſtendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo. Mulierum genus auarum eſt. Nam Eriphyle auro uiriuitã uendidit. Aut ſi non id, qđ accuſabitur defendet, ut ſiqs, cum ambitus accuſabitur manu ſe fortem eſſe defendet, ut Amphion apud Euripidem. Item apud Pacuuium, qui uituperata muſica, ſapientiã laudat. Aut ſi res ex hominis uitio uituperabitur, ut ſiquis doctrinam ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut ſiquis, cum aliquẽ uolet laudare, de fœlicitate eius non de uirtute dicat. Aut ſiquis rem cum re ita comparabit, ut alteram ſe non putet laudare, niſi alteram uituperarit, aut ſi alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem, ut ſiquis, cum aliqui deliberent, bellũ geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo. Pecunia bonũ eſt, propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat. Aut ſi

infirma, ut Plautus.

Amicum caſtigare ob meritam noxiam
Immane eſt facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile, nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum eſt auaritia, multos.n.magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonũ eſt amicitia, Plurimæ.n.delectationes ſunt in amicitia.

Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem æquæ firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uerſatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe cõcedimus. Sed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cum id, qđ illi defendãt, utile eſſe fateantur, quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehẽſione hæc quidẽ exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem, deinde tum poſtremam cõcluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem à cauſa, atq; à iudicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij uituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis non argumentando, ſed augendo per quandã amplificationem. Hanc ſiquis partem putarit oratiõis, ſequatur licebit. Nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de cauſa digredi, niſi per

locum communem diſplicet, quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem, & uituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumẽtationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

DE CONCLVSIONE.

CONCLVSIO eſt exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres enumerationem, indignationem, conqueſtionẽ. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ unũ in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa unum ſub aſpectum ſubijciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hanc ſuſpitiõem, & ſatietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim unamquãq; rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumentationes, tum autem, id, quod difficilius eſt, dicere quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriã, quibus rationibus unamquãq; partem cõfirmaris, tum ab ijs, qui audiũt, quærere quid ſit, quod ſibi uelle debeant demonſtrari, hoc modo. Docuimus hoc, illud planum fecimus, ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus (ut ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere, & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam, quod afferebatur quemadmodum dilue-

ris, oſtendere. Ita per breuem comparationem audito-ris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atq; hæc alijs actiōis quoq; modis ua riare oportebit. Nam tum ex tua pſona enumerare poſ-ſis, ut quid, & quo loco quidq; dixeris admoneas, tum uero perſonam, aut rem aliquam inducere, & enume-rationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modō. Nā ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à uobis, quid dubite-tis, quid poſſitis dicere, cum uobis hoc, & hoc ſit de-monſtratum. Atq; hic item ut in noſtra perſona licebit alias ſingillatim tranſire omnes argumentatiōes, alias ad partitiones ſingula genera referre, alias ab audito-re, quid deſideret quærere, alias hæc facere per cōpara-tionem ſuarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio per enumerationē, hoc modo. Quid ſi leges loqui poſſent, nō ne hæc apud uos quererentur? Quid nam amplius deſideratis iudi-ces, cum uobis hoc, & hoc planum factum ſit? In hoc quoq; genere omnibus eiſdem modis uti licebit. Cōmu ne autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum di ci non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſſimum, & unūquodq; q̄ breuiſſime tranſeatur, ut memoria nō ora tio renouata uideatur. Indignatio eſt oratio, per quā conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio cōcitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, poſſe omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indi gnationem. Nam ex ijs rebus, quæ perſonis, atq; nego-tijs attributæ

tijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes, & indignatiões naſci poſſunt, ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus. Primus *locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus, q̃tæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis, quorum auctoritas grauiſſima debeat eſſe, qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, uatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, ſimilibus rebus.* Item ex *maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus.* Secundus locus eſt, *per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatiõe per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorẽ partem, quod atrociſſimum eſt, an ad ſuperiores, quales ſunt ij, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt, an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt, an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt.* Tertius *locus eſt, per quem quærimus, quidnam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant, & ſimul oſtendimus huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus.* Quartus *locus eſt, per quem demonſtramus multos alacres expectare quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint.* Quintus *locus eſt, per quem oſtendimus cæteras res perperam conſtitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi poſſe, hanc eſſe rem, quæ ſit, ſi ſemel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla poteſtate corrigi poſſit.* Sextus *locus eſt, per quem conſulto, & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio*

ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi non nunquam conuenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicū factum eſſe dicamus, per uim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit.

Octauus locus eſt, per quem demonſtramus non uulgare, neq; factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoq; hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, cōiuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur, & deinceps ſiqua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in uicinos, in amicos, in eos, quibus cum uitam egeris, in eos, apud quos educatus ſis, in eas, à q bus eruditus ſis, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore uſos, in eos, qui neq; lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, ut in pueros, ſenes, mulieres, quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui uiolarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus eſt, per quem, cum alijs, quæ conſtant eſſe peccata, hoc, quo de queſtio eſt, comparatur, & ita per contentionem quanto atrocius, & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quē omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; poſt negotium conſecuta ſunt cum uniuſcuiuſq; indignatione, et criminatione colligimus, & rem uerbis, quàmaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignū eſt, perinde illi uideatur indignū, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens uiderit. Vndecimus locus eſt, per quē oſten

dimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primum acciderit, nec alicui unquam uſu euenerit.

Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cũ iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam, et arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab ijs, qui audiũt, ut ad ſuas res noſtras iniurias referant, ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent, ſi ad mulieres, de uxoribus, ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus eſt locus, per quem dicimus inimicis quoq; et hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri ſolere, et indignatio quidem his ferè de locis grauiſſime ſumetur. Cõqueſtionis autem huiuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtiõe cõmoueri poſſit. Id locis cõibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in oẽs & hominũ infirmitas oſtẽditur, qua oratione habita grauiter, & ſẽtẽtioſe, maxime demittitur animus hominum, et ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatẽ conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, p quẽ qbus in bonis fuerint, & nũc qbus in malis ſint, oſtẽditur. Secundus, qui in tp̃a tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur.

Tertius, per quem unumquodq; deploratur incõmodũ, ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatiũ, educatio, & ſi qua ſimili in gñe quolibet de incõmo

do per ęqueſtionē dici poterunt. Quartus, per quē res turpes, & hunules, & illiberales proferentur, & indignæ ætate. genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paſſi perpeſſuri ue ſint. Quintus eſt, per quē oia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoq; ipſa quaſi adſit, non uerbis ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, et cum aliquid expectaret, non modo id nō adeptum eē, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum conuertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cum uideant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, qđ non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Non affui, non uidi, non poſtremam eius uocem audiui, non extremum eius ſpiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, à feris diu uexatus communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur, ut ſi ad equum, domum, ueſtem ſermonem alicuius accommodes, qbus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentiſſime uixeris ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus,

per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iȷs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum eſt, ut ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, q per obſecrationem ſumitur, in quo orantur modo illi, q audiunt, humili, & ſupplici oratione, ut miſereantur. Quintuſdecimus, per quem, non noſtras, ſed eorum, q cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum, & excelſum, et patientem incommodorum eē, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus; nam ſæpe uirtus, & magnificentia, in quo grauitas, & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam ſatis uidemur de omnibus partibus orationis dixiſſe, & huius uoluminis magnitudo longius proceſſit, quæ ſequuntur deinceps in ſecundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

CROTONIATÆ *quondam, cũ floruerent omnibus copijs, & in* Ita*lia cum in primis beati numerarentur, templum* Iunonis*, quod religioſiſſime colebãt, egregijs picturis locupletare uoluerunt.* Itaq; Eracleo*tem Zeuſim, qui tum longe cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt.* Is *& cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars uſq; ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit, & ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret,* Helen*æ ſe pingere ſimulachrum uelle dixit.* Quod Crotonia*tæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt.* Pu*tauerunt enim eum ſi quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum.* Neque *tum eos illa opinio fefellit.* N*am Zeuſis illico quæſiuit ab his quaſnam uirgines formoſas haberent.* Illi *autem ſtatim hominem duxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate.* (E*tenim quodã tempore* Cro*toniatæ multum omnibus corporum uiribus, & dignitatibus ante ſteterunt, atq; honeſtiſſimas ex gymnico certamine uictorias domum cum maxima laude retulerunt).* C*um puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur, horum inquiunt illi ſoro*

res ſunt apud nos uirgines. Quare quia ſint illæ digni- tate potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo inquit, ex iſtis uirginibus formoſiſſimas, dum pingo id, qd pollicitus ſum uobis, ut mutũ in ſimulachrũ ex aĩa li exẽplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publi- co de conſilio uirgines unũ in locum conduxerunt, et pi ctori quã uellet eligendi ptãtem dederũt. Ille aũt qnq; delegit, quarũ noĩa multi poetæ memoriæ tradiderũt, qd eius eſſent iudicio probatæ, qui ueriſſimũ pulchritu dinis habere iudiciũ debuiſſet. Neq;.n.putauit oĩa, q̃ quæreret, ad uenuſtatem uno in corpore ſe reperire poſ ſe, ideo quod nihil ſimplici in genere omni ex parte per fectum natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris non ſit habitura, quod largiatur, ſi uni cuncta cõceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiũcto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoq; uoluntatis accidit, ut ar tem dicendi perſcriberemus, nõ unum aliquod propo- ſuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunq; eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario uiderẽtur. Sed oĩbus unum in locum coactis ſcriptoribus, qd quiſq; cõ modiſſime præcipe uidebatur, excerpſimus, et ex uarijs ingenijs excellentiſſima quæq; libauimus, ex ijs enim q noĩe, & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec oĩa præclariſſime quiſq̃ dicere nobis uidebatur. Quapro- pter ſtultitia nobis uiſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo in uitio eius offenderemur, aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bono præcepto ducere mur. Qd ſi in cæteris quoq; ſtudijs à multis eligere hoĩes cõmodiſſimũ quodq;, q̃ ſeſe uni alicui certo uellent addi cere, minus in arrogantiã offenderent, nõ tantopere in

uitijs perſeuerarent, aliquanto ex inſcitia leuius labora rent. Ac ſi par in nobis huius artis, atq; in illo picturæ ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus no ſtrum, q̃ ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, q̃ illi fuit exemplorum eligendi pote ſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit, nobis omnium quicunq; fue runt ab ultimo principio huius præceptiõis uſq; ad hoc tempus expoſitis copijs, quodcunq; placeret eligendi po teſtas fuit. Ac ueteres quidem ſcriptores artis uſque ab principe illo, atq; inuentore Tyſia repetitos unum in lo cum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſq; præce pta magna conquiſita cura perſpicue cõſcripſit, atq; eno data diligenter expoſuit, ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi præſtitit, ut nemo illorũ præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed oẽs, qui quod illi præcipiant, uelint intelligere, ad hũc quaſi ad quen dam multo cõmodiorem explicatorem reuertãtur, atq; hic qdẽ ipſe & ſeſe ipm nobis, & eos, qui ante ſe fuerãt, in medio poſuit, ut cæteros, & ſeipſum per ſe cognoſce remus. Ab hoc autem, qui profecti ſunt, quanq̃ in maxi mis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſe runt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat, tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt, atq; alij quoq; alio ex fonte p̃ceptores dicendi emanaue runt, qui item permultum ad dicendum, ſiquid ars pro ficit, opitulati ſunt. Nam, fuit tempore eodẽ quo Ariſto teles, magnus, et nobilis rhetor Iſocrates, cuius ipſius q̃ conſtet eſſe artem, nõ inuenimus. Diſcipulorũ aũt, atq; eorũ, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, nul

ta de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cum uerſaretur in philoſophia, nonnullā rhetoricæ quoq; artis ſibi curam aſſumebat, altera uero omnis in dicendi erat ſtudio, & præceptione occupata, unum quoddā eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab utriſq; ea, quæ commode dici uidebātur, in ſuas artes contulerunt, quos ipſos ſimul atq; illos ſuperiores nos nobis oēs, quod facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoq; non nihil in cōe ꝯtulimus. Quod ſi ea, q̄ in his libris exponuntur, tantopere eligēda fuerunt, q̄to ſtudio electa ſunt, profecto neq; nos, neq; alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin aūt temere aliq̄d alicuius præteriſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti uidebimur, docti ab aliquo facile, & libenter ſententiā cōmutabimus. Nō. n. parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte, & diu perſeueraſſē turpe eſt, propterea quod alterum cōi hominum infirmitati, alterū ſingulari uniuſcuiuſq; uitio eſt attributum. Quare nos q̄dem ſine ulla affirmatione ſimul quærentes dubitanter unūquodq; dicemus, ne, dum paruulum hoc conſequimur, ut ſatis commode hæc perſcripſiſſe uideamur, illud amittamus, q̄d maximū eſt, ut ne cui rei temere, atq; arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidē nos, & in hoc tpe, & in omni uita ſtudioſe quoad facultas feret, conſequemur. Nūc autem, ne longius oratio progreſſa uideatur, de reliq̄s, quæ præcipienda uidentur eſſe, dicemus. Igitur primus liber expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones continebat. Deinde partes oratiōis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare,

cum in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione, nunc certos confirmandi, & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradēdos arbitramur. Et quia quo pacto tractari cōueniret argumentationes in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hic tantū ipſa inuenta unamquāq; in rem exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmatiōis, & reprehenſionis partes referre oportebit.

O*MNIS & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorū, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere uno, pluribus ue uerſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamē cum cōmuniter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſq; generis, & diuerſæ præceptiones. Aliud.n. laus, aut uituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio conficere debet. In iudicijs quid æquū ſit quæritur. In demōſtrationibus, quid honeſtum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, qd honeſtum ſit, & quid utile. Nam cæteri utilitatis modo finem in ſuadendo, & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generū fines, & exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neq; nunc hoc dicimus non eaſdē incidere conſtitutiones. Verūtamen oratio quædā ex ipſo fine, & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad uitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nūc exponendis controuerſijs in iudiciali genere cauſarum,*

& præceptorum uerſabimur. Ex quo pleraq; in cætera quoq; cauſarũ genera ſimili implicita cõtrouerſia nulla cum difficultate transferrentur, poſt aũt ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendã, et ſecum aliquantum numorũ ferẽtem eſt comitatus, cum hoc, ut ferè fit, in uia ſermonem ꝯtulit, ex quo factum eſt, ut illud iter familiarius facere uellent. Quare, cũ in quandã tabernã diuertiſſent, ſimul cœnare, & in eodẽ loco ſomnum capere uoluerunt. Cœnati diſcubuerũt ibidẽ, caupo aũt (nam ita dicitur poſt inuentũ, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cũ illum alterum uidelicet, qui numos haberet, aiaduertiſſet, noctu poſtq̃ illos arctius, ut fit, iam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorũ, qui ſine numis erat, gladium propè appoſitũ è uagina eduxit, et illum alterum occidit, numos abſtulit, gladium cruẽtum in uaginã recõdidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille aũt, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucẽ ſurrexit, comitem illũ ſuũ inclamauit ſemel, & ſæpius. Illũ ſomno impeditum non rñdere exiſtimauit ipſe gladiũ, & cætera, q̃ ſecum attulerat, ſuſtulit ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt clamat hominẽ eſſe occiſum, & cum quibuſdã diuerſoribus illum, qui ante exierat, cõſequitur, in itinere hominẽ cõꝑhendit, gladium eius è uagina educit, ṙepit cruẽtum, hõ in urbẽ ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intẽtio ẽ criminis, occidiſti, depulſio, nõ occidi. Ex qbus ꝯſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, occiderit ne. Nunc exponemus locos, quorũ pars aliqua

in omnem coniecturalem incidit controuerſiā. Hoc autem, & in horum locorum expoſitione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam cōuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex oībus litteris ſcribitur, ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua cōueniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipō, coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in rōcinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita uidetur affectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conſilio, & cura nō potuerit, & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, q̄ cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem eſt diligens, & conſiderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendū, aut non faciēdum certa de cauſa uitaſſe, aut ſecutus eſſe animus uidetur, ut ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici ulciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq;, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi ue cōmodi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandi ue incōmodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incident, in qbus aut incōmodum aliquod maioris uitandi incommodi cauſa, aut maioris adipiſcendi commodi ſuſcipitur, aut commodum aliquod maioris adipiſcendi cōmodi, aut maioris uitandi incōmodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis, nam nihil factum eſſe cuiq̄ probatur, niſi aliquid quare factum ſit,

oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, illum impetum, & quandã cõmotionẽ animi affectionemq; uerbis, et ſententijs amplificare debebit, & oſtendere q̃ta uis amoris ſit, q̃ta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cã earum, qua impulſum aliquẽ id fecíſſe dicet. Hic & exemplorũ commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid cõmiſerint, & ſimilitudinum collatione, & ipſius animi affectiõis explicatione curandũ eſt, ut non mirũ uideatur, ſiquod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cum aũt non impulſione uerum ratiocinatione aliquẽ commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſit ſecutus, aut qd incõmodi fugerit, demõſtrabit, & id augebit quãmaxime poterit, ut quoad fieri poſſit, idonea q̃maxime cauſa ad peccandũ hortata uideatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & oino quicqd erit quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit, & hoc eñ magnopere conſiderare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet fuerit. Nihil.n.refert nõ fuiſſe, aut non eſſe aliquid cõmodi, aut incõmodi, ſi oſtẽdi põt ei uiſum eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit hoĩes, cũ aut res aliuſmodi eſt, ac putatur, aut non is euentus eſt, quẽ arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malũ putant, aut cõtra quod malũ eſt, bonum, aut quod nec malũ eſt, nec bonũ, malum aut bonũ, aut qd malum, aut bonũ eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſiquis negabit ullam eſſe pecuniam fratris, aut amici uita, aut deniq;

officio ſuo antiquiorem, aut ſuauiorem, non erit hoc ac-cuſatori negandum. Nam in eum culpa, & ſummum odium transferretur qui id, quod tam uere, & pie dice-tur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi nõ eſſe ita uiſum, quod ſumi oportet ex ijs, quæ ad perſonam perti nent, de quo poſt dicendum eſt. Euentus autem tum fal lit, cum aliter accidit, atq; ij, qui arguũtur, arbitrati eſſe dicuntur, ut ſiquis dicatur alium occidiſſe, ac uoluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpitione, aut demonſtratio ne falſa deceptus ſit, aut eũ necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres, quod eius teſtamẽto ſe hæredem arbitratus ſit. Non enim ex euentu cogitationem ſpectari oportere, ſed qua cogitatione, & ſpe ad meleficium profectus ſit, con ſiderare, & quo animo quid quiſq; faciat, non quo caſu utatur ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demõſtrare poterit alij nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneã nemini. Sin fuiſſe alijs quoq; cauſa faciendi uidebitur, aut poteſtas alijs defuiſſe demonſtranda eſt, aut facul-tas, aut uoluntas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut nõ affuiſ-ſe, aut conficere aliqnid non potuiſſe dicetur. Facultas, ſi ratio, adiutores, adiumenta, & cætera, quæ ad rẽ per tinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à talibus factis uacuus, & integer eſſe dice-tur. Poſtremo, quas ad defenſionem rationes reo dabi-mus, ijs accuſator ad alios ex culpa eximẽdos abutetur. Verum id breui faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda, ut ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterũ ui-deatur, atq; accuſatori quidem hæc fere ſunt in cauſa fa-

cienda, & conſideranda. Defenſor aũt ex contrario.
*Primum impulſionem, aut nullã fuiſſe dicet, aut ſi fuiſ-
ſe concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe
demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta na-
ſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum quæ uis,
& natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid re-
us commiſiſſe dicetur, in quo & exempla, & ſimilitu-
dines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius
affectionis quamleuiſſime quietiſſimam ad partem ex-
plicanda, ut & res ipſa à facto crudeli, & turbulento
ad quoddã mitius, & tranquillius traducatur, & ora
tio tamẽ ad animũ eius, qui audiet, & ad animi quen
dam intimum ſenſum accommodetur.* Ratiocinationis
*autem ſuſpitiones infirmabit, ſi aut commodum nullum
fuiſſe, aut paruum, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi
magis, q̈ alijs, aut incommodum ſibi maius, q̈ commo-
dum dicet, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod
expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommo
do, quod acciderit, aut cũ illo periculo, quod ſubeatur,
comparanda, qui omnes loci ſimiliter incommodi quoq;
uitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eũ id eſſe
ſecutum, quod ei uiſum ſit commodum, aut id fugiſſe,
quod putarit eſſe incommodum, quanquam in falſa fue
rit opinione, demonſtrandum erit defenſori, neminem
tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit ueritatem igno-
rare. Quod ſi id ꝯcedatur, illud nõ conceſſum iri, nec du
bitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet, ſed id, quod
falſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo, quod ue-
rum pro uero probaſſe. Quod ſi dubitauerit, ſumme fu-
iſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in ꝑiculum ſe*

committere. Quemadmodum autem accuſator, cũ ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis utetur, ſic ijs locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, cum in alios ab ſe crimen uolet transferre. EX *perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus, nam & de nomine nonnunquam aliqd ſuſpicionis naſcitur.* Nomen *autem cum dicimus, cognomen quoq;, & agnomen intelligatur oportet.* De *hominis enim certo, & proprio uocabulo agitur, ut ſi dicamus iccirco aliquem* Caldum *uocari, quod temerario, & repentino conſilio ſit, aut ſi ea de re hominibus græcos imperitis uerba dediſſe, quod* Clodius, *aut* Cæcilius, *aut* Mutius *uocarentur.* Et *de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis, omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, q̃bus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt.* Et *ex uictu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à q̃bus educatus, & eruditus ſit, quæritur, & quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domeſtico uiuat.* Et *ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus, an liber, pecunioſus, an pauper, nobilis, an ignobilis, felix an infelix, priuatus, an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur, aut deniq; aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur.* Habitus *autem, quoniam in aliqua pfectã, & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quò in genere eſt uirtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita*

docebit,

docebit, ecqd hic quoq; locus ſuſpicionis oſtendat. Nã affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturã, ut amor, iracundia, moleſtia, propterea qđ & ipſorum uis intelligitur, & quæ res harum aliquã rem conſequantur, faciles cognitu ſunt. Studium autem, quoniam eſt aſſidua, & uehemens ad aliquam rẽ applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam conſilium eſt aliquid faciendi, non faciendiue excogitata rõ. Item facta & caſus, & oratiões, quæ ſunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum eſt) in tria tempora diſtributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam ſuſpiciõis. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis accuſatoris erit improbatione hominis uti. Nã cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, ut à tali culpa nõ uideatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cũ cã quare peccauerit, non interceſſerit, ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex ante factis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſiquo in pari ante peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſiquam in ſimilem ante ſuſpicionem uenerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, ut ſiquis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factum

auarum. Item in omni cauſa naturam, aut uictum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere, atq; ex diſpari quoq; genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas nõ erit, improbare animũ aduerſarij oportebit, ut ſi auaritia inductum argutas feciſſe, & auarum eum, quem accuſes, demonſtrare nõ poſſis, alijs affinẽ eſſe uitijs doceas, & ex ea re non eſſe mirandũ, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eũ deliquiſſe. Quantũ.n. de honeſtate, et auctoritate eius, qui arguitur, detractũ eſt, tm̃ de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus añ admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celaſſe, nũc manifeſto teneri. Quare nõ oportere hãc rem ex ſuperiori uita ſpectari, ſed ſuperiorẽ uitam ex hac re improbari, & aut ptãtẽ ante peccãdi non fuiſſe, aut cãm, aut ſi hæc dici nõ poterũt, dicendum erit illud extremũ nõ eſſe mirum, ſi nũc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt eũ, qui uelit peccare, aliqñ primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, et cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationẽ ſtatim ↄfirmare oportebit. Defenſor aũt primũ, ſi poterit, debebit uitam eius, qui inſimulabitur, q̃honeſtiſſimã demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota, et cõia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios, etiam quæ magis rara, et eximia ſunt, ſi ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum neceſſe nõ eſſet,

officij cauſa, aut in rempu. aut in parentes, aut in ali/quos eorum, qui mō expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Dein/de nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditū ab officio receſſiſſe, quod eo cōfirmatius erit, ſi cum poteſtas impu ne aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, uolūtas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc aūt ipſum ge/nus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, in teger ante a fuiſſe demonſtrabitur, ut ſi cū auaritiæ cau/ſa feciſſe arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupi/dus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate indu cetur indignatio iuncta cōqueſtioni, per quā miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cū animus omni in uita fuerit à uitijs remotiſſimus, eam cām puta re, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, ca/ſtiſſimum quoq; hominem ad peccandū potuiſſe impel lere, aut iniquum eſſe, et optimo cuiq; pernicioſiſſimū, non uitam honeſte actam tali in tempore q̄plurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex ante acta uita, quæ neq; ad tp̄s fingi, neq; ullo modo immutari poſſit, facere iudiciūm. Sin autem in ante acta uita aliquæ turpitudines erūt, aut falsò ue niſſe in eam exiſtimationem dicentur, aut ex aliquorū inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut ipru dentiæ, neceſſitudini, aut pſuaſiōi, adoleſcentiæ, aut ali cui nō malitioſæ animi affectioni attribuētur, aut diſſi/mili in genere uitiorū, ut animus non oīnò integer, ſed à tali culpa remotus eſſe uideatur. Ac ſi nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius, et moribus q̄ri, ſed de eo crimine, quo de arguatur, q̄re ante factis omiſſis, illūd qđ inſtet,

agi oportere. EX FACTO *autem ipſo ſuſpiciões ducẽtur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atq; hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim cõiter ex perſonis, atq; ex negotio proficiſcentur.* Ex *negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotijs attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus.* Ex *ijs igitur in hanc conſtitutionem conuenire uidentur genera eorũ omnia, partes generum pleræq;.* Videre *igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita uideatur, qd in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit, deinde ipſius eſt negotijs geſtio pertractanda.* Nam *hoc genus earũ rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum.* Hoc *ergo in genere ſpectabitur locus, tẽpus, occaſio, facultas, quorum uniuſcuiuſq; uis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadẽ iterũ dixiſſe uideamur, breuiter demõſtrabimus, qd quaq; in parte conſiderari oporteat.* In *loco igitur opportunitas, in tpe longinquitas, in occaſiõe cõmoditas ad faciendum idonea, in facultate copia, et poteſtas earum rerũ, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus oĩno confici non põt, conſideranda eſt.* Deinde *uidendũ eſt, quid adiunctum ſit negotio, hoc eſt, qd maius, quid minus, qd æque magnum ſit, qd ſimile, ex qbus coniectura quædam ducitur, ſi quemadmodũ res maiores, minores, æque magnæ, ſimilesq; agi ſoleãt, diligenter conſiderabitur. Quo in genere euentus quoque*

uidendus erit, hoc eſt qd ex una quaq; re ſoleat euenire ꝯſiderãdum eſt, ut metus, lætitia, titubatio. Quarta aũt pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quærũtur ea, quæ geſtum negotiũ confeſtim, aut ex interuallo ꝯſequuntur, in qua uidebimus ecquæ ꝯſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut uſus, aut exercitatio hoĩum, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nonnunq̃ elicitur aliquid ſuſpicionis. Sunt aũt aliquæ ſuſpiciões, quæ cõiter, & ex negotioꝝ, & ex perſonarũ attributiõibus ſumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, ꝯſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere poſſunt, & cũ facti ſuſpicione iunguntur. Maxime.n.quæri oportet in hac conſtitutione. Primum potuerit ne aliquid fieri, deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deĩde utrũ id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem cælandi haberet. Deinde neceſſitudo, in qua num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quoꝝ pars ad ꝯſiliũ pertinet, qd̃ pſonis attributum eſt, ut in ea cã, quam expoſuimus. Ante rẽ erit, quod in itinere ſe tam familiariter applicauerit, qd ſermonis cãm quæſiuerit, quod ſimul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quod ſolus exierit quod illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quod cruentũ gladium habuerit, horũ pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim utrũ uideatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, ut non ueriſimile ſit quẽquã tam temere ad ma-

leficium acceſſiſſe. In quo quæritur num quo alio modo cōmodius potuerit fieri, uel à fortuna adminiſtrari. Nā ſæpe, ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi nō uidetur, hoc mō. Si diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, q̄ negotijs, et illa, quæ pſonis ſunt attributa. Hic neq; facile eſt, neq; neceſſariū diſtinguere, ut in ſupioribus partibus, quo pacto qdq; accuſatorem, et quo defenſorem tractare oportet. Non neceſſarium, propterea quod cā poſita, quid in quāq; conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea, quæ pcepta ſunt, cōparationis modo quandam in cōmune mediocrē intelligentiam conferent. Nō facile aūt, quod & infinitū eſt tot de rebus utrāq; in partem ſingillatim de unaquaq; explicare, & alias aliter hæc in utranq; partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſiderare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negotij & ſuā, & aduerſarij narrationem ſæpe, & diligenter pertractabit, & qd quæq; pars ſuſpicionis habebit, eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidque factum ſit, Cur hoc mō potius, quàm illo, cur ab hoc potius, q̄ ab illo, cur nullo adiutore, aut cur hoc, cur nemo ſit cōſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit, cur hoc ante factū ſit, cur hoc ante factum non ſit, cur hoc in ipſo negotio, cur hoc poſt negotium, aut quid factum de induſtria, aut quid rem ipſam conſecutum ſit. Conſtet ne oratio, aut cum re, aut ipſa ſecum, hoc huius ne rei ſit ſignum, an illius, an huius, & illius, & utrius potius, quid factum ſit, quod nō oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum ani

nius hac intentione omnes totius negotij partes conſiderabit, tum illi ipſi in mediũ cõſeruati loci procedent, de quibus ante dictum eſt, & cum ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur, quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere uerſabitur. Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia uterque ſimili uia præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpitiones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus ſuſpitionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijſdem ex locis coniectura ſumenda eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & ueritas ex ijſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdem generis, aut in pleraſq; cauſas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos cõmunes nominamus. Nam locus communis, aut certe rei quandam continet amplificationem, ut ſiquis hoc uelit oſtendere, eum, qui parentẽ necarit, maximo ſupplicio eſſe dignũ, quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt utendum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles ratiões argu

mentandi, ut ſuſpitionibus credi oportere, & contra, ſuſpitionibus credi non oportere. Ac pars locorum cõmunium, aut per indignationem, aut per conqueſtionẽ inducitur, de quibus ante dictum eſt, pars per aliquã probabilem utraq; ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio, atque illuſtratur maxime raro inducendis locis cõmunibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus. & argumentis ꝯfirmatis. Nam & tum conceditur cõe quiddam dicere, cum diligenter aliquis prius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris aius, aut renouatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus iam dictis, exuſcitatur. Omnia.n. ornamenta elocutionis, in qbus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, et oĩa, quæ in inuentione uerborum, & ſententiarum aliquid habent dignitatis, in cõmunes locos conferũtur. Quare, non ut cauſarum, ſic oratorum quoq; multoꝝ cõmunes loci ſunt, nam niſi ab ijs, qui multa exercitatiõe magnam ſibi & uerborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. Suſpitionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & non oportere. Quæſtionibus credi oportere, et nõ oportere. Vitam ante actam ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem. Maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem

& ſiqui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias partes diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, et alter per quem negat maloꝝ miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci cõmunes ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus cæteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractãtur, hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiã ſententiis excellentibus. In illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, uerũ eſſe uideatur, in his tametſi hoc quoq; uideri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

DE DIFFINITIVA CONSTITVtione.

CVM eſt nominis controuerſia, quia uis uocabuli definienda uerbis eſt, cõſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cã. C. Flaminius is, qui conſul rempub. male geſſit bello punico ſecundo, cũ tribunus plebis eſſet, inuito ſenatu, & oĩno contra uoluntatem omnium optimatum per ſeditionẽ ad populum legem agrariã ferebat. Hũc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accerſitur maieſtatis. Intentio eſt, maieſtatem minuiſti, quod tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulſio eſt, non minui maieſtatem. Quæſtio eſt, maieſtatẽ ne minuerit. Ratio, in filium.n. quam habebam ptãtem, ea uſus ſum. Rationis infirmatio. At.n. qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadam, tribunitiam ptãtem, hoc

eſt populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatem.

Iudicatio eſt, minuat ne is maieſtatem, qui in tribunitiam ptãtem patria ptãte utatur. Ad hãc iudicationem argumentatiões oẽs afferri oportebit. Ac, neqs forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere ꝯſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolã ſumimus, in qua præcepta nobis dãda ſunt. Omnibus aũt partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa ſi diligẽter attendet, oẽs uidebit conſtitutiones, & eaꝝ partes, & controuerſias, ſiquæ forte in eas incident, nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de ui quæritur breuis, & aperta, et ex hominũ opinione definitio, hoc mõ. Maieſtatem minuere eſt de dignitate, aut amplitudine, aut ptãte populi, aut eoꝝ, quibus populus ptãtem dedit, aliqd derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum pluribus uerbis eſt, & rõnibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, oſtendẽdum. Poſtea ad id, quod definieris, factum eius, qui accuſabitur, adiungere oportebit, & ex eo, qđ oſtẽderis eſſe, uerbi cauſa, maieſtatẽ minuere, docere aduerſarium maieſtatem minuiſſe, & hunc locum totum cõi loco ꝯfirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut oĩno culpa cũ indignatione augeatur, poſt erit infirmanda aduerſarioꝝ deſcriptio. Ea aũt infirmabitur, ſi falſa demõſtrabitur, hoc ex opinione hoĩum ſumetur, cũ quemadmodum, & qbus in rebus hoies in ꝯſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo uerbo uti ſoleant, ꝯſiderabitur, item infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtẽdetur eius deſcriptionis approbatio, et ſi, q̃ incõmoda ꝯſecutura ſint, eo ꝯceſſo, oſtendetur. Id aũt

ex honeſtatis, & utilitatis partibus ſumetur, de q̃bus in deliberationis p̃ceptis exponemus. Et ſi, cum definitione noſtra aduerſarioꝝ definitionem ↄferemus, & noſtrã ueram, honeſtã, utilem eſſe demonſtrabimus, illoꝝ contrã. Quæremus aũt res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiendæ, ut ſi q̃ratur, fur ſit, an ſacrilegus, q uaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit utendũ pluribus definitionibus. Deinde ſimili rõne cã tractanda. Locus aũt cõis in eius malitiam, qui nõ modo rerum, uerũ etiam uerboꝝ ptãtem ſibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, & id, quod fecerit, quo uelit noie appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere eſt, aliq̃d de repu. cum ptãtem non habeas, adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt, ſimilibus & exẽplis, & rõnibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus cõis, per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur, & cætera poſt eadem præter cõmunem locum inducentur. Locus aũt cõis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, uerũ etiam uerba cõmutare conari. Nam illi quidem cõmunes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cã ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cãæ genere ducuntur. Quare nõ in oẽm cãm, ſed in

omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem *in coniecturali conſtitutione fecimus.* Inductione *autem eorū, cum cauſa poſtulabit, utemur.*

DE TRANSLATIVA CONSITV*tione.*

CVM AVTEM *actio tranſlationis, aut cōmutationis indigere uidetur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tpe oportet, conſtitutio tranſlatiua appellatur.* Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus, ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, ut rarius incidant tranſlationes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiōes, et ita ius ciuile habemus conſtitutum, ut à cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uerſantur. Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorū conſtituitur. In ipſis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, ſi quando incidunt, eiuſmodi ſunt, ut per ſe minus habeant firmitudinis, confirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione, ut in quodam iudicio, cum uenefici cuiuſdam nomen eſſet delatum, &, quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet extra ordinem, eſſet acceptum, cū in accuſatione alia quædā crimina teſtibus, & argumētis confirmarētur, parricidij autē ſolum mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet ut diu conſiſtat, cū de nece pa-

rentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiũtur, id autem ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniã & id cauſæ ſub ſcriptum, et ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptũ. Ea igitur pœna ſi affici reum nõ oporteat, dãnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſa rio conſequatur. Hic *defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſa tionem.* Verũtamen *cæteris quoq; criminibus defenden dis coniecturali cõſtitutione tranſlationem confirmabit.* Exemplum *aũt tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi.* Cum *ad uim faciendam quidã armati ue niſſent, armati contra præſtò fuerunt, & cuidam equiti* Ro. *quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præci- dit.* Agit *is, cui manus præciſa eſt, iniuriarũ.* Poſtulat *is, qui cum agitur, à prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat.* Hic *is, qui agit iudi- cium purum poſtulat.* Ille, *qui cum agitur, exceptionẽ addi ait oportere.* Quæſtio *eſt, excipiendum ſit, an nõ?* Ratio. Non *enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudiciũ fieri.* Infirmatio *rõnis, eiuſmodi ſunt iniuriæ, ut de his indi- gnum ſit non primo quoq; tempore iudicari.* Iudicatio. Atrocitas *iniuriarum ſatis ne cauſæ ſit.* Quare *dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciũ comparatum ſit, præiudicetur, atq; exemplum quidem hoc eſt.* In *omni aũt cauſa ab utroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, et quo tẽpore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re cõueniat.* Id *ex par tibus iuris, de quibus poſt dicẽdum eſt, ſumi oportebit,*

& ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & uidere utrum malitia quid alind agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi nō poſſit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta, an recte ſine ulla re eiuſmodi res agatur. Locus aūt cōis *contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione aūt omniū fore perturbationem, ſi non ita res agatur, et in iudicium ueniat, quo pacto oporteat. Hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, qui cū nō oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore, atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omniū pertinere.* Tres igitur *eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hūc modum tractabuntur.* Nunc *generalem conſtitutionem, & partes eius conſideremus.*

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVM ET *facto, & facti noīe conceſſo, neq; ulla actionis illata controuerſia, uis, & natura, & genus negotij ipſius quæritur, conſtitutionē generalē appellamus.* Huius *primas eſſe partes duas nobis uideri diximus, negotialem, & iuridicialē.* Negotialis *eſt, quæ in ipſo negotio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam.* Ea *eſt eiuſmodi.* Quidam *pupillum hæredem fecit, pupillus autem ante mortuus eſt, q̄ in ſuam tutelam ueniret.* De *hæreditate ea, quæ pupillo uenit inter eos, qui patris pupilli hæredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt, poſſeſſio hæredum ſecundorum eſt.* Intentio *eſt agnatorum, no-*

ſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus teſtatus non eſt. Depulſio eſt, *immo noſtra, qui hæredes ſecundi teſtamento patris ſumus.* Quæſtio eſt, *utrorum ſit.* Ratio eſt, *pater enim & ſibi, & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt.* Infirmatio eſt rationis, *immo pater ſibi ſcripſit, & ſecundum hæredem non filio, ſed ſibi iuſſit eſſe. Quare præterquam quod ipſius fuit in teſtamento, ullius ueſtrum eſſe non poteſt.* Iudicatio, *poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari. an hæredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli hæredes ſint.* Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut uſquequaq; dicatur hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione, quod fit, cum id, quod factum eſt, aut qđ defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile uideri poteſt, ut in hac ipſa cauſa, ſupponatur enim ab hæredibus hæc ratio. *Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis hæredes eē non poſſunt, nec unquam factum eſt, ut eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege hæres eſſet.* Infirmatio autem hæc erit, *non eſt una pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres nō illo in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſiqd pupillo accidiſſet, & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimū ualebat, q̄ iā mortuo pupillo ſuis hæredibus concedebat.* Iudicatio eſt, *una ne pecunia fuerit, ac ſi hac erūt uſi infirmatione, poſſe plures eē unius hæredes pecūiæ diſſimilibus de cauſis, de eo ipſo iudicatio naſcitur, poſſint ne eiuſdē pecūiæ plures diſſimilibus*

generibus eſſe hæredes. Ergo *una in conſtitutione intel/lectum eſt, q̄uo & rationes, & rōnum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant.* Nunc *huius ge/neris præcepta uideamus.* Vtriſq;, *aut ēt oībus ſi plures ambigent, ius ex qbus rebus conſtet, eſt ɔſiderādū.* Ini/*tium ergo eius ab natura ductum uidetur. Quædā aūt ex utilitatis rōne, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem ueniſſe. Poſt aūt approbata quædā aut à conſuetudine, aut uero utilia uiſa, legibus eſſe firma/ta.* Ac *natura quidem ius eſt, quod nobis nō opinio, ſed quædam innata uis afferat, ut religionem, pietatē, gra tiam, uindicationem, obſeruantiam, ueritatem.* Religio *nem, eam, quæ in metu, & cærimonia deoꝶ ſit, appel/lant.* Pietatem, *quæ erga patriam, aut parentes, aut ali os ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat.* Gratiam, *quæ in memoria, & remuneratione, officio/rum, & honoꝶ, & amicitiarum obſeruantiam teneat.* Vindicationem *per quam uim, & contumeliam defen dendo, aut ulciſcendo propulſamus à nobis, & à no/ſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quā peccata pu nimus.* Obſeruantiā, *per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus.* Veritatem, *per quā damus operā, nequid aliter, q̄ ɔfirmauerimus, fiat aut factum, aut futurū ſit.* Ac *naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quod neq; in hoc ciuili iure uerſantur, & à uulgari intelligentia remotiora ſunt, ad ſimilitudi nē uero aliq̄, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inſe rēda.* Cōſuetudinis *aūt ius eſſe putatur id, qđ uolūtate oīumſine lege uetuſtas comprobarit.* In *ea autem iura*

ſunt quædam

ſunt quædam ipſa iam certa propter uetuſtatem. Quo in genere & alia ſunt multa, et eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſueuerunt, quædam autē genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, qđ inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, ut iuri præſtare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorum conſtituta eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris qcquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci uidebitur, quiſq; attendere, atq; elicere ꝑtentando unāquāq; partem iuris debebit. Locorum aūt cōmunium, quoniam (ut ante dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certe continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per cōmunem locū poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant loci præſcribi non poſſunt, in pleriſq; fortaſſe ab auctoritate iuriſconſultorum, & ꝯtra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem in hac, & in omnibus, num quos locos cōmunes, præter eos quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſideremus.

DE IVRIDICIALI.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui, et iniqui natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, q̄ ipſa in ſe, non ut negotialis implicite, & abſcondite, ſed pa-

tentius, & expeditius recti, & non recti quæſtionẽ cõ tinet, ea eſt huiuſmodi. Cũ Thebani Lacedæmonios bel lo ſuperauiſſent, & ferè mos eẽt Grais, cum inter ſe bel lum geſſiſſent, ut ij, qui uiciſſent, trophæũ aliquod in fi nibus ſtatuerent uictoriæ modo in præſentia declarãdæ cã, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneũ ſtatuerunt trophæũ. Accuſantur apud Amphictyonas, ideſt apud cõe Græciæ concilium. Intentio eſt, nõ opor tuit. Depulſio eſt, oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit ne? Ratio eſt, eam .n. ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere uelle/ mus. Infirmatio eſt, attamen æternum inimicitiarũ mo nimentum Graios de Grais ſtatuere non oportet. Iudi/ catio eſt, cum ſummæ uirtutis celebrandæ cã Graij de Grais æternum inimicitiarũ monimẽtum ſtatuerint, re cte ne, an contra fecerint? Hanc ideo rõnem ſubiecimus ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſcere/ tur. Nam ſi eã ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt, non enim iuſte, neq; pie bellum geſſiſtis, in relationẽ crimi/ nis dilaberemur, de qua poſt loquemur. Vtrũq; autem cauſæ genus in hanc cãm incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex ijſdẽ locis ſumẽdæ ſunt, atq; in cãm negotialem, de qua ante dictũ eſt. Locos aũt cõ/ munes & ex cã ipſa, ſiquid inerit indignatiõis, aut cõ queſtionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas ui debitur, poſtulare. Nunc aſſumptiuã partẽ iuridicialis cſideremus. ASSVMptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non põt, aliquo aũt foris ad iuncto argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor,

Comparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Conceſſio. Cōparatio eſt, cū aliquod factum, quod per ſe ipſum nō ſit probandū, ex eo, cuius id cā factum eſt, defenditur. Ea eſt hmōi. Quidam Imperator, cū ab hoſtibus circūſideretur, neq; effugere ullo mō poſſet, depactus eſt cū eis, ut arma, & impedimēta relinqret, milites educeret. Itaq; fecit. Armis, & impedimentis amiſſis, ꝑter ſpem milites cōſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio, qd ſit lædere maieſtatē, ſed nos hūc locū, de quo agimus, ꝯſideremus. Intentio eſt. Nō oportuit arma, & impedimēta relinquere. Depulſio eſt, oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit ne? Rō eſt, milites.n.oēs perijſſent. Infirmatio eſt, aut ꝯiecturalis nō perijſſent, aut altera ꝯiecturalis, non iō feciſti. Ex qbus ſunt iudicatiōes, perijſſent ne? & iō ne fecerit? aut hæc comparatiua, cuius nūc indigemus. At.n. ſatius fuit amittere milites, q̃ arma, & impedimenta hoſtibus ꝯcedere. Ex qua iudicatio naſcitur, cū oēs perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionē ueniſſent, utrū ſatius fuerit amittere milites, an ad hāc ꝯditionē uenire? Hoc cauſæ genus ex his locis tractari ꝯueniet. Oportebit adhibere cæteraꝝ quoq; ꝯſtitutionum rōnem, atq; præcepta, ac maxime cōiecturis faciendis infirmare illud, quod cū eo, qđ crimini dabitur, ij, qui accuſabuntur, cōparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurū fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurū fuiſſe negabitur, aut ſi alia rōne, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & itē contraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin aūt certo nomine maleficij uocabitur

in iudicium, ſicut in hac cã, nam maieſtatis accerſitur, definitiõe, & definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidem plerũq; in hoc genere incidunt, ut coniectura, & definitione utendum ſit. Sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari rõne trãsferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus, quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa aũt comparatio ſeparata à cæteris generibus controuerſiarũ ſic ex ſua ui conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut nõ neceſſarium fuiſſe, aut nõ tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut nõ tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, qđ defenſor comparat, ſeparare. Id aũt faciet, ſi demõſtrabit non ita fieri ſolere, neq; oportere, neq; eſſe rõnem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militũ ea, quæ ſalutis cã comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea cõparare oportebit cum beneficio maleficiũ, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factũ ab defenſore laudatur, aut faciẽdum fuiſſe demõſtratur, cõtendere. Et hoc extenuando maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod uitarit reus, q̃ illud, quod fecerit. Honeſti aũt, & utilis, & neceſſarij uis, & natura in deliberationis p̃ceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illã cõparatiuã iudicationẽ exponere tanquam cãm deliberatiuã, & de ea ex deliberatio-

nis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc indicatio, quam antè expoſuimus. Cum oẽs perituri milites eẽnt, niſi ad hãc pactionẽ ueniſſent, utrũ ſatius fuerit perire milites, an ad hãc pactionẽ uenire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in cõſultationẽ res ueniat, tractari oportebit. Defenſor aũt quibus in locis ab accuſatore aliæ ↄſtitutiones erũt inducta, in ijs ipſe quoq; ex ijſdem ↄſtitutionibus defenſionem cõparabit, cæteros aũt oẽs locos, qui ad ipſam cõparationem ptinebunt, ex cõtrario tractabit. Loci aũt cões erunt accuſatoris, in eũ qui cũ de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tñ aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cũ indignatione proferre. Defenſoris eſt nullum factũ inutile, neq; turpe, neq; itẽ utile, neq; honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tpe qua de cã factum ſit, intelligatur. Qui locus ita cõis eſt, ut bene tractatus in hac cã, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cũ amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitate demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa uerbis ante oculos eorum, q audiunt, ponitur, ut ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. RELATIO *criminis eſt, cum reus id, quod arguitur confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi. Horatius occiſis tribus curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe uictor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem, ſponſi autem nomen appellantem identidem curiatis cum ge-*

mitu, & lamentatione, indigne paſſus uirginẽ occidit, accuſatur, intentio eſt, iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt. Iure *occidi. Quæſtio eſt, iure ne occiderit?* Ratio *eſt.* Illa*.n.hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populũ* R*.uiciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, tñ à fratre indemnatam necari non oportuit, ex qua iudicatio fit.* Cum Horatia *fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris, et populi* R*. uictoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari.* Hoc *in genere cauſæ, primum, ſiquid ex cæteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt.* Poſtea *ſiqua facultas erit, per aliquã conſtitutionẽ illum, in quem crimen transfertur, defendere.* Deinde *leuius eſſe illud, quod in alterũ peccatum reus transferat, q̃ qd ipſe ſuſceperit.* Poſtea *tranſlationis partibus uti, & oſtendere à quo, et per quos, et qũo, et quo tempe, aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit, ac ſimul oſtẽdere non oportuiſſe ante ſupplicium, q̃ iudicium interponere.* Tum *leges quoq;, & iudicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus, & iudicio uindicari.* Deinde *negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudicium fieri noluerit, et id, quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere.* Poſtea *impudentiã demonſtrare eorum, qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint, & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint.* Poſtea *perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, q̃ poteſtatem habeant progreſſuros, ſi ſi-*

mul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, uoluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquã opus fuiſſet iudicio. Si uero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Poſtea demõſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſuppliciũ ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de dãnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſuppliciũ ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde (quẽadmodum in cõparatione præcipiebamus) ut illud, qđ cõparabatur, extenuaretur ab accuſatore q̃maxime, ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cũ huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, ut in cõparatiõe, aſſumptio iudicationis, et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor aũt, quæ per alias ꝯſtitutiones inducentur, ex iȷs locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam aũt relationẽ comprobabit, primũ augendo eius, in quem refert crimen, culpam, & audaciam, et q̃maxime per indignationẽ, ſi res feret iuncta conqueſtione ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitum, q̃ ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem con-

uerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primum ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur nõ fuiſſe tolerãda. Deinde ita perſpicua, ut ne ab ipſo quidem, qui feciſſet in dubium uocaretur. Deinde eiuſmodi, ut in eam is maxime debuerit animaduetere, qui animaduerterit, ut nõ tam rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atq; ab eo uindicari, quomodo, & ab quo ſit uindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic demonſtrãdum eſt, rationibus, & rebus ſimilibus, per multas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, ut de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne utile quidem, qn mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui, cum id, quod arguitur, negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demõſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius autem, qui ſumpſerit audaciam, & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore, in eius, quem ultus ſit, audaciam ſui conqueſtione, rem non ex nomine ipſius negotij, ſed ex conſilio eius, qui fecerit, & cauſa, & tempore cõſiderari oportere, quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tãta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquã rem, quam caram eſſe omni-

bus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit uindicata.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

REMOTIO *criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur.* Id fit bipartito. *Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit:* Rhodij *quoſdam legarũt* Athenas. *Legatis quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt.* Accuſantur. *Intentio eſt.* Proficiſci *oportuit.* Depulſio *eſt.* Non *oportuit. Quæſtio eſt.* Oportuerit *ne.* Ratio *eſt. Sũptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab quæſtore nõ eſt datus.* Infirmatio *eſt.* Vos *tamen id, quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat.* Iudicatio *eſt, cum ijs, qui legati erant, ſumptus debebatur, qui de publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilo minus legationem.* Hoc *in genere primum ſicut in cæteris, ſi quid aut ex coniecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, uideri oportebit.* Deinde *pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; cauſam conuenire poterunt.* Accuſator *autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, ſi poterit.* Sin *minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius, quem ipſe accuſet, culpam pertinere.* Poſtea *dicet, ſuo quenq; officio cõſulere oportere, nec ſi ille peccaſſet, hũc oportuiſſe peccare.* Deinde *ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc accuſare oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſatiõem.* Defenſor *autem cum cætera, ſiqua ex alijs incident cõſtitutionibus per-*

tractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primũ cuius acciderit culpa demonſtrabit. Deinde cum id aliena culpa accidiſſet, oſtendet ſe, aut non potuiſſe, aut nõ debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe, quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis uis implicata, demonſtrabit, quod non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De utroq; diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate, quod minus, quàm conuenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrãdum eſt, quantum uoluntatis, & ſtudij fuerit in ipſo, & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipſi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cætera uita magis hoc fuiſſe conſentaneum, ꝗ̃ quod propter alterius culpã non fecerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, ut in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, & iccirco legatis pecunia data non eſſet. accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, cæteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex conceſſionis partibus quæ conuenient, aſſumere, de quibus poſt nobis dicẽdum erit. Loci autem communes ijdem utriſq; ferè, qui ſupioribus aſſumptiuis incident. Hi tamen certiſſimi. Accuſatoris facti indignatio. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Ipſius autem rei ſit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neq; ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe, nec, ſiquod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi. In

eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoq; dicit, q porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt. Dedi oportet. Depulſio eſt. Non oportet. Quæſtio eſt. Oporteat ne. Ratio eſt. Non enim meum fuit officiũ, nec mea poteſtas, cum & id ætatis & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cũ auctoritate, et ptãte imperator, qui uideret, ut ſatis honeſtum fœdus ſcriberetur. Infirmatio eſt. At tamen, quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt. Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit iuſſu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne ſit hoſtibus, nec ne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quod in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ uoluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus. Nam earum quædam maior uis eſt, quod paulo poſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum, nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem, nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. Atq; in hoc genere hoc accidit noui, quod accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſiquis eum accuſet, qui, cum prætor eſſet in expeditionem ad arma populum uocarit, cum conſules adeſſent. Nam ut in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factum dimouebat, ſic in hoc ab eius officio, ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe

accuſator factum remouendo, hac ipſa ratione cõfirmat accuſationem.In hac ab utroq; ex omnibus partibus honeſtatis, & omnibus utilitatis partibus exẽplis, ſignis, ratiocinando quid cuiuſq; officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit, & fuerit ne ei, quo de agitur, id iuris officij ptãtis attributũ, nec ne. Locos aũt cões ex ipſa re, ſi qd indignationis, ac ꝯqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

DE CONCESSIONE.

CONCESSIO *eſt, per quam non factum ipſum probatur ab reo, ſed ut ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius, qui accuſatur, non factum ipſum, ſed uoluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur negat. Vt apud quoſdam lex erat, ne quis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, uouerunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe uitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis cũ exiſſent, uitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt. Vitulum immolaſtis ei deo, cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt. Tamen quoniam feciſti, quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt. Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ uis uo-*

luntati obſtitiſſe, ut in hac. Cũ Lacedæmonijs lex eſſet, ut hoſtias, niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet, hoſtias is, qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in urbem ex agro cœpit agere, tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas *is, qui propter* Lacedæmonem *fluit, ita magnus, & uehemens factus eſt, ut eò traduci uictimæ nullo modo poſſent.* Redẽptor *ſuæ uoluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in littore, ut qui trans flumen eſſent, uidere poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt.* Intentio *eſt.* Hoſtiæ, *quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerunt.* Depulſio *eſt conceſſio.* Ratio. Flumen *enim ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt.* Infirmatio *eſt, tamen quoniam quod lex iubet, factum non eſt, ſupplicio dignus es.* Iudicatio *eſt.* Cum *in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicio ne dignus ſit?* Neceſſitudo *autem infertur, cum ui quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo.* Lex *eſt apud* Rhodios, *ut ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur, cum magna in alto tempeſtas eſſet, uis uentorum inuitis nautis* Rhodiorum *in portũ nauim coegit.* Quæſtor *nauim populi uocat.* Nauis *dominus negat publicari oportere.* Intẽtio *eſt.* Roſtrata *nauis in portu deprehẽſa eſt.* Depulſio *eſt ꝯceſſio.* Ratio. Vi, *& neceſſario ſumus in portum coacti.* Infirmatio *eſt.* Nauim *ex lege tñ populi eſſe oportet.* Iudicatio *eſt.* Cũ *roſtratam nauim in portu dep̃henſam lex publicarit, cumq́; hæc nauis inui*

tis nautis ui tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteat
ne eam publicari? Horum trium generum iccirco unũ
in locum cõtulimus exempla, quod ſimilis in ea præce
ptio argumẽtorũ traditur. Nam in his oĩbus primum,
ſiqd res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore
induci oportebit, ut id, quod uoluntate factum negabi/
tur, ꝯſulto factum ſuſpicione aliqua demõſtretur. Dein/
de iducere definitionẽ neceſſitudinis, aut caſus, aut im/
prudentiæ, & exempla ad eã definitionem adiungere,
in quibus imprudẽtia fuiſſe uideatur, aut caſus, aut ne/
ceſſitudo, & ab his id, qd reus inferat, ſeparare, id eſt
oſtendere diſſimile, quod leuius, facilius, non ignorabi/
le, non fortuitum, nõ neceſſarium fuerit. Poſtea demon/
ſtrare potuiſſe euitari, & hac rõne prouideri potuiſſe,
ſi hoc, aut illud feciſſet, aut niſi feciſſet, præcaueri, et de
finitionibus oſtendere nõ hanc imprudentiam, aut ca/
ſum, aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fa
tuitatem noĩari oportere. Ac ſiqua neceſſitudo turpitu/
dinem uidebitur habere, oportebit per locorũ cõmuniũ
implicationem redarguentem demonſtrare, qd uis per
peti, mori denique ſatius fuiſſe, q̃ eiuſmodi neceſſitudini
obtemperare. Atq; tum ex ijs locis, de quibus in nego/
ciali parte dictum eſt, iuris, & æquitatis naturã oporte
bit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc
ipſum ab rebus oĩbus ſeparatim ꝯſiderare. Atq; hoc in
loco, ſi facultas erit, exẽplis uti oportebit, qbus in ſimili
excuſatione non ſit ignotum, & contentione, magis illis
ignoſcendum fuiſſe, & ex deliberationis partibus tur/
pe, aut inutile eſſe concedi eam rem, quæ ab aduerſario
cõmiſſa ſit, permagnum eſſe, & magno futurum detri

mento,ſi ea res ab ijs,qui poteſtatem habent iudicandi, neglecta ſit.Defenſor aũt ↄuerſis oibus his partibus poterit uti.Mxime aũt in uoluntate defendenda cõmorabitur,& in ea re adaugenda,quæ uoluntati fuerit impedimento,& ſe pluſquam fecerit facere non potuiſſe, & in oibus rebus uoluntatem ſpectari oportere,& ſi conuinci nõ poſſe,quod non abſit à culpa,& ex ſuo nomine cõem hominum infirmitatem poſſe damnari.Deinde nihil indignius eſſe,q̃ eum,qui culpa careat,ſupplicio non carere.Loci autem cões accuſatoris unus in ↄfeſſione,& alter quanta poteſtas peccandi relinquatur,ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto,ſed de facti cã quæratur.Defenſoris aũt conqueſtio calamitatis eius,q̃ non culpa,ſed ui maiore quadã acciderit, & de fortunæ poteſtate,& hoium infirmitate,& uti ſuũ animũ, non euentum ↄſiderent.In quibus omnibus ↄqueſtionẽ ſuarum erumnarũ, & crudelitatis aduerſarioꝝ indignationem ineſſe oportebit.Ac neminẽ mirari ↄueniet ſi aut in ijs,aut in alijs exẽplis ſcripti quoq; ↄtrouerſiã adiunctã uidebit.Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicẽdum,propterea quod quædam genera cauſaꝝ ſimpliciter,& ex ſua ui conſiderantur, quædam aũt ſibi aliud quoq; aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare oibus cognitis,nõ erit difficile,in unamquanq; cãm transferre,quod ex eo quoq; genere ↄueniet, ut in his exẽplis conceſſionis ineſt oibus ſcripti controuerſia ea,quæ ex ſcripto,& ſententia noiatur.Sed quia de conceſſione loquebamur,in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto,& ſententia dicemus,nunc in alteram conceſſionis partem conſideratione intẽdemus.

DEPRECATIO *eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus uix in iudicio probari poteſt, ideo quod conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum uindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, ut licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in remp. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum uidearis non uti deprecatione, uti tamē ad hūc modum. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in uos habuit ſemper tali, ſuo tēpore multorum ſuorum recte factorum cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, tam dignum ueſtra manſuetudine, quam uirtute huius eſſet iudices à uobis hāc rē hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcēdi uoluntatem ducere. Quare hoc genus, quāquam in iudicijs non uerſatur, niſi quadam ex parte, tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquā eſt, & in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoq; p̄cepta ponemus. Nam in ſenatu, & in ↄcilio de Siphace diu deliberatum eſt, et de Q. Numitorio pullo, apud L. Opimium, & eius concilium diu dictum eſt, et magis in hoc quidem ignoſcendi, q̄ cognoſcendi poſtulatio ualuit. Nam ſemper animo bono ſe in populum R. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione uteretur, q̄ ut propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſiqua ſua poterit beneficia, & ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, q̄ hæc, quæ deliquerit, ut plus*

ab eo boni, q̃ mali profectum eſſe uideatur. Deinde, maiorum ſuorum beneficia, ſiqua extabunt, proferre. Deinde oſtendere non odio, neq; crudelitate feciſſe, quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, et cõfirmare, ſe et hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, cõfirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturũ. Deinde ſpem oſtendere aliquo ſe in loco, magno ijs, qui ſibi conceſſerint, uſui futurum. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ uoluntatis, et nobilitatem generis eorum, qui qui ſe ſaluum uelint, & dignitatem oſtendere, & cætera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, et amplitudinẽ ſunt attributa, cum conqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, q̃ ullo ſupplicio dignus eſſe uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſunt, ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atq; ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut q̃minimũ obfuiſſe uideatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis cõmunibus miſericordiam captare oportebit, ex ijs præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius aũt malefacta augebit, nihil imprudẽter, ſed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, et, ſi poterit, oſtẽdet ſemper inimicum fuiſſe, et amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam demonſtrabit, aut poſtea

odium eſſe acre ſuſceptũ, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia, q̃ maleficia, aut cum beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde de quo ut ptãs eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate nõ uti ſummam eſſe ſtultitiam, & cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autẽ cõmunis erit indignatio maleficij, & alter locus eorũ miſereri oportere, qui propter fortunam non propter malitiam in miſerijs ſint. Quoniam igitur in generali cõſtitutione tamdiu propter eius partium multitudinẽ cõmoranur, ne forte uarietate, & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiã nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum uidetur. Iuridicialem cauſam eſſe diceba mus, in qua æqui, & iniqui natura, premij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo, & iniquo quæritur expoſuimus. Nũc reſtat ut de premio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex premij alicuius petitione conſtant. Nam & apud iudices de premio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut concilio aliquod premium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplũ ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exẽplorũ recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoq; ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt. Sed quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum uim, et naturam co-

gnouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intel liget diſſidere. Cæteris autē partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de premijs conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neq; certo duce, neq; eo noie, neq; numero præditos, ut digni eſſent, qui hoſtes Romani P. eſſe dicerentur, quod tamen excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redijt, triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, ut et in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationū ſupponendis ad iudicationem peruenire, propterea quod niſi alia quoq; incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, et in quæſtione ipſa continebitur, In deprecatione, huiuſmodi. Oporteat ne pœna affici. In hac, huiuſmodi. Oporteat ne premium dari. Nunc ad premij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur premij quattuor eſt in partes diſtributa. In beneficia, in hominem, in premij genus, in facultates. Beneficia ex ſua ui, ex tempore, ex animo eius, qui fecerit, ex caſu conſiderantur. Ex ſua ui quæruntur, hoc modo. Magna, an parua facilia, an difficilia, ſingularia ſint, an uulgaria, uera, an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, ſi tum cum indigeremus, cum cæteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tum cum ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo ſi non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc cōficere poſſet. Ex caſu, ſi non fortuna, ſed induſtria factum uidebitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtiterit. In hominem autem, quibus rationibus uixerit, quid ſumptus

in eam rem, aut laboris inſumpſerit, & ſiquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis premium ſibi poſtulet, num aliquãdo ipſe talem ob cauſam aliquem premio affici negarit oportere, aut nũ iam ſatis pro eo, quod fecerit honos habitus ſit, aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit, aut num huiuſmodi ſit factum, ut niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, nõ quia fecerit, premio, aut num ante tempus premium petat, & ſpem incertam certo uenditet precio, aut num quo ſupplicium aliquod uitet, eo premium poſtulet, uti de ſe praiudicium factum eſſe uideatur. In premij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo, & quanto quaeque res premio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus quaeretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atq; his eius, qui contra aliquem premium poſtulantem dicet, locus erit cõmunis, premia uirtutis, & officij ſancta, et caſta eſſe oportere, neq; ea, aut cum improbis cõmunicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis premio peruulgato, quae.n.rara, & ardua ſint, ea ex premio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, ſi exiſtant, qui apud maiores noſtros ad aegregiã uirtutem tali honore dignati ſunt, nonne de ſua gloria, cũ pari premio tales homines affici uideant, delibari putẽt? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui premium petet, facti ſui amplificatio, & eorum, qui premio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde caeteros à uirtutis ſtudio re-

pulſum iri, ſi ipſe premio non ſit affectus. Facultates aũt conſiderantur, cum aliquod pecuniarium premiũ poſtulatur, in quo utrum copia ne ſit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria conſideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentē eſſe, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedē poſtulet, contra autem de pecunia ratiocinari ſordidũ eſſe, cum de gratia referenda deliberetur, et ſe non precium pro facto, ſe honorem, ita, ut factitatum ſit pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictũ eſt. Nunc de ijs controuerſijs, quæ in ſcripto uerſantur, dicendum uidetur.

De controuerſijs quæ in ſcripto uerſantur.

IN SCRIPTO uerſatur controuerſia, cũ ex ſcriptionis rõne aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto, et ſententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. EX Ambiguo autē naſcitur controuerſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas, plures ue res ſignificat, ad hunc modum. Pater familias, cum filium hæredem faceret, uaſorum argenteorum centum põdo uxori ſuæ ſic legauit. Hæres meus uxori meæ uaſorum argenteorum pondo centum, quæ uolet, dato. Poſt mortem eius uaſa magnifica, & pretioſe cælata petit à filio mater, illē ſe quæ ipſe uellet, debere dicit. Primum ſi fieri poterit, demonſtrãdum eſt, non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes in conſuetudine ſermonis ſic uti ſolent eo uerbo uno, pluribus ue in ea ſententia, in qua is, qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſu-

periore, & inferiore ſcriptura docendum id, quod quæratur, fieri perſpicuũ. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe uerba conſiderentur, oĩa, aut pleraq; ambigua uiſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua nõ oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, ex factis, ex dictis animo, atq; uita eius ſumi oportebit, & eã ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nã facile, quid uerisimile ſit eum uoluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque ijs rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quàm id, quod nos accipimus, quod illius rei neque adminiſtratio, neq; exitus ullus extet, nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe, ut in hac lege. Nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto, ſi habuerit, publica eſto, contra eũ, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta uideatur. Id

fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus, & ſi id, quod ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde *ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur.* Permultum *autē proficiet illud demonſtrare quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri, aut intelligi uoluiſſet, ut in hac cauſa, in qua de uaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ uolet, ſi hæredis uoluntati permitteret.* Eo *enim nō adſcripto nihil ineſſe dubitationis, qn hæres, quæ ipſe uellet, daret.* A*mentiæ igitur fuiſſe, cum hæredi uellet cauere, id adſcribere, quo non adſcripto nihilo minus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis uti oportebit, ſi hoc mō ſcripſiſſet, iſto uerbo uſus non eſſet, nō iſto loco uerbum iſtud collocaſſet.* Nam *ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur.* Deinde *quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, ut, quod eum uoluiſſe in eiuſmodi tēpore ueriſimile ſit, intelligatur.* Poſt *ex deliberationis partibus, qd utilius, & qd honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobādum ſit demonſtrandum, & ex his ſiquid amplificationis dabitur, cōmunibus utrunq; locis uti oportebit.* Ex Scri*pto, & ſententia controuerſia conſiſtit, cum alter uerbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur, alter ad id, quod ſcriptorē ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem.* Scriptoris *autem ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem uelle demonſtrabitur, tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id,*

quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo. Paterfamilias, cum liberorũ nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit. Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresue, is mihi hæres eſto. Deinde, quæ aſſolent. Poſtea, ſi filius ante moritur, q̃ in tutelam ſuam uenerit, tu mihi dicebat ſecũdus hæres eſto. Filius non eſt natus, ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus hæres, ſi filius ante, q̃ in tutelam ſuam ueniat, mortuus ſit. In hoc genere non poteſt hoc dici ad tempus, aut ad euentum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari, propterea quod ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæreditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſentẽtiam inducunt, in quo non ſimplex uoluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat, ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eo, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quod propè muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum cõmunis lex omnium hominem occidere uetaret, tribunum militum ſuum, qui uim ſibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui cum lex quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat, quia ſumptum non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tũ conceſſio per purgationem, & per imprudentiam, ut in uituli immolatione, & per uim, ut in naui roſtrata,

et per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. quare aut ita ſententia inducetur, ut unum quoddam uoluiſſe ſcriptor demonſtretur, aut ſic, ut in eiuſmodi re, et tempore hoc uoluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendet, his locis plerunq; omnibus, maiore autem parte ſemper poterit uti. Primum ſcriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, niſi id, quod ſcriptũ ſit, ſpectare oportere, et hoc eo magis, ſi legitimũ ſcriptũ proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliqd. Poſtea, quod uehementiſſimum eſt, facti, aut intentiõis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex, quem locum multis modis uariare oportebit, tum ipſum ſecum admirantem quidnam contra dici poſſit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat, tum ipſum aduerſarium, quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogando, utrum ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factum eſſe, aut contra contendi neget, utrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil eſſe, quo hominem impudentiorem quiſquam ſe uiſurum arbitretur, In hoc ita cõmorari conueniet, quaſi præterea nihil dicendum ſit, & quaſi contra dici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factum aduerſarij confligendo, atq; interdum acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demonſtrandum eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat, duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptũ ſit obſcure, aut neget aliquid aduerſarius. Cũ & ſcriptum ſit aperte, & aduerſarius oĩa

confiteatur tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco cōfirmato, *tum diluere ea, quæ contra dici poterant oportebit.* Contra autem dicetur, *ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, ut in illa de teſtamento, quam poſuimus controuerſia, aut cauſa aſſumptiua inferetur, quàobrem ſcripto non potuerit, aut nō oportuerit obtemperari.* Si *aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de eius uoluntate nos argumentari, qui ne id facere poſſemus, indiciū nobis reliquerit ſuæ uoluntatis, multa incōmoda cōſequi, ſi inſtituatur, ut à ſcripto recedatur.* Nam *&* eos, *qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos id, quod ſcripſerint, ratum futurum, & eos, qui iudicent, certum quid ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint.* Quod *ſi uoluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe non aduerſarios à uoluntate eius ſtare.* Nam *multo propius accedere ad ſcriptoris uoluntatem eum, qui ex ipſius eam litteris interpretetur, q̃ illum, qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ uoluntatis, quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpitionibus perſcrutetur.* Sin *cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit, primum erit contradicendum, quam abſurdum non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam inuenire.* Deinde *conuerſa omnia eſſe, ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere, affinem eſſe alicuius culpæ eum, qui accuſaretur, cauſam proferre, quæ eum ad peccandū impuliſſet, nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit.* Deinde *hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas partes multæ conue-*

nient argumentationes. Primum nulla in lege ullam cām contra ſcriptum accipi conuenire. Deinde ſi in cæteris legibus conueniat, hanc eſſe hmōi legem, ut in ea non oporteat. Poſtremo ſi in hac quoq; lege oporteat, hanc quidem cām accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neq; ingenium, neque operam, neq; ullam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, quod cogitaret, nec fuiſſe ei graue, nec difficile, eam cauſam excipere, quam aduerſarij proferant, ſi quicquam excipiendum putaſſet, conſueuiſſe eos, qui legem ſcribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, et maxime uidere, ſiqua in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret, et oſtendere cām accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere, ideo quod cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui cōtra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati ſitis, rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neq; quid ſequātur habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant, neq; quo pacto alios improbare poſſint, quod contra legem iudicarint, & cæteros ciues, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſq; conſilio, et ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex communi præſcripto ciui-

tatis unamquãq; rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negotijs. Cur reipu. munere impediãtur, cum ſæpius ſuis rebus, & commodis ſeruire poſſint, cur in certa uerba iurent, cur certo tempore conueniant, certo diſcedant, Nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reipub. det, niſi quæ cauſa ex lege excepta ſit, an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quã ſe reus ꝯtra legẽ feciſſe dicat, exceptionẽ ipſe in lege adſcribat, paſſuri ne ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius, & impudentius eſſe, q̃ ſi adſcribat. Age porrò, quid ſi ipſi uelint iudices adſcribere, paſſurus ne ſit populus? atq; hoc eſſe indignius, quam rem uerbo, & litteris mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignum eſſe, de legẽ aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum, apud populũ hoc, & per populum agi conuenire, quod ſi nunc id agãt, uelle ſe ſcire, qui lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiões uidere, & diſſuadere uelle. Quod ſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſima ſint, legem cuiuſcemodi ſit in præſentia conſeruari à iudicibus, poſt ſi diſpliceat à pupulo corrigi conuenire. Deinde, ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus, neq; iſti, niſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. Nunc cum ſcriptum

ſit, amentiam eſſe eius, qui peccarit potius, q̃ legis ipſius uerba cognoſcere. His, & huiuſmodi rationibus oſtẽditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secũda pars eſt, in qua eſt oſtendẽdum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas uidebitur pertinere, aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare, aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum unaquaq; de re, & ita quod oportuerit exceptum, ut minime conueniat quicquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet maxime neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi conueniat cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur, qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, q̃d ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat, oportet. Nam ſumma impudentia eſt, eum, qui contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare uelit, non æquitatis præſidio id facere conari. Siquidẽ igitur ex hac ipſa q̃piam accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius, & probabilius accuſare uideatur. Nã ſuperior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam ſi nollent, neceſſe eſſet, hæc autem etiam ſi neceſſe non eſſet, ut uellent, contra iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur, non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit, de quibus ante, ut potuimus, diligenter perſcripſimus, de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improbandam transferemus, aut cau-

ſæ, & rationes afferrentur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententia quoq;, & uoluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa, confirmatum eſſe uideatur, aut alijs quoque conſtitutionibus factum coarguetur. Contra ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur, aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit, & quancunq; cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictũ eſt. Atque hoc in loco cum diutius commoratus ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornauerit, tum ex his locis ferè contra aduerſarios dicet, oportere cauſas accipi demonſtrabit, nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri uelit, omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ, ac malitiæ uindicandæ cauſa conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum ſi exiſtat factum hoc probaturum, & idem ipſum, ſi ei tales res accidiſſent, facturum fuiſſe, & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos conſtituiſſe, ut eẽnt non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe, nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi eſſent, idcirco eum quæ perſpicua uideret, non adſcripſiſſe, neque enim uos ſcripti ſui recitatores, ſed uoluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſarijs, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet eorum aliqd; in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo,

certiſſima, tum ne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ per ſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullã rem neque legibus, neque ſcriptura ulla, denique ne in ſermone, qdem quotidiano, atq; imperijs domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi unuſquiſq; uelit uerba ſpectare, & non ad uoluntatem eius, qui uerba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis, & honeſtatis partibus oſtẽdere, ꝗ inutile, aut ꝗ turpe ſit id, quod aduerſarij dicãt fieri oportuiſſe, aut oportere, & id, quod fecerimus, aut poſtulemus, quàm utile, aut quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter litteras, quæ tenues, & obſcuræ notæ ſint uoluntatis, ſed propter earum rerum, quibus deſcriptum eſt utilitatem, et eorum, qui ſcripſerunt ſapientiam, & diligentiã. Poſtea qd ſit lex deſcribere, ut ea uideatur in ſententijs, non in uerbis cõſiſtere, & iudex is uideatur legi obtemperare, q ſententiam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde quàm indignum ſit eodem affici ſupplicio eum, q propter aliquod ſcelus, & audaciam contra legem fecerit, et eũ, q honeſta, aut neceſſaria de cauſa non ab ſententia, ſed ab litteris legis receſſerit, atq; his, & huiuſmodi rõnibus & accipi cãm, & in hac lege accipi, & eã cãm, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quẽadmodũ ei dicebamus, q à ſcripto diceret, hoc fore utiliſſimũ, ſi qd de æqtate ea, quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet, ſic huic, q ꝯtra ſcriptum dicet, plurimũ proderit ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuã cãm conuertere, aut ambigue aliqd ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut uerbi

definitionem inducere, & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad ſuæ cauſæ commodũ traducere, aut ex ſcripto, non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationẽ, de qua poſt dicemus, quacunq; autem in re, quãuis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenditur, etiam cũ æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet, ideo quod ſi id, quo nititur, aduerſariorum cauſa ſubduxerit omnem illam eius uim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem cõmunes *certis ex aſſumptionis partibus in utrãq; partem conuenient.* Præterea *eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe non ex eius qui contra commiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere, contra ſcriptum, leges in cõſilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in uerbis conſiſtere. Quàm indignum ſit æquitatem litteris urgeri, quæ uoluntate eius, qui ſcripſerit, defendatur.* EX Cõtrarijs *autem legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ uidentur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo.* Lex. *Qui tyrannum occiderit olympionicarum premium capito, & quam uolet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito.* Et *altera lex.* Tyranno *occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato.* A*lexandrum, qui apud* Ph*æreos in* Th*eſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui* Th*ebæ nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit.* H*æc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi premij loco depoſcit.* S*unt qui ex lege puerum occidi dicant oportere.* R*es in iudicio eſt.* I*n hoc genere utranq; in partem iidem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo quod uterq; ſuam legẽ confirmare, contrariam infirmare debebit.* P*rimum*

igitur

igitur leges oportet ꝯtendere, conſiderando utra lex ad maiores, hoc eſt ad utiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res ptineat. Ex quo cõficitur, ut ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quot quot erunt cõſeruari nõ poſſint, quia diſcrepent inter ſe, ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex poſterius lata ſit, nã poſtrema quæq; grauiſſima eſt. Deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat, nam id, quod imperatur, neceſſarium, illud, quod permittitur, uoluntarium eſt. Deinde in utra lege, ſi nõ obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna ſtatuatur. Nam maxime conſeruanda eſt ea, q̃ diligẽtiſſima, & ſancta eſt. Deinde utra lex iubeat, utra uetet, nã ſæpe ea, quæ uetat, quaſi exceptione quadã corrigere uidetur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra cõiter in plures, utra in aliquã certam rem ſcripta uideatur, nã quæ in partem aliquam, & quæ in certã quandã rem ſcripta eſt, promptius ad cãm accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrũ ſtatim fieri neceſſe ſit, utrum habeat aliquã morã, & ſuſtentationem. Nã id, quod ſtatim faciẽdum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto uideatur niti. Contraria aũt, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionẽ induci, quo ſanctius, & firmius id uideatur eſſe, quod apertius deſcriptũ ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoq; adiũgere, contrariã legem item ad aliã ſententiam traducere, ut ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem uideatur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra rõne utraq; lex cõſeruari uideatur, & aduerſarioꝶ

ratione, altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem cões, & quos ipſa cauſa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat. EX ratiocinatione naſcitur cõtrouerſia, cum ex eo, quod uſpiam eſt, ad id, quod nuſquam ſcriptum eſt, uenitur. Hoc pacto. LEX. Si furioſus eſt, agnatorũ gentiliũq; in eo pecuniaq; eius ptãs eſto. Et LEX. Paterfamilias uti ſup familia pecuniaq; ſua legauerit, ita ius eſto. Et LEX. Si paterfamilias inteſtato moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorũ, gẽtiliũq; eſto. Quidam iudicatus eſt parentem occidiſſe, & ſtatim, qđ effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt. Os autem obuolutum eſt folliculo, & præligatum. deinde eſt in carcerẽ deductus, ut ibi eẽt tantiſper, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt. Hæredes quos ipſe iubet, ſcribunt, tabulæ obſignãtur. De illo poſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hæreditate controuerſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi ijs, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum eſt ad eiuſmodi rationem, ut quæratur, habuerit'ne teſtamenti faciendi poteſtatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primũ eius ſcripti, quod proferas laudationem, & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quæratur, cum eo, de

quo conſtat collationem eiuſmodi, ut id, de quo quæri- tur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe uideatur. Poſtea admi- rationem percũctatione, qui fieri poſſit, ut qui hoc æquũ eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere? Deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptũ, quod, cum de illa re eſſet ſcriptum, de hac re is, qui ſcri bebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea mul tis in legibus multa eſſe præterita, quæ iccirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de quibus ſcriptũ ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in iuridiciali abſoluta. Contra aũt q dicet, ſimilitu- dinem infirmare debebit, quod faciet, ſi demonſtrabit illud, quod confertur, ab eo, cui confertur, diuerſum eē genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione, ſiquo in numero illud, quod p ſimilitudinem affertur, et quo in loco illud, cuius cã affertur, haberi cõ ueniat, oſtendetur. Deinde qd res cum re differat, demõ ſtrabitur, ut non idẽ uideatur, de utraq; exiſtimari opor tere. Ac ſi ipſe quoq; poterit rõcinationibus uti, iiſdem ra tiocinationibus, de quibus ante dictũ eſt, utetur, ſi nõ po terit, negabit oportere quicquã, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare, periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines ac- cipiantur, nihil eſſe penè, quod non alteri ſimile eſſe ui- deatur, multis diſſimilibus rebus, in unáquanque rem tantum ſingulas eſſe leges, omnia poſſe inter ſe uel ſi- milia, uel diſſimilia demonſtrari. Loci communes à ra- tiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum peruenire, & nemi- nem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet, ut quædam ex qui-

buſdam intelliguntur. Cõtra ratiocinationẽ huiuſcemo-di coniecturam diuinationem eſſe, et ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe oibus de rebus cauere, quibus uelit. DEFI*nitio eſt, cum in ſcripto uerbum aliquod eſt poſitum, cu-ius de ui quæritur, hoc modo. Lex. Qui in aduerſa tem peſtate nauim reliquerint, omnia amittunto, eorũ nauis, & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cũ iam in alto nauigarent, & eorũ alterius nauis, alte-rius onus eſſet, naufragum quendã natantẽ, & manus ad ſe tendentẽ animaduerterunt, miſericordia cõmoti, nauim ad eum applicuerunt, hominẽ ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto, ipſos quoq; tempeſtas uehementius ia-ctare cœpit uſq; adeo, ut dominus nauis, cum idem gu-bernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funicu-lo, quia puppi religatus ſcapham annexam trahebat, nauim quoad poſſet, moderaretur. Ille aũt, cuius mer-ces erant, in gladiũ in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculũ acceſſit, & naui, quod po-tuit, eſt opitulatus. Sedatis aũt fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille aũt, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius facile eſt ex uulnere recreatus. Nauim cũ onere horum triũ ſuam quiſq; eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedũt, & ex nominis ui naſcitur controuerſia. Nam & relin-quere nauem, et remanere in naui, deniq; nauis ipſa qd ſit, definitionibus quæritur, iiſdem autem ex locis omni bus, quibus definitiua conſtitutio tractabitur. Nunc ex-poſitis iis argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarũ genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum ge-nus, & demonſtratiuum argumentandi locos, & præ cepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutiõe om-*

nis ſemper cauſa uerſetur, ſed quia proprij tantum ha/rum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſe parati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nã placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partem quandam honeſtatis. In deliberatiuo autẽ Ari/ſtoteli placet utilitatem, nobis & honeſtatem, & utili/tatem. In demonſtratiuo autem honeſtatem. Quare in quoq; genere cauſæ, quædam argumentationes commu niter, ac ſimiliter tractabuntur, quædam ſeparatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungen/tur, atq; uniuſcuiusq; conſtitutionis exemplum ſuppo/nere non grauaremur, niſi illud uideremus, quemadmo dum res obſcuræ, dicendo fierent apertiores, ſic res aper tas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

DE DELIBERATIONIS PRÆCEPTIS.

RERVM *expetẽdarum tria genera ſunt. Par autem numerus uitandarum ex cõtra/ria parte. Nã eſt quiddam, quod ſua ui nos alliciat ad ſeſe non emolumento captans aliquo, ſed tra/hens ſua dignitate, quod genus, uirtus, ſcientia, ueritas eſt. Aliud autem non propter ſuam uim, & naturam, ſed propter fructum, atq; utilitatem, quod pecunia eſt. Eſt porrò quiddam ex horum partibus iunctum, quod & ſua ui, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quandã utilitatem, quo magis expetatur, ut ami/citia, bona exiſtimatio. Atq; ex his horum contraria fa/cile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ra tio tradatur, ea, quæ propoſuimus, breui nominabun/tur. Nã in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabũ/*

*tur. Quæ autem in ſecundo, utilia, hæc autem tertia, qa
partem honeſtatis, & utilitatis continent, & quia ma/
ior eſt uis honeſtatis, iunctæ, res omnino ex duplici ge/
nere intelliguntur, ſed in meliorem partem uocabuli cō
ferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud confici/
tur, ut appetendaꝝ rerum partes ſint honeſtas, & utili
tas, uitandarū turpitudo, & inutilitas. His igitur dua
bus rebus duæ res grādes ſunt attributæ, neceſſitudo, et
affectio, quarum altera ex ui, altera ex re, & perſonis
ꝯſideratur. De utraq; poſt apertius perſcribemus. Nūc
honeſtatis rationes primum explicemus. Quod autem
totum, aut aliquā ex parte propter ſe petitur, honeſtum
nominabimus. Quare, cum eius duæ partes ſint, quaꝝ
altera ſimplex, altera iuncta ſit, ſimplicem prius conſi/
deremus. Eſt igitur in eo genere omnes res una ui, atq;
uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus eſt animi ha/
bitus naturæ, modo, rationi conſentaneus. Quamobrem
omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit ſimplicis
honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes quatuor,
prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam.*

*Prudentia eſt rerum bonarum, & malarum, &
utrarumque ſcientia. Partes eius, memoria, intelligen/
tia, prouidentia. Memoria eſt, per quam animus repe/
tit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea per
ſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam futurum
aliquid uidetur ante, quàm factum ſit. Iuſtitia eſt ha/
bitus animi communi utilitate conſeruata, ſuam cuiq;
tribuens dignitatē. Eius initiū eſt ab natura profectū.
Deinde quædā in conſuetudinem ex utilitatis rōne ue
nerunt. Poſtea res & ab natura profectas, & ab ꝯſuetu
dine probatas legum metus, & religio ſanxit. Natura*

ius eſt, quod nō opinio genuit, ſed quædā innata uis inſeruit, ut religionem, pietatē, gratiam, uindicationē, obſeruantiam, ueritatē. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quā diuinā uocant curam, cærimoniāq; affert. Pietas, per quā ſanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officiū, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uolūtas continetur. Vindicatio eſt, per quam uis, & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodā, et honore dignātur. Veritas eſt, per quā immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerūt, aut futura ſunt, dicuntur. Cōſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit uſus, ut religionem, aut ſiquid eorū, quæ ante diximus, ab natura profectum maius factum propter conſuetudinem uidemus, aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactū eſt, quod inter aliquos cōuenit. Par, quod inter omnes equabile eſt. Iudicatū, de quo alicuius, aut aliquorum iam ſententijs cōſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſeruet, continetur.

Fortitudo eſt conſiderata periculorū ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes magnificentia, fidētia, patiētia, perſeuerantia. Magnificentia eſt rerum magnarū & excelſarum cum animi ampla quadam, & ſplendida propoſitione agitatio, atq; adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis, & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa rerum arduarum,

ac difficilium uoluntaria, ac diuturna perpeſſio. Perſe*uerantia eſt in rōne bene conſiderata ſtabilis, & perpetua permanſio.* Tēperantia *eſt rōnis in libidinē, atq; in alios nō rectos impetus animi firma, et moderata dominatio.* Eius partes *ſunt, continentia, clementia, modeſtia.* Continentia *eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur.* Clementia, *per quam animi temere in odium alicuius inuectionis cōcitati comitate retinētur.* Modeſtia, *per quā pudor honeſtus clarā, & ſtabilem cōparat authoritatem.* Atq; *hæc omnia propter ſe ſolū, ut nihil adiūgatur emolumenti, petenda ſunt.* Quod *ut demōſtretur, neq; ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt.* Propter *ſe autem uitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia, uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur, & finitima eſſe, abſunt autem lōgiſſime, quod genus fidentiæ contrariū eſt diffidentia, & ea re uitium eſt.* Audacia *non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, & tamen uitium eſt.* Sic *unicuiq; uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia, quæ fidentiæ, pertinacia, quæ perſeuerātiæ finitima eſt, ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt, aut ſine ullo certo nomine, quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus.* Ac *de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.* Nunc *de eo, in quo utilitas quoq; adiungitur, quod tamen honeſtum uocamus, dicendū uidetur.*

Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoq; fructu ſuo ducunt ad ſe, quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria *eſt frequens de ali-*

quo ſama cum laude. Dignitas, *alicuius honeſta & cul tu, & honore, & uerecundia digna authoritas.* Am- *plitudo, potentiæ, aut maieſtatis, aut aliquarum copia- rum magna abundantia.* Amicitia, *uoluntas erga ali quem rerum bonarum illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius pari uolūtate.* Hic, *quia de ciuilibus cauſis lo- quimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoq; cauſa petenda uideatur, ne forte, qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant, q̄q̄ ſunt qui propter utilitatem modo petēdam putant ami citiam, ſunt qui propter ſe ſolum, ſunt qui propter ſe, et utilitatem, quorum quid uerißime conſtituatur, alius lo cus erit conſiderandus.* Nunc *hoc ſic ad uſum oratoriū relinquatur, utranq; propter rem amicitiam eſſe expe- tendam.* Amicitiarū *autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt, & quia partim ueteres ſunt, partim nouæ, ptim ab illorū, partim ab no ſtro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex cauſarum dignitatibus, ex temporum oppor- tunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetuſtatibus habebitur.* Vtilitas *autem aut in corpore poſita eſt, aut in extraneis rebus, quarum tamen rerum multo maxi ma pars ad corporis commodum reuertitur, ut in repu. quædam ſunt, quæ (ut ſic dicam) ad corpus pertinent ci uitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocij, quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinēt ciuitates.* Alia *uero, quæ iam quiddam magis amplū, & minus neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia ex- ornatio, atq; amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarū, ac ſocietatum multitudo.* Qui- *bus rebus non illud ſolū conficitur, ut ſaluæ, & inco-*

liumes, uerum ēt ut amplæ, atq; potentes ſint ciuitates. Quare utilitatis duæ ptes uidētur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas *eſt ſalutis tuta, atq; integra ꝯſeruatio.* Potentia *eſt ad ſua ꝯſeruanda, & alterius obtinēda idoneaꝝ reꝝ facultas. Atq; in iјs omnibus, q̄ ante dicta ſunt, qd difficulter fieri, & quid facile fieri poſſit, oportet ꝯſiderare.* Facile *fieri id dicimus, quod ſine magno, aut ſine ullo labore, ſumptu, moleſtia q̄breuiſſimo tpe confici pōt.* Difficile *aūt fieri, quod q̄q̄ laboris, ſumptus, moleſtiæ, lōginqtatis indiget, atq; aut oēs, aut plurimas, aut maximas cās habet difficultatis, tñ his ſuſceptis difficultatibus, cōpleri, atq; ad exitum perducı̄ pōt.* Q *m̄ ergo de honeſtate, et de utilitate diximus, nūc reſtat, ut de iјs rebus, q̄s his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine, & affectiōe pſcribamus.* Puto *igitur eſſe hanc neceſſitudinē, cui nulla ui reſiſti pōt, quæ neq; mutari, neq; leniri pōt. Atq; ut apertius hoc ſit, exēplis liceet uim rei qualis, & q̄ta ſit, cognoſcamus.* Vri *poſſe flāma ligneam materiā neceſſe eſt.* Corpus *mortale aliquo tpe interire neceſſe eſt, atq; ita neceſſe, ut uis ea poſtulat, quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis, cui nulla ui reſiſti pōt, quæ neq; mutari, neq; leniri pōt.* Huiuſmodi *neceſſitudines cum in dicendi rōne incident, recte neceſſitudines appellabuntur.* Sin *aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori poſſit ne fieri quæſtione cōſiderabimus. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere, eſſe quaſdam cum adiunctione neceſſitudines, quaſdā ſimplices, & abſolutas.* Nam *aliter dicere ſolemus, neceſſe ē* Caſſilinēſes *ſe dedere* Annibali. Aliter *aūt, neceſſe eſt* Caſſilinū *uenire in* Annibalis *poteſtatem.* Illic *in ſuperiore adiunctio eſt hæc, niſi malint fame perire.* Si *enim*

*id malunt, nō eſt neceſſe, hoc inferius non item, propte-
rea quod ſiue uelint Caſſilineſes ſe dedere, ſiue famē per
peti, atq; ita perire, neceſſe eſt Caſſilinū uenire in An-
nibalis ptātem. Quid igitur perficere pōt hæc neceſſitu
dinis diſtributio? propè dicam, plurimū, cū is locus ne
ceſſitudinis uidebitur incurrere. Nā, cum ſimplex erit
neceſſitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cū eā nul-
la rōne lenire poſſimus, cum aūt ita neceſſe erit, ut ali-
quid effugere, aut adipiſci uelimus, tum adiunctio illa
qđ habeat utilitatis, atq; honeſtatis, erit conſiderandū.
Nam, ſi uelis attendere, ita tñ, ut id quæras, quod cōue-
niat ad uſum ciuitatis, reperias nullā eſſe rem, quā face
re neceſſe ſit, niſi propter aliquā cauſam, quā adiunctio
nem nominamus. Præter hæc aūt eſſe multas inuenias
res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adiunctio non acce-
dit. Quod genus, ut hoīes mortales neceſſe eſt interire ſi
ne adiunctione, ut cibo utantur nō neceſſe eſt, niſi cum
illa exceptiōe, extra quā, ſi nolint fame pire. Ergo ut di
xi, illud, qđ adiūgitur, ſemp cuiuſmodi ſit erit, ꝯſideran
dū. Nā oi tpe id ptinebit, ut aut ad honeſtatem, hoc mo
do exponenda neceſſitudo ſit, neceſſe eſt hoc faciamus,
ſi hōeſte uolumus uiuere, aut ad incolumitatē, hoc mo
do, neceſſe eſt, ſi incolumes uolumus eſſe, aut ad cōmo-
ditatē, hoc mō, neceſſe eſt, ſi ſine incōmodo uolumus ui
uere, ac ſumma qdē neceſſitudo uidetur eſſe honeſtatis,
huic proxima icolumitatis, tertia ac leuiſſima cōmodi-
tatis, q̄ cū his nūq̄ poterit duabus ꝯtēdere. Haſce autē
inter ſe ſæpe neceſſe eſt cōpari, ut q̈q̄ pſtat honeſtas inco
lumitati, tñ utri potiſſimū ꝯſulēdū ſit, deliberetur. Cu-
ius rei certū qddā pſcriptū uidetur ĩ ppetuū dari poſſe,
nā q̈ ĩ re fieri poterit, ut cū icolumitati ꝯſuluerimus, qđ*

ſit in præſentia de honeſtate delibatum, uirtute aliquando, & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda, cum autẽ id non poterit, honeſtatis. Ita in huiuſmodi quoq; re cum incolumitati uidebimur conſulere, uere poterimus dicere, nos honeſtatis rõnem habere, qm̃ ſine incolumitate eã nullo tpe poſſumus adipiſci. Qua in re uel ꝯcedere alteri, uel ad conditionẽ alterius deſcendere, & in præſenti quieſcere, atq; aliud tp̃s expectare oportebit. Incõmoditatis uero rõe modo illud attendatur digna ne cã uideatur ea, q̃ ad utilitatẽ pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur eſſe, ut quæramus qd ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, ut proinde, uti quæq; res erit, laboremus, & grauiſſimã quãq; cãm uehementiſſime neceſſariam iudicemus. AFFECtio eſt quædam ex tpe, aut ex negotioꝝ euentu, aut adminiſtratiõe, aut ſtudio hominũ cõmutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ ſint, aut plerũq; haberi ſoleant, habẽde uideantur eſſe, ut ad hoſtes tranſire turpe uidetur eſſe, at nõ illo animo, quo Vlyſſes tranſijt, & pecuniã in mare deijcere inutile, at non eo cõſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædã ex tpe, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, cõſiderãdum eſt, & non quid, ſed quo quidq; animo, qui cum, quo tẽpore quãdiu fiat, attendẽdum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam, locos ſumi oportere arbitramur.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

LAVDES aũt, & uituperationes ex ijs locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de qbus ante dictũ eſt. Sin diſtributius tractare qs uolet partiatur i animũ, & corpus, et extraneas res licebit. Animi eſt, uirtus, cuius de partibus pauloante dictum eſt. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, q̃ ſimili eſſe in genere intelligẽtur. Atq; in his id, quod in omnia ualet, ualere oportebit, ↄtraria quoq;, & quæ, & qualia ſint intelligemus. Videre aũt in laudando, & in uituperãdo oportebit, nõ tam q̃ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, q̃ quo pacto his rebus uſus ſit. Nã fortunã quidem & laudare ſtultitia, & uituperare ſupbia eſt. Animi aũt, & laus honeſta, et uituperatio uehemẽs eſt. Nũc qm̃ omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione prima, ac maxima parte rhetoricæ ſatis dictũ uidetur. Quare qm̃ et una pars ad exitum hunc ab ſupiore libro pducta eſt, et hic liber nõ paruum cõtinet litterarũ, quæ reſtant in reliquis dicemus.

FINIS.

Impreſſum Florentiæ Sumptu Philippi Iuntæ. Anno. D. XV. à chriſtiana Salute ſupra mille menſe Martij Leone. X. Pontifice.

REGISTRVM.

AA BB A B C D E F G H I K L M N O P Q R.

Quaterniones omnes præter BB qui ſunt Duerniões.

Hæc ſunt quæ impreſſorum oculos fugerunt, Tu lector ubi. a. ſignatum inueneris per illud primam faciem per b. autem ſecundã ſignificari ſcias, primus autem nume rus paginas, ſequens uero uerſus demonſtrat.

Pagina. 1. b. u. 13. ineſſe oratore, lege eſſe in oratore.
Pagina. 4. a. u. 28. unum eſt quod exponimus, lege quũ exponimus.
pag. 12. b. u. 7. in rebus interpone, lege interponi.
pag. 19. b. u. 3. diſtribuerimus, lege diſturbauerimus.
pag. 20. a. u. 19. utile & condubile, lege utile & conducibile.
pag. 25. a. u. 19. neceſſarijs cauſaꝝ, lege caſurum.
pag. 27. a. u. 1. coli cũuenire, lege conuenire.
pag. 28 b. u. 24. oſtendi quidem, lege oſtendi quod.
pag. 30. a. u. 12. quod idem põt, lege quod uideri poteſt.
pag. 30. b. u. 6. ſingulas quoq; argumentationes, lege quaſq;.
pag, 31. a. u. 16. impugnando parere, lege parare.
pag. 31. b. u. 23. clamore cõpleãtur, lege complentur.
pag. 32. b. u. 8. iocatio oratio, lege iocatio eſt oratio.
pag. 39. b. u. 9. et ſimiliter deſinẽtibus, lege ex ſimiliter.
pag. 40. a. u. 14. huius ſcire, lege huius rei ſcire.
pag. 42. b. u. 6. dimiſerimus, lege demiſerimus.
pag. 44. a. u. 29. expoſuerimus, lege expoſuimus.
pag. 46. a. u. 16. combuiſtis, lege contabuiſtis.
pag. 48. b. u. 13. ſuperiori referri, lege referre.
pag. 55. a. u. 2. beneuiuendi cauſæ, lege cauſa.
pag. 65. a. u. 17. concionem interea, lege concionem iſte interea.
pag. 78. b. u. 1. de genere, lege quo de genere.

pag.81.b.u.1.in geſtione negocijs,lege negocijs

pag.86.a.u.5.ꝙ ſi uobis metipſi,lege uos metipſi.

pag.87.a.u.29.a rhetoribus q,lege a rhetoribus ijs qui.

Pag.87.u.16.|approbari & firmari,lege approbare.

pag.91.b.u.18.ſi maximam pecuniã,lege ſe maximam.

pag.93.a.u.28.contentos nõ eſſe oportebit,lege nos eẽ.

pag.95.a.u.6.aut ſi amico,lege ſe amico.

pag.100.a.u.1.quia ſint, lege qua ſint.

pag.101.a.u.8.quod facultas tulit,lege quoad facultas.

pag.107.a.u.12.euenire conſyderandum eſt,lege eueni re magnopere conſyderandum eſt.

pag.117.a.u.26.hunc accuſare,lege accuſari.

pag.120.b.u.6.conſtitueris ut licebit,lege uti licebit.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
·VITTORIO EMANUELE·

REST. LIBRO ANTICO
Cav. Giovanni E' Giacomo
Tel. 71550 - PESCARA
1975

Digitized by Google